

ჯეფრი შულმანი

ვის ეკუთვნის ბავშვის სული? ესეი რელიგიური აღზრდის უფლებებსა და ბავშვისთვის არჩევანის თავისუფლების მინიჭებაზე

სტატია გამოქვეყნდა Charleston Law Review-სა და ავტორის ნებართვით. ნამუშევარი პირველად დაიბეჭდა ჟურნალში Charleston Law Review (6 Charleston L. Rev. 385 (2012)).

ჯეფრი შულმანი¹

ასოცირებული პროფესორი, J.D., ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტი, აშშ.

I. შესავალი: რა უზაზია არმაგებლონი ხეტი სიმონსთან?

„უფრო ხშირად, ჩვენ განა ჯერ ვხედავთ და მერე განვსაზღვრავთ, არამედ ჯერ განვსაზღვრავთ და მერე ვხედავთ“².

უოლტერ ლიპმანი

ბეტი სიმონსი 9 წლის იყო, როდესაც თავის დეიდასა და მეურვეს სარა პრინსს მასაჩუსეტსის შტატის ქალაქ ბროკტონის ქუჩებში რელიგიური ლიტერატურის დარიგების დროს დაჰყ-

¹ ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტის იურიდიული სკოლის იურიდიული კვლევისა და წერის სასწავლო პროგრამის ასოცირებული პროფესორი. იურისპრუდენციის დოქტორი, ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტის იურიდიული სკოლა; მეცნიერებათა დოქტორი, ვისკონსინ-მედისონის უნივერსიტეტი. უალრესად მაღლიერი ვარ ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტის იურიდიული სკოლის კვლევისა და აკადემიური პროგრამების დეკანის, უილიამ ტრენანორის, და ასოცირებულ დეკანის, პროფესორ რობინ ვესტისა იმ მხარდაჭერისთვის, რომელიც ჩემს მიმართ გამოიჩინეს. წინამდებარე ნაშრომი მომზადდა ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტის იურიდიული სკოლის გრანტის დახმარებით. ამ ნაშრომის ერთ-ერთი ვერსიის პრეზენტაცია ლუთერის კოლეჯში გაიმართა, როგორც ამ კოლეჯის „ეთიკის და საჯარო ცხოვრების ცენტრის“ მიერ 2010-2011 წლებში განხორციელებული პროგრამის ნაწილი. მაღლობას ვუხედი კონკორდიის კოლეჯის (მურჰედი, მინესოტა) აკადემიურ საქმეთა ყოფილ დეკანსა და ვიცე პრეზიდენტს და ამ კოლეჯის ამჟამინდელ პრეზიდენტს უილიამ კრაფტს; ეთიკის და საჯარო ცხოვრების ცენტრის დირექტორს ჯონ მოელერს; ლუთერის კოლეჯის ენერჯიულ სტუდენტებს. მაღლობა დევიდ ვოლიცს, რომლის ინტელექტუალური დიდსულოვნება, რომლითაც მე დრო და დრო ვსარგებლობდი, ჩემდა საბედნიეროდ, ამოუწურავი აღმოჩნდა.

² უოლტერ ლიპმანი, საზოგადოებრივი აზრი 54-55 [WALTER LIPPMANN, PUBLIC OPINION 54-55] (First Free Press Paperback ed. 1965) (1922).

ვებოდა³. ქალბატონი პრინსი, ჩვეულებრივ, არ აძლევდა ბეტის ნებას, ღამით ქუჩებში ექადაგა, მაგრამ 1941 წლის 18 დეკემბრის საღამოს იგი დანებდა ბეტის მუდარას და (ალბათ, რაც უფრო ძნელი გასაძლები იყო) ცრემლებს⁴. მისი პრინსიცა და ბეტიც იეჰოვას მოწმეები იყვნენ, რომელთათვისაც ქუჩაში ქადაგება რელიგიურ მოვალეობას წარმოადგენდა⁵. ბეტისთვის ქუჩაში ქადაგება ღმერთის მიერ ნაბრძანები სამუშაო იყო, თუმცა ეს ის სამუშაო იყო, რომლის შესრულებაც მას მოსწონდა. ეს ღმერთის თაყვანისცემის საშუალება იყო⁶. თუმცა მასაჩუსეტსის კანონმდებლებისათვის ბეტის საქმიანობა სრულიად სხვა რამეს – ბავშვთა შრომაზე შტატის კანონმდებლობის დარღვევას ნიშნავდა. ეს კანონმდებლობა ბავშვებს უკრძალავდა, გაეყიდათ ან სხვისთვის შეეთავაზებინათ „რაიმე გაზეთი, ჟურნალი, პერიოდული გამოცემა ან ვაჭრობის ნებისმიერი სხვა საგანი.... ქუჩებსა და საჯარო ადგილებში“⁷. ასეთ შემთხვევაში კრიმინალური სანქციები უწესდებოდათ მშობლებსა და მეურვეებს, „რომლებიც აიძულებდნენ ან ნებას რთავდნენ მათი კონტროლის ქვეშ მყოფ არასრულწლოვნებს, ჩართულიყვნენ აკრძალულ საქმიანობაში“⁸. სარა პრინსს ბრალი რამდენიმე მუხლით წაეყენა და სასამართლოს გადაწყვეტილების უდიდესი ნაწილი მასაჩუსეტსის უზენაესმა სასამართლომ დაადასტურა⁹. ქალბატონმა პრინსმა გადაწყვეტილება აშშ-ის უმაღლეს სასამართლოში გაასაჩივრა¹⁰.

საქმე *Prince v. Massachusetts* კარგად არის ცნობილი მისი დასკვნის გამო, რომ „საჯარო ინტერესიდან გამომდინარე, ოჯახი, თავისთავად, არ არის რეგულირების მიღმა, რელიგიური თავისუფლების მოთხოვნასთან შედარებით“¹¹. საქმეში *Prince v. Massachusetts* სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ სახელმწიფო, როგორც *parens patriae*, ანუ რომელიც მოქმედებს იმ ადამიანთა დამცველად, ვისაც არ შეუძლია საკუთარი თავის დაცვა, პასუხისმგებელია ახალგაზრდა ადამიანების ზოგად კეთილდღეობაზე¹². როგორც *parens patriae* (რაც სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს სახელმწიფოს/ერის მამას), სახელმწიფოს შეუძლია, დაიცვას ბავშვები მათი მშობლების და მეურვეების არასწორი ქმედებისაგან¹³. *Prince v. Massachusetts* საქმის განმხილველი სასამართლოს თანახმად, სახელმწიფოს *parens patriae* უფლება „არ უქმდება მხოლოდ იმიტომ, რომ მშობლის საჩივარი ეფუძნება მტკიცებას, რომ შვილის რელიგიასა და სინდისთან დაკავშირებულ ქცევას მშობელი აკონტროლებს“¹⁴. მიუთითა რა რიგ სახელმწიფო კანონებზე (როგორებიცაა კანონები ბავშვთა შრომასა და სავალდებულო სასკოლო განათლებაზე), რომლებიც ზღუდავდა მშობლის უფლებებს ბავშვის რელიგიურ აღზრდაზე,

³ საქმე *Prince v. Massachusetts*, 321 U.S. 158, 159-60 (1944).

⁴ იქვე, 161-62.

⁵ იქვე, 161.

⁶ იქვე, 162-63.

⁷ იქვე, 172 (მოსამართლე მერფი, განსხვავებული აზრი).

⁸ იქვე.

⁹ იხილეთ საქმე *Commonwealth v. Prince*, 46 N.E.2d 755, 759-60 (Mass. 1943).

¹⁰ საქმე *Prince v. Massachusetts*, 321 U.S. 160 (1944).

¹¹ იქვე, 166.

¹² იქვე.

¹³ იქვე, 166-67.

¹⁴ იქვე, 166.

სასამართლომ უარყო ქალბატონი პრინსის მოსაზრება, რომ ასეთი კანონმდებლობა გამართლებულია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ბავშვს აშკარა და არსებული საფრთხე ემუქრება¹⁵. მაშინ როდესაც სრულწლოვანის რელიგიური საქმიანობის რეგულირებისთვის სახელმწიფოს შეიძლება ამის უტყუარი დასაბუთება მოეთხოვოს, ბავშვის შემთხვევაში მას ეს არ მოეთხოვება¹⁶. სასამართლოს თქმით, „ბავშვის საქმიანობაზე სახელმწიფოს უფრო ფართო უფლებები აქვს, ვიდრე სრულწლოვანის მსგავს ქმედებაზე“¹⁷. ამრიგად, სასამართლომ დაასკვნა, სახელმწიფოს მოეთხოვებოდა, ეჩვენებინა, რომ მას აქვს მხოლოდ ლეგიტიმური (და არა არსებითი) ინტერესი, ხელი შეუწყოს ბავშვთა ჯანმრთელობას, კეთილდღეობას ან უსაფრთხოებას და მან გამოიყენა საშუალება – ამ შემთხვევაში, შეზღუდვა დააწესა ბავშვების მიერ კომერციული საქმიანობის განხორციელებაზე – რომელიც თანაზომადია ამ მიზნის მისაღწევად (როგორც ყველაზე ნაკლებად შემზღუდავი საშუალება)¹⁸. ბავშვთა შრომის შესახებ, კანონმდებლობა ემსახურება „თავად ახალგაზრდის და მთელი საზოგადოების ინტერესს, რომ ბავშვები იყვნენ დაცული ცუდი მოპყრობისგან და ჰქონდეთ შესაძლებლობები, გაიზარდონ და ჩამოყალიბდნენ თავისუფალ და დამოუკიდებელ ადამიანებად და მოქალაქეებად“¹⁹. სასამართლოსთვის, უბრალოდ, ძალიან დაგვიანებული იქნებოდა ეჭვის შეტანა იმაში, რომ ბავშვების დასაცავად შექმნილი კანონმდებლობა შედის სახელმწიფოს უფლებამოსილებაში, დაიცვას წესრიგი „იქნება ეს მშობლის პრეტენზიასთან, აკონტროლოს ბავში, თუ პრეტენზიასთან, რომ რელიგიური პრინციპები საპირისპირო ქცევას კარნახობს“²⁰. ქალბატონი პრინსი არ გათავისუფლდა ბავშვთა შრომაზე სახელმწიფოს ზოგადი კანონის მოთხოვნებისაგან²¹.

მიუხედავად ბავშვის კეთილდღეობაზე ფოკუსირებისა, *Prince v. Massachusetts* საქმის განმხილველმა სასამართლომ რეალურად ბავშვი უფლებებელყო, რომლის კეთილდღეობა მთავარი საკითხი იყო ამ საეცაპო სასამართლო საქმეში. ასე ერთი რამის გამო მოხდა – სასამართლოზე არავის გამოუთქვამს მოსაზრება, რომ ბეტი შეიძლება ძალიან პატარა ყოფილიყო იმისათვის, რათა ასეთი სერიოზული რელიგიური ერთგულება თავად აერჩია. მოსამართლე რატლიჯმა, რომელიც სასამართლოზე ჩანაწერებს აკეთებდა, აღნიშნა, რომ „ბეტის სწამდა, რომ ამ სამუშაოს შესრულება მისი რელიგიური მოვალეობა იყო და მისი შეუსრულებლობა მას არმაგედონის დროს სამუდამო განადგურებას მოუტანდა“²². ამ საკითხში სასამართლოს ორი მოსამართლე, რომლებსაც განსხვავებული მოსაზრებები ჰქონდათ, დაეთანხმნენ უმრავლესობას: ბეტის უნდოდა დეიდას გაჰყოლოდა, რათა მისი ღვთისადმი სიყვარულით, სახარების მისიონერულ ქადაგებაში ჩართულიყო²³. ქალბატონი პრინსიც, სასამართლოსათვის წარდგენილ საქმის გარემოებების აღწერილობაში ხაზს უსვამდა, რომ

¹⁵ იქვე, 166-67.

¹⁶ იქვე, 167-68.

¹⁷ იქვე, 168.

¹⁸ იქვე, 170-71.

¹⁹ იქვე, 165.

²⁰ იქვე, 168-69.

²¹ იქვე.

²² იქვე, 163.

²³ იქვე, 171-72 (მოსამართლე მერფი, განსხვავებული აზრი).

ბეტის „სურდა, ემსახურა ღმერთისათვის“²⁴. იგი უანგაროდ ემსახურებოდა ღმერთს. ქალბატონი პრინსის თქმით: „[ბეტი] ემსახურებოდა იეჰოვას და არა მის მცველს და რომელიმე ადამიანს ან საზოგადოებას, ანდა რაიმე მიწიერ ინსტიტუტს. გოგონას უნდოდა“ თავისი ლოცვები ღმერთისთვის აღევლინა. ვინაიდან ბეტი იეჰოვას ემსახურებოდა, არ შეიძლება ითქვას, რომ იგი რომელიმე მიწიერი არსებისთვის მუშაობდა. არც ერთ ადამიანს თუ მთავრობას არა აქვს უფლება, დასაჯოს ბავშვი ან რომელიმე სხვა არსება იმიტომ, რომ ბავშვს ნებას რთავს, იეჰოვას ემსახუროს“²⁵.

ამ მიდგომით, ბეტის ქადაგება ქუჩაში საერთოდ არ იყო ბავშვთა შრომა.

არც ერთი კონსტიტუციური ტრუიზმი არ არის საყოველთაოდ ისე აღიარებული, როგორც მოსამართლე ჯექსონის ცნობილი მსჯელობა საქმეში *West Virginia State Board of Education v. Barnette*, რომ „არც ერთ ოფიციალურ პირს, რამდენად მაღალი თუ ღამაზი უნდა იყოს ის, არ შეუძლია განუსაზღვროს ადამიანებს, რა უნდა იყოს გაბატონებული მოსაზრება პოლიტიკაში, ნაციონალიზმში, რელიგიასა თუ ნებისმიერ სხვა სფეროში, ანდა აიძულოს მოქალაქეები სიტყვითა თუ ქმედებით, აღიარონ თავიანთი მრწამსი ამ სფეროებში“²⁶. საქმეში *West Virginia State Board of Education v. Barnette* უზენაესმა სასამართლომ დაიცვა სკოლის მოსწავლეები ადგილობრივი მმართველობის ქმედებისაგან, რომელიც, აიძულებდა რა მათ დროშის ქვეშ მისაღმებასა და ერთგულების შეფიცვას, „გაცდა იმ კონსტიტუციურ ფარგლებს“, რაც ამ შტატის ადგილობრივ მმართველობას ჰქონდა დაწესებული²⁷. რწმენის ასეთი იძულებითი აღიარება მიიქცევა იყო და დარტყმას აყენებდა ახალგაზრდა ბავშვების ინტელექტუალურ და მორალურ ინდივიდუალიზმს. ეს იძულებითი დროშის ქვეშ მისაღმება და ერთგულების შეფიცვა „მოითხოვდა რწმენის და მიდგომების დადასტურებას“²⁸. ბავშვების იძულებით, ეთქვათ ის, რასაც ისინი არ ფიქრობდნენ²⁹, სახელმწიფო შეიჭრა ინტელექტის და სულის სფეროში, რომელსაც კონსტიტუციის პირველი შესწორება ყოველგვარი ოფიციალური კონტროლისგან იცავს“³⁰.

²⁴ მოსარჩელის მოკლე განცხადება საქმეზე 35, საქმე *Prince v. Massachusetts*, 321 U.S. 158 (No. 98).

²⁵ იქვე.

²⁶ 25. 319 U.S. 624, 642 (1943); შდრ., საქმე *Everson v. Bd. of Educ.*, 330 U.S. 1, 15–16 (1947) („პირველი შესწორების მუხლი „რელიგიის დაკანონება“, სულ მინიმუმ, ნიშნავს შემდეგს: ვერც შტატის და ვერც ფედერალური მთავრობა ვერ დააფუძნებს ეკლესიას. ვერც ერთი მთავრობა ვერ მიიღებს კანონს, რომელიც მხარს უჭერს ერთ რელიგიას, მხარს უჭერს ყველა რელიგიას, ანდა უპირატესობას ანიჭებს ერთ რელიგიას მეორესთან შედარებით. ვერც ერთი მთავრობა ვერ აიძულებს ადამიანს ან ვერ მოახდენს მასზე ზემოქმედებას, რომ მისი სურვილის წინააღმდეგ წავიდეს ან არ წავიდეს ეკლესიაში, ანდა ვერ აიძულებს, ირწმუნოს ან არ ირწმუნოს რომელიმე რელიგია. არც ერთი ადამიანი არ დაისჯება იმისთვის, რომ სწამს ან არ სწამს რელიგიის, ესწრება ან არ ესწრება ეკლესიაში რელიგიურ რიტუალებს. არანაირი გადასახადი, დიდი თუ მცირე, არ მოიკრიბება რომელიმე რელიგიური საქმიანობის ან ინსტიტუტის მხარდასაჭერად, რაც არ უნდა ერქვას მას ან რა ფორმითაც არ უნდა ქადაგებდეს ან აღასრულებდეს რელიგიურ რიტუალებს. ვერც შტატის და ვერც ფედერალური მთავრობა ვერ მიიღებს მონაწილეობას, ღიად თუ ფარულად, რომელიმე რელიგიური ორგანიზაციის ან ჯგუფის საქმეებში და პირიქით“).

²⁷ საქმე *Barnette*, 319 U.S. at 642.

²⁸ იქვე, 633.

²⁹ იქვე, 634.

³⁰ იქვე, 642. პირველ შესწორებაზე, როგორც ინდივიდუალური ღირსების დამცველზე, იხილეთ, მაგალითად, საქმე *Cohen v. California*, 403 U.S. 15, 24 (1971). „სიტყვის თავისუფლების კონსტიტუციური უფლება ძლიერი წამალია ისეთ მრავალფეროვან და მრავალრიცხოვან საზოგადოებაში, როგორც ჩვენია. იგი შექმნილია და გამიზნულია იმისათვის, რომ მოაცილოს სამთავრობო შეზღუდვები საჯარო დისკუსიის სივრცეს და ყოველი ჩვენგანის ხელთ იყოს გადაწყვეტილება იმაზე, თუ რა ძირითადი მოსაზრებები უნდა ისმოდეს იმ იმედით, რომ ასეთი თავისუფლების გამოყენებით, საბოლოოდ, უფრო

იმ მოსაზრებათა ჩამონათვალში, რომელიც ადამიანებს არ შეიძლება ოფიციალურად განესაზღვროს, რელიგია პრივილეგიურად აღვივებს იკავებს. რელიგიის თავისუფლების კონსტიტუციური გარანტია წარმოიშობა დაშვებიდან, რომ რელიგიური პინციპები მხოლოდ და მხოლოდ სინდისით არის ნაკარნახევი. ვინაიდან რელიგია, ჯეიმს მედისონის თქმით, არის „მოვალეობა, რომელიც ჩვენ შემოქმედის წინაშე გვაქვს... მისი მართვა შეიძლება მხოლოდ გონებითა და რწმენით და არა იძულებით ან ძალადობით“³¹. ანუ, მისი მართვა არც სახელმწიფოს მიერ შეიძლება. სახელმწიფოს მიერ რელიგიური შეხედულებების ყველაზე კეთილისმყოფელმა გამოხატულებამაც კი „შეიძლება ინდოქტრინაციისა და იძულების პოლიტიკა მოიტანოს“, რაც რწმენის ნებაყოფლობითობას და, შესაბამისად, სიწრფელეს, ეჭვის ქვეშ დააყენებს³². სასამართლოს თქმით, „სახელმწიფოს მიერ შექმნილი ორთოდოქსია სერიოზულ საფრთხეს უქმნის რწმენისა და სინდისის იმ თავისუფლებას, რომელიც ერთადერთი დასტურია იმისა, რომ რელიგიური რწმენა წრფელია და არა თავს მოხვეული“³³.

თუმცა ბავშვებისთვის რწმენისა და სინდისის თავისუფლებას არანაკლები საფრთხე ემუქრება კერძო პირების ორთოდოქსიისგან და ზიანი, რაც ბავშვებისთვის კერძო პირისგან იძულებას მოაქვს, არანაკლებ მძიმეა. ინტელექტისა და სულიერების სფეროში შეჭრა მაშინ ხდება, როდესაც ბავშვებს აიძულებენ, ირწმუნონ ის, რაც სხვა ადამიანებს სწამთ ან არ დაიჯერონ ის, რისიც სხვებს არ სჯერათ იმ შემთხვევაშიც კი, და განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ეს „სხვები“ მათი მშობლები ან რელიგიის მენტორები არიან. და მაინც, ბავშვები კერძო პირის მხრიდან რელიგიური იძულების უმეტესი ფორმისგან იურიდიულად დაუცველები რჩებიან. მართლაც, როდესაც საქმე ბავშვების რელიგიურ აღზრდას ეხება, რწმენის თავისუფლებამ შეიძლება თავისი ჩვეული მნიშვნელობა დაკარგოს. „სამუდამო განადგურების“ შიშმა, რომელიც ბეტის ჰქონდა, გარკვეულწილად აჩვენა, რომ მისი ევანგელისტური სურვილები თავისუფალი არჩევანის შედეგი იყო. სასამართლო არ შეჩერებულა იმის განსახილველად,

უნარიანი სამოქალაქო საზოგადოება ჩამოყალიბდება და უფრო დახვეწილი მმართველობის სისტემა შეიქმნება და იმ რწმენით, რომ არც ერთი სხვა მიდგომა არ შეესაბამება ვარაუდს ინდივიდუალური ღირსების და არჩევანის შესახებ, რასაც ჩვენი პოლიტიკური სისტემა ემყარება“. შეადარე, მაგალითად, სტივენ არონსი და ჩარლზ ლოურენსი III, „ქვეცნობიერის მანიპულაცია: სასკოლო განათლების კრიტიკა პირველი შესწორების მიხედვით“ [Stephen Arons & Charles Lawrence III, *The Manipulation of Consciousness: A First Amendment Critique of Schooling*], 15 HARV. C.R.-C.L. REV. 309, 312 (1980) („პირველი შესწორება არის... განცხადება ყოველი ინდივიდის ღირსების და ფასეულობის შესახებ“.) თომას ი. ემერსონი, „პირველი შესწორების ზოგადი თეორიისათვის“ [Thomas I. Emerson, *Toward a General Theory of the First Amendment*], 72 YALE L.J. 877, 879 (1963) („გამოხატვა იდეების განვითარების, გონებრივი ძიების და საკუთარ თავში დარწმუნების განუყოფელი ნაწილია. ადამიანის პოტენციალის გაცნობიერების ძალა აქედან იწყება და, მინიმუმ, აქამდე უნდა გაგრძელდეს, თუკი ადამიანის მთელ ბუნებას დათრგუნვა არ უწერია. აქედან გამომდინარე, რწმენის, შეხედულების და გამოხატვის დათრგუნვა ადამიანის ღირსების შეურაცხყოფაა, ადამიანის არსებითი ბუნების უარყოფა“.); აბნერ ს. გრინი, „ერთგულების პირობის პრობლემა“ [Abner S. Greene, *The Pledge of Allegiance Problem*], FORDHAM L. REV. 451, 483 (1995) („ხალხის იურიდიული სანქციების შიშით იძულება, თქვას ის, რისი თქმაც არ სურს, ღირსებისთვის ისეთივე შეურაცხყოფელია, როგორც ბევრი სხვა კანონი, რომლებიც სასამართლომ გააუქმა“.)

³¹ ჯეიმს მედისონი, „ქრონიკა და პროტესტი რელიგიური შეფასებების წინააღმდეგ“, გადაბეჭდილია გამოცემაში „უზენაესი სასამართლო ეკლესიასა და სახელმწიფოზე“ 18 (რედაქტორი რობერტ ს. ელი, 1988) [James Madison, *Memorial and Remonstrance Against Religious Assessments*, reprinted in THE SUPREME COURT ON CHURCH AND STATE 18 (Robert S. Alley ed., 1988)]; შდრ., ტომას ჯეფერსონი „ვირჯინიის კანონი რელიგიურ თავისუფლებაზე“ (1786), გადაბეჭდილია გამოცემაში „ვირჯინიის კანონი რელიგიურ თავისუფლებაზე. მისი ევოლუცია და შედეგები ამერიკის ისტორიაში“ xvii (რედაქტორები: მერილ დ. პეტერსონი და რობერტ ს. ვოგანი, 1988) [Thomas Jefferson, *The Statute of Virginia for Religious Freedom* (1786), reprinted in THE VIRGINIA STATUTE FOR RELIGIOUS FREEDOM: ITS EVOLUTION AND CONSEQUENCES IN AMERICAN HISTORY xvii (Merrill D. Peterson & Robert C. Vaughan eds., 1988)].

³² საქმე Lee v. Weisman, 505 U.S. 577, 592 (1992).

³³ იქვე.

შეზღუდა თუ არა ბეტის რელიგიურმა აღზრდამ მისი არჩევანი – თავისუფლად აერჩია ან თავისუფლად უარყო მისი მეურვის რელიგიური მრწამსი. თეოლოგიის თვალსაზრისით, შესაძლოა გვანტერესებდეს, რამდენად თავისუფალი შეიძლება იყოს ბავშვი რელიგიური არჩევანის გაკეთებაში, როდესაც არასწორი არჩევანის გაკეთების შედეგები ასეთი ულმობე-ლია. სასამართლოს საქმიანობისთვის უფრო ყურადსაღები არის ის, თუ რას ნიშნავს ბავშვის ფსიქოლოგიური კეთილდღეობისთვის იმის დაჯერება, რომ მისი ქცევა – ან, ბეტის თვალსა-ზრისით, არასწორი ქცევა – მას სამუდამო განადგურებას მოუტანს.

უზენაესი სასამართლო არ შეჩერებულა ასეთ საკითხებზე მსჯელობისთვის. მან, საეჭვო საფუძველზე დაყრდნობით, ქალბატონი პრინსის წინააღმდეგ დაადგინა, რომ ქუჩაში ქა-დაგება ბავშვებისთვის სახიფათო საქმიანობა იყო³⁴. სასამართლომ არ მიაქცია ყურადღება ბეტისთვის საზიანო რეალურ საფრთხეს: – ისეთი რელიგიური რეჟიმის საფრთხეს, რომე-ლიც ჭეშმარიტი რწმენის რეალურ არჩევანს შეუძლებელს თუ არ ხდის, ართულებს მაინც. უნდა ითქვას, რომ, შესაძლოა, სასამართლომ კი არ უგულვებელყო ეს ზიანი, არამედ ვერ დაინახა ის. სასამართლომ ვერ დაინახა შესაძლებლობა იმისა, რომ ბეტის მორჩილება არჩე-ვანის შედეგი კი არ იყო, არამედ არჩევანის დაკარგვის, ოჯახური ავტორიტარიზმისადმი ბავშვური დათმობის პროდუქტი. ემოციურად არასწორი მიდგომის საფრთხე ხელის გულზე იდო, მაგრამ სასამართლოს ხელი შეუშალა კულტურულმა ნორმამ, რომლის თანახმადაც, მშობლებს შვილების რელიგიური მრწამსის ფორმირების უფლება აქვთ. სასამართლომ ვერ შეძლო ეკითხა: რა შუაშია არმაგედონი ბეტი სიმონსთან?

II. ორი თავისუფლების ამაჯავი

სარა პრინსმა თავის საჩივარს საფუძვლად ორი თავისუფლება დაუდო: რელიგიის თავისუფლება (რომელიც გარანტირებულია კონსტიტუციის პირველი შესწორების მუხლით თავისუფალი სარგებლობის შესახებ) და მშობლის მიერ ბავშვის აღზრდის უფლება (გარანტირებული კონსტიტუციის მეოთხმეტე შესწორების მუხლით სათანადო მართლმსაჯულებ-ის შესახებ). სასამართლოს თანახმად, ამ კონსტიტუციური გარანტიების კომბინაცია გან-საკუთრებით ძლიერი დაცვა იყო სახელმწიფოს რეგულირებისაგან. „მშობლის კონფლიქტი სახელმწიფოსთან ბავშვზე კონტროლსა და მის აღზრდასთან დაკავშირებით საკმაოდ სერიო-ზული კონფლიქტია, როდესაც საქმე მხოლოდ სეკულარულ საკითხებს ეხება. კიდევ უფრო მეტად სერიოზულია, როდესაც მასში რელიგიური რწმენის ელემენტი შემოდის“³⁵. ქალბა-ტონი პრინსის თვალსაზრისით, მასაჩუსეტისის შტატმა დარტყმა მიაყენა მშობლის უფლებას, იყოს რელიგიური მენტორი. ქალბატონი პრინსისთვის საკმაოდ ცხადი იყო, რომ შტატი არ

³⁴ იხილეთ საქმე Prince v. Massachusetts, 321 U.S. 158, 169–71 (1944).

³⁵ იქვე, 165.

იყო უფლებამოსილი, ჩარეულიყო ამ ყველაზე წმინდა რელიგიურ მოვალეობასა და ყველაზე ბუნებრივ უფლებაში. მისი თქმით, ოჯახი არის „ყველა მოწესრიგებული მთავრობის ხერხე-მალი“ და ბავშვის მორალური და სოციალური ღირებულებების წყარო³⁶. ოჯახი წინ უძღვის და აღემატება სახელმწიფოს უფლებამოსილებას. „ოჯახი და სახლი ინსტიტუტებია, რომლებსაც თავისთავად აქვთ საკუთარი უფლებები“, ამტკიცებდა ქალბატონი პრინსი³⁷. „მათი შექმნა არ არის მთავრობაზე დამოკიდებული. ეს ინსტიტუტები ზრუნავდა კაცობრიობის შენარჩუნებაზე ბევრად ადრე, ვიდრე ორგანიზებული მთავრობა შეიქმნებოდა“³⁸. შესაბამისად, დემოკრატიული სახელმწიფოს როლია, დაიცვას და შეინარჩუნოს მშობლის უფლებები შვილებზე... მიუხედავად იმისა, რომ სხვებს შესაძლოა არასწორად ეჩვენებოდეთ მომჩივნის [ანუ ქალბატონი პრინსის] მიერ ბავშვის სულიერი აღზრდის და ქადაგების ის პრაქტიკა, რომელსაც მომჩივანი საკუთარი სინდისის კარნახით ასრულებს³⁹. ქალბატონი პრინსი ვერ იმოქმედებდა საკუთარი სინდისის კარნახით, თუ იგი ნებას დართავდა ბეტის, აცდენოდა ჭეშმარიტ გზას. ამრიგად, ქალბატონი პრინსისთვის, რეალურად, ფსონზე ორი თავისუფლება კი არ იდო, არამედ უფრო რელიგიის თავისუფლების უფლება და მშობლის უფლება, აღზარდოს ბავშვი, განუყოფლად იყო ერთმანეთთან გადაჯაჭვული. სახელმწიფო დარტყმას ვერ მიაყენებდა ერთს მეორის დაუზიანებლად.

ქალბატონი პრინსი ამ ომს წააგებს, მაგრამ ბრძოლა რელიგიური აღზრდის უფლების შენარჩუნებისთვის, რომელიც, მართალია, ხანგრძლივი იყო, ძირითადად წარმატებული აღმოჩნდა და ეს წარმატება მნიშვნელოვნად განაპირობა იმ იდეამ, რომ რელიგიური აღზრდა აერთიანებს ორ ხელშეუვალ უფლებას განუყოფელ ერთიანობაში. დღეს, მშობლის რელიგიური აღზრდის უფლებებს სახელმწიფოს რეგულირებისგან კონსტიტუცია იცავს. სახელმწიფოს ქმედება, რომელიც მშობლის რელიგიური აღზრდის უფლებებს ვალდებულებით ტვირთავს, გაძლიერებული სასამართლო შესწავლის საგანია (ისეთი განხილვისა, როგორსაც ქალბატონი პრინსი ითხოვდა), ანუ „მკაცრი შესწავლის“ [strict scrutiny] საგანი, რომელიც მკაცრია თეორიაში, მაგრამ პრაქტიკაში – უმეტესად ფატალური. ეს არის დაცვის ის ხარისხი, რითაც არც რელიგიური თავისუფლების უფლება და არც მშობლის მიერ აღზრდის უფლება თავისთავად არ სარგებლობს.

მკაცრი შესწავლა, ჩვეულებრივ, გამოიყენება სახელმწიფოს ისეთი ქმედებისთვის, რომელიც ინდივიდის ფუნდამენტურ უფლებებს ლახავს (ანდა დისკრიმინაციულია რომელიმე ჯგუფის მიმართ რაიმე დაუშვებელი ნიშნით)⁴⁰. კანონთა უმეტესობის კონსტიტუციური შემოწმება ხდება „ფართო დისკრეციის“ [deferential review]⁴¹ სტანდარტით, რომელიც გაცილებით უფრო ნაკლებად მომთხოვნი და დაბალი სტანდარტია ვიდრე „მკაცრი შემოწმება“. „რაციონალურ საფუძველზე განხილვის“ [rational basis review] შემთხვევაში, სასამართლოები

³⁶ მოსარჩელის მოკლე განცხადება საქმეზე, ზემოთ შენიშვნა #23, 16.

³⁷ იქვე, 17.

³⁸ იქვე.

³⁹ იქვე, 18, 40.

⁴⁰ საქმე United States v. Virginia, 518 U.S. 515, 567 (1996).

⁴¹ ერვინ ჩემერინსკი, კონსტიტუციური სამართალი 720 (მე-3 გამოცემა, 2009) [ERWIN CHEMERINSKY, CONSTITUTIONAL LAW 720 (3d ed. 2009)].

ემყარებიან ვარაუდს, რომ კანონი კონსტიტუციურია⁴². მხარემ, რომელიც ამ ვარაუდის გაბათილებას ცდილობს, უნდა აჩვენოს, რომ (1) კანონი არ ემსახურება არანაირ ლეგიტიმურ მიზანს, ან (2) კანონით გათვალისწინებული საშუალებები რაციონალურად არანაირად არ უკავშირდება კანონის დასახულ მიზანს⁴³. მკაცრი შესწავლის სტანდარტით განხილვის დროს სასამართლო ემყარება ვარაუდს, რომ კანონი არაკონსტიტუციურია⁴⁴. ამ ვარაუდის გასაქარწყლებლად სახელმწიფომ უნდა აჩვენოს, რომ (1) კანონი ემსახურება სავალდებულო მიზანს და (2) კანონით გათვალისწინებული საშუალებები, შეძლებისდაგვარად, ზუსტად არის განსაზღვრული კანონის დასახული მიზნის მისაღწევად⁴⁵. ვინაიდან მკაცრი შესწავლის ბარიერის გადალახვა ძალიან ძნელია, სასამართლოს მიერ გამოყენებული განხილვის სტანდარტმა ადვილად შეიძლება განსაზღვროს საქმის შედეგი.

ცალ-ცალკე აღებული, არც რელიგიის თავისუფლების უფლება და არც მშობლის უფლება, აღზარდოს ბავშვი, არ გახდება მკაცრი შესწავლის საგანი. საქმეში *Employment Division, Department of Human Resources of Oregon v. Smith* უზენაესმა სასამართლომ თქვა, რომ სახელმწიფოს ქმედება რელიგიური პრაქტიკის შესაზღუდად დაშვებულია კონსტიტუციით, თუ იგი არ არის მიმართული უშუალოდ რელიგიური პრაქტიკის წინააღმდეგ ან რელიგიური ჯგუფის დისკრიმინაციისკენ⁴⁶. არც მშობლებს აქვთ ფუნდამენტური უფლება, მართონ შვილების აღზრდა. უზენაესმა სასამართლომ მშობლის ფუნდამენტურ უფლებასთან დაკავშირებით ზოგადი ენა გამოიყენა, რამაც გაურკვეველობა გამოიწვია დაბალი ინსტანციის სასამართლოებში, თუმცა, როგორც მოსამართლე სკალიამ სწორად აღნიშნა, ცნებას, მშობლის უფლება „მნიშვნელოვანი კონსტიტუციური უფლებაა“, რომ აღარაფერი ვთქვათ ფუნდამენტურზე, ბევრი არაფერი ამყარებს⁴⁷. თუმცა ერთობლივად ეს უფლებები ქმნიან მყარ კონსტიტუციურ

⁴² იქვე.

⁴³ იქვე (ციტირებული საქმეები: *Pennell v. City of San Jose*, 485 U.S. 1, 14 (1988); *U.S. Railroad Retirement Board v. Fritz*, 449 U.S. 166, 175, 177 (1980); და *Allied Stores of Ohio v. Bowers*, 358 U.S. 522, 527 (1959)).

⁴⁴ იქვე, 719.

⁴⁵ იქვე, იხილეთ ასევე, მაგალითად, საქმე *Grutter v. Bollinger*, 539 U.S. 306, 326 (2003).

⁴⁶ 494 U.S. 872, 879 (1990) („თავისუფლებით სარგებლობა არ ათავისუფლებს ინდივიდს ვალდებულებისაგან, დაიცვას მოქმედი და ნეიტრალური კანონი, რომელიც ყველას ეხება იმ მიზეზით, რომ ეს კანონი კრძალავს (ან აწესებს) ისეთ ქცევას, რომელსაც მისი რელიგია აწესებს (ან კრძალავს)“. (ციტირებული საქმე *United States v. Lee*, 455 U.S. 252, 263 n.3 (1982) (მოსამართლე სტივენსი, თანხმდები აზრი).

⁴⁷ საქმე *Troxel v. Granville*, 530 U.S. 57, 92 (2000) (მოსამართლე სკალია, განსხვავებული აზრი) („მხოლოდ ამ სასამართლოს სამი გადაწყვეტილება მთლიანად ან ნაწილობრივ ემყარება მშობლების მატერიალურ კონსტიტუციურ უფლებას, წარმართონ თავიანთი ბავშვების აღზრდა – ორი მათგანი იმ ეპოქიდანაა, რომელიც მდიდარი იყო მატერიალური სამართლის სათანადო პროცესის გადაწყვეტილებებით, რომლებიც მას შემდეგ გაუქმებული იქნა.“) (ციტირებული საქმეები: *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205 (1972); *Pierce v. Soc’y of Sisters*, 268 U.S. 510 (1925); და *Meyer v. Nebraska*, 262 U.S. 390 (1923)) იხილეთ ასევე საქმე *Immediato v. Rye Neck Sch. Dist.*, 73 F.3d 454, 461 (2d Cir. 1996) („თუმცა უზენაეს სასამართლოს მკაფიოდ არასდროს მიუთითებია არის თუ არა ეს „მშობლის უფლება“, როდესაც იგი მოხმობილია სახელმწიფო რეგულირების წინააღმდეგ, მოითხოვს მკაცრ შესწავლას ან იმსახურებს მხოლოდ განხილვას რაციონალურ საუფქველზე. შესაბამისი პრეცედენტული სამართლის ჩვენული წაკითხვა გვარწმუნებს, რომ რაციონალური განხილვა შესაფერისია.“); საქმე *Brown v. Hot, Sexy and Safer Prod.*, 68 F.3d 525, 533 (1st Cir. 1995) („უზენაეს სასამართლოს ჯერ არ გადაუწყვეტია, შედის თუ არა შვილების აღზრდის და განათლების წარმართვის უფლება იმ ფუნდამენტურ უფლებებში, რომელთა შელახვის მარჯვენებლები ამკაცრებს საქმის შესწავლის სტანდარტს“). საქმე *Baker v. Owen*, 395 F. Supp. 294, 299 (M.D.N.C. 1975) („ჩვენ უარყოფთ ქალბატონი ბეიკერის მოსაზრებას, რომ ეს უფლება არის ფუნდამენტური და რომ სახელმწიფოს შეუძლია მისი ბავშვის ფიზიკურად დასჯა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფოს აქვს არსებითი ინტერესი, რომელიც გადაწონის მშობლის უფლებას. ჩვენი წაკითხვით, საქმეები *Meyer* და *Pierce* არ აყენებს მშობლის უფლებას ასე მაღლა კონსტიტუციური ღირებულებების იერარქიაში. თითოეულ საქმეში მშობლის უფლებას უპირატესობა ჰქონდა არა იმიტომ, რომ სასამართლომ დაარქვა მას ფუნდამენტური, ხოლო სახელმწიფოს ინტერესს არარსებითი, არამედ იმიტომ, რომ სასამართლომ სახელმწიფოს ქმედება მიიჩნია თვითნებობად, რომელიც სათანადოდ არ უკავშირდებოდა მიზანს, რომელიც ლეგიტიმურად მის კომპეტენციაში

კედელს, რომელიც იცავს მშობლებს სახელმწიფოს ჩარევისაგან ბავშვების რელიგიურ აღზრდაში. რადგან უზენაესმა სასამართლომ, საქმეში *Wisconsin v. Yoder* ასევე თქვა, რომ მშობლის ინტერესები, აღზარდოს ბავშვი, გაერთიანებულია თავისუფალი აღსრულების მოთხოვნასთან, „საჭიროა მეტი, ვიდრე ‘გონივრული კავშირი სახელმწიფოს კომპეტენციაში არსებულ რაიმე მიზანთან’, რათა სახელმწიფოს მოთხოვნა, პირველი შესწორების გათვალისწინებით, საფუძვლიანი იყოს“⁴⁸. ასეთ ჰიბრიდულ საქმეებში, მკაცრი შესწავლა გარანტირებულია, მიუხედავად იმ ფაქტისა, რომ სახელმწიფოს ქმედება არ ეხება რელიგიურ პრაქტიკას, ანდა არ ლახავს ფუნდამენტურ უფლებას⁴⁹.

„ჰიბრიდული უფლებების“ დოქტრინამ *Employment Division, Department of Human Resources of Oregon v. Smith* საქმის მერეც გააგრძელა სიცოცხლე, თუმცა მისი გამოყენების სფერო არ იყო ზუსტად განსაზღვრული⁵⁰. სასამართლომ, რომელიც *Employment Division, Department of Human Resources of Oregon v. Smith* განიხილავდა არ დაადგინა მკაფიოდ, რომ ეს დოქტრინა ზოგადი კონსტიტუციური პრინციპებიდან გამონაკლისი იყო⁵¹. თუმცა რელიგიური აღზრდის საქმეების სფეროში გამონაკლისი ადვილად აუქმებს წესს. ვინაიდან თავისი განსაზღვრებით ასეთი საქმეები ჰიბრიდულია, მკაცრი შესწავლა ნორმად იქცევა და შედეგად იქმნება სამართლის ცალკე სფერო, რომელშიც ხელისუფლების შესაძლებლობა, აღასრულოს კანონი, დამოკიდებულია ინდივიდუალურ რელიგიურ მრწამსზე⁵². ამ თვალსაზრისით, სასამართლომ, რომელიც განიხილავდა საქმეს *Wisconsin v. Yoder*, გააკეთა უფრო მეტი, ვიდრე სახელმწიფოს საგანმანათლებლო მოთხოვნებისაგან ემიშის მშობლების გადარჩენა იყო. მან შექმნა მოქმედი კანონის იგნორირების კერძო უფლება. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლომ თითქოს შეაკავა გადაწყვეტილების გავლენა მომავალში იმით, რომ ის მხოლოდ ამ საქმის ფაქტებით შემოფარგლა⁵³, ერთხელ როცა მკაცრ შესწავლას გამოიყენებ, მერე მისი შეკავება ადვილი არ იქნება. *Wisconsin v. Yoder* პრეცედენტული საქმე გახდა, რომელმაც გზა გაუხსნა უამრავ

შედიოდა. სასამართლოს არც მერე უსაუბრია მშობლის უფლებებზე როგორც ფუნდამენტურ უფლებებზე პირიქით, სასამართლოს მიერ ამ უფლებების მოხსენიებები ამყარებს მოსაზრებას, რომ ისინი არ არის ფუნდამენტური.“) (ციტირებები გამოტოვებულია), გადაწყვეტილება დამტკიცებულია 423 U.S. 907 (1975) (სასამართლოს მიერ). ვრცელი განმარტებები კეთდება საქმეებზე *Meyer* და *Pierce*, იხილეთ, მაგალითად, რიჩარდ ვ. გემიტი, „პირსის საქმის სერიოზული აღქმა: ოჯახი, რელიგიური განათლება და ბავშვებისთვის ზიანის მიყენება“ [*Taking Pierce Seriously: The Family, Religious Education, and Harm to Children*], 76 NOTRE DAME L. REV. 109, 143 (2000) (რომელშიც პირსის საქმე შეფასებულია როგორც „რელიგიური თავისუფლების და მოქალაქეებზე ხელისუფლების შეზღუდული ბატონობის ხმამაღალი დადასტურება“), მაგრამ ეს საეტაპო სამართლებრივი პროცედურების განმარტების საქმეები არანაირად არ ამყარებს მტკიცებას, რომ მშობლის უფლება ფუნდამენტური უფლებაა.

⁴⁸ 406 U.S. 205, 233 (1972).

⁴⁹ იხილეთ საქმე *Smith*, 494 U.S., 881 (რომელიც გულისხმობდა „თავისუფალი აღსრულების მუხლის [მოთხოვნების] სხვა კონსტიტუციურ დაცვასთან ერთობლიობაში“ და სიტყვის თავისუფლების საქმეების, რომლებშიც ასევე ფიგურირებდა რელიგიის თავისუფლება მკაცრი შესწავლით განხილვას, მაგრამ დაადგინა, რომ *Smith*-ის საქმე „არ წარმოადგენს ასეთ ჰიბრიდულ სიტუაციას“).

⁵⁰ იხილეთ საქმე *Smith*, 494 U.S., 881-82.

⁵¹ იხილეთ იქვე, 888 (მკაცრი შესწავლის გამოყენება „განურჩევლად ყველა საქმეზე“ იქნებოდა „სასამართლო ანარქია“).

⁵² იხილეთ იქვე, 888 (არსებითი ინტერესის ტესტი წარმოშობდა „კერძო უფლებას, უგულვებელყოფილი იქნეს ზოგადად გამოყენებადი კანონები“).

⁵³ იხილეთ საქმე *Yoder*, 406 U.S. at 229, 233 („სახელმწიფოს, როგორც *parens patriae*-ის უფლება, უზრუნველყოს საშუალო განათლების სიკეთის მიწოდება ბავშვებისათვის, მათი მშობლების სურვილების მიუხედავად,“ ვერ იქნება მხარდაჭერილი „იმ ხასიათის თავისუფალი აღსრულების მოთხოვნის გათვალისწინებით, რაც ამ ჩანაწერში ვლინდება.“) (ხაზგასმა ჩვენია). იქვე, 236 (აღნიშნულია, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება „რამდენიმე სხვა რელიგიურ ჯგუფსა და სექტასაც ეხება“).

საქმეს რელიგიურ აღზრდაზე, რამაც სასამართლოებისგან ისეთი დასაბუთების გამოყენება მოითხოვა, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციურ ტრადიციასა და საღ აზრს⁵⁴.

ჰიბრიდული საჩივრის შემთხვევაში, სახელმწიფოს შეუძლია, შეზღუდოს მშობლის უფლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, „თუ მშობლის გადაწყვეტილებებმა, შესაძლოა საფრთხე შეუქმნას ბავშვის ჯანმრთელობას ან უსაფრთხოებას, ანდა აქვს პოტენცია, იქცეს მნიშვნელოვან სოციალურ ტვირთად“⁵⁵. ეს მავნე სტანდარტი მშობლის მიერ რელიგიური აღზრდის უფლებებს საკმაოდ დიდ ფასად იცავს. იგი მსხვერპლად სწირავს ბავშვის საუკეთესო ინტერესებს, რათა გააძლიეროს მშობლის უფლებები. ეს ის ფასია, რომლის გადახდაც ბავშვებს არ უნდა მოეთხოვოთ. როგორც უზენაესმა სასამართლომ სწორად უთხრა სარა პრინსს: მართალია, მშობლებს შეიძლება ჰქონდეთ თავისუფლება, თავად გახდნენ მოწამეები, მაგრამ „აქედან არ გამომდინარეობს ის, რომ მათ აქვთ უფლება, მსგავს ვითარებაში, თავიანთი ბავშვები გახადონ მოწამეები მანამ, სანამ ისინი არ მიაღწევენ სრულწლოვანებას და ლეგალურ დისკრეციას, როდესაც თავად შეეძლებათ საკუთარი არჩევანის გაკეთება“⁵⁶.

III. თავისუფალი არჩევანის ბარანტია

საქმეში *West Virginia State Board of Education v. Barnette*, მოსამართლე ჯექსონი წერს, რომ საჯარო განათლება არ არის თავისუფალი, თუ სწავლება იდეოლოგიური გავლენებით ხდება. „თავისუფალი საჯარო განათლება, თუ იგი სეკულარული სწავლების და პოლიტიკური ნეიტრალიტეტის იდეალის ერთგულია, არ იქნება რომელიმე კლასის, კრედოს, პარტიის ან ფრაქციის მომხრე ან მოწინააღმდეგე“⁵⁷. თუმცა ჯექსონი სინამდვილეში იდეოლოგიურ ნეიტრალიტეტს არ ქადაგებდა. მისი სიტყვები არის მოწოდება „აზროვნების ინდივიდუალური თავისუფლების უპირატესობის შესახებ ოფიციალურ დისციპლინარულ ერთგვაროვნებასთან შედარებით“⁵⁸. განათლებამ უნდა კვებოს ბავშვის „თავისუფალი აზროვნება“. წინა პოსტმოდერნისტი ჯექსონისათვის აზროვნების თავისუფლება არ არის უბრალოდ მორიგი ოფიციალური დისციპლინა. ეს არის ჩვენი კონსტიტუციური წყობის ცენტრალური ლიბერალური და გამათავისუფლებელი იდეოლოგია.

⁵⁴ იხილეთ საქმე *Smith*, 494 U.S. at 885 („ინდივიდის დავალდებულება, დაემორჩილოს ისეთ კანონს, რომელიც ემთხვევა მის რელიგიურ მრწამს... ეწინააღმდეგება როგორც კონსტიტუციურ ტრადიციას, ასევე საღ აზრს“).

⁵⁵ საქმე *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205, 234 (1972).

⁵⁶ საქმე *Prince v. Massachusetts*, 321 U.S. 158, 170 (1944).

⁵⁷ 319 U.S. 624, 637 (1943); შდრ., საქმე *Everson v. Bd. of Educ. of Ewing Twp.*, 330 U.S. 1, 23–24 (1947) (მოსამართლე ჯექსონი, განსხვავებული აზრი) (საჯარო სკოლა „ემყარება ვარაუდს, რომ სეკულარული განათლება იზოლირებული უნდა იყოს ყველა რელიგიური განათლებისაგან ისე, რომ სკოლამ შეძლოს ყველა საჭირო ცოდნის ასაკის შესაბამისად მიწოდება და ასევე, დაიცვას მკაცრი რელიგიური ნეიტრალურობა“).

⁵⁸ საქმე *Barnette*, 319 U.S. at 637.

უზენაესი სასამართლო თავის რწმენას ინტელექტუალურ დამოუკიდებლობაში ხედავს. აზროვნების თავისუფლება კონკრეტული საკონსტიტუციო გარანტიებით არის გამყარებული, როგორც სიტყვის და რელიგიის თავისუფლება და ეს ორი თავისუფლება, ერთად აღებული, არის ის გარანტია, რასაც კონსტიტუციური სამართლის მკვლევარი, ლოურენს ტრაიბი უწოდებს „ინდივიდუალური სინდისის ტევად სივრცეს... „ინტელექტის და სულის სივრცეს“, რომელიც კონსტიტუციურად არის დაცული მთავრობის მაქინაციებისა და მანიპულაციებისაგან“⁵⁹. ანდა, როგორც მოსამართლე სტიუარტმა უფრო მარტივად თქვა, „კონსტიტუცია იძლევა... თავისუფალი არჩევანის საზოგადოების გარანტიას“⁶⁰.

სასამართლომ, რომელიც საქმეს *Prince v. Massachusetts* განიხილავდა, სამუშაოდ ეს პრინციპები დაადგინა. მიუხედავად იმისა, რომ „ბავშვზე ზრუნვა, მისი მოვლა და აღზრდა უპირველესად მშობლების უფლებაა“⁶¹, და მიუხედავად იმისა, რომ მშობლებს აქვთ უფლება, „უზრუნველყონ შვილების რელიგიური აღზრდა და წაახალისონ მათ მიერ რელიგიური რიტუალების შესრულება“⁶², არც რელიგიის უფლება და არც აღზრდის უფლება არ არის შეუზღუდავი⁶³. სასამართლოს თქმით, ახალგაზრდების კეთილდღეობის ზოგადი ინტერესის დასაცავად სახელმწიფოს შეუძლია შეზღუდოს მშობლის უფლებამოსილება ისეთ სფეროებში, რომლებიც გავლენას ახდენს ბავშვის აღზრდაზე, მათ შორის სინდისისა და რელიგიური მრწამსის სფეროებში⁶⁴. სახელმწიფოს ფართო უფლებები მიმართულია როგორც ბავშვების, ასევე საზოგადოების კეთილდღეობის უზრუნველყოფისაკენ. მართლაც, სწორად გაგების შემთხვევაში, ბავშვის ინტერესი და ზოგადი ინტერესი ერთი და იგივეა. სასამართლოს განმარტებით, უწყვეტობის შესანარჩუნებლად „დემოკრატიული საზოგადოება ემყარება... ახალგაზრდების ჯანსაღ, ჰარმონიულ აღზრდას სრულად მოწიფულ მოქალაქეებად ყველა იმ ასპექტის ჩათვლით, რასაც ეს გულისხმობს“⁶⁵.

თუმცა რას გულისხმობს ეს? რას ნიშნავს „ჯანსაღი, ჰარმონიული აღზრდა“? რას ნიშნავს „სრულად მოწიფული“? სასამართლოს პასუხი არ იყო ავტორიტარული: „თავად ახალგაზრდების და მთლიანად საზოგადოების ინტერესებშია, რომ ბავშვები დაცული იყვნენ ზეწოლისგან და მიეცეთ შესაძლებლობა, აღიზარდონ თავისუფალ, დამოუკიდებელ და კარგად

⁵⁹ ლოურენს ჰ. ტრაიბი, „ამერიკის საკონსტიტუციო სამართალი“ § 15-5, 1315 (მე-2 გამოცემა, 1988) [LAURENCE H. TRIBE, AMERICAN CONSTITUTIONAL LAW § 15-5, at 1315 (2d ed. 1988)] („კონსტიტუციამ ჩამოთვალა აზროვნების და სინდისის სპეციფიკური კატეგორიები, რომლებიც განსაკუთრებულ მიდგომას მოითხოვს: რელიგია და სიტყვა. დრო და დრო სასამართლოები სწორად ახდენენ ამ დაცვების განზოგადებას... რათა განისაზღვროს ინდივიდუალური სინდისის ტევადი სივრცე და ინტელექტის და სულის სფერო, რომლებიც კონსტიტუციურად არის დაცული მთავრობის მაქინაციებისა და მანიპულაციებისგან“ (შიდა ბრჭყალები და სქოლიოები გამოტოვებულია)).

⁶⁰ საქმე *Ginsberg v. New York*, 390 U.S. 629, 649 (1968) (მოსამართლე სტიუარტი, თანმხვედრი აზრი შედეგთან დაკავშირებით). („პირველი შესწორება უზრუნველყოფს ადამიანის გამოხატვის თავისუფლებას, რათა დაცული იყოს ჩვენ ერში ის, რასაც მოსამართლე ჰოლმსი „იდებთ თავისუფალ ვაჭრობას“ ეძახდა. ამისათვის, კონსტიტუცია იცავს მეტს, ვიდრე ადამიანის თავისუფლებაა, თქვას ან დაწეროს, ან გამოაქვეყნოს ის, რაც მას სურს. ის ასევე იცავს თითოეული ადამიანის თავისუფლებას, თავად გადაწყვიტოს, რა წაიკითხოს და რას მოუსმინოს. მოკლედ, კონსტიტუცია საზოგადოების თავისუფალი არჩევანის გარანტიაა“ (სქოლიო გამოტოვებულია)).

⁶¹ საქმე *Prince*, 321 U.S. at 166.

⁶² იქვე, 165.

⁶³ იქვე, 166.

⁶⁴ იქვე, 165-70.

⁶⁵ იქვე, 168.

განვითარებულ ადამიანებად და მოქალაქეებად⁶⁶. დემოკრატიული საზოგადოება ემყარება სიმწიფის მოდელს, რომლის ნორმაა ინდივიდის სრული შესაძლებლობა, გააკეთოს თავისუფალი და დამოუკიდებელი არჩევანი. უზენაესმა სასამართლომ ბევრჯერ აღნიშნა, რომ ეს შესაძლებლობა არის კონსტიტუციის პირველი შესწორების თავისუფლებების როგორც ამოსავალი ვარაუდი, ასევე მისი პროდუქტი⁶⁷. საზოგადოებისთვის თავისუფალი არჩევანის გარანტირება „ამოსავალი ვარაუდია ამ საზოგადოების წევრების შესაძლებლობაზე, გააკეთონ არჩევანი“⁶⁸.

აქედან გამომდინარე, მშობლების უმთავრესი მოვალეობა ბავშვებში ამ შესაძლებლობის განვითარებაა. აქედან არ გამომდინარეობს, რომ მშობლებმა თავი უნდა დაანებონ რელიგიური მენტორისა და მეგზურის როლის შესრულებას (არა იმიტომ, რომ ეს შესაძლებელია: არამენტორობა თავისთავად მენტორობის ფორმა იქნებოდა). მშობლობის იდეოლოგიურად ნეიტრალური რაიმე მოდელის მორგება არ იქნებოდა პრაქტიკული ან სასარგებლო ბავშვებისთვის⁶⁹. როგორც პოლიტიკის თეორეტიკოსი უილიამ გალსტონი წერს, დემოკრატიულ საზოგადოებაში „მშობლებს უფლება აქვთ, აზიარონ შვილები იმას, რასაც მიიჩნევენ საზრისისა და ღირებულებების სასიცოცხლო წყაროდ და ჰქონდეთ იმედი, რომ მათი შვილები გაიზიარებენ ამ ორიენტაციას“⁷⁰. ბევრისათვის საზრისის და ღირებულებების სასიცოცხლო წყარო მათი რელიგიური რწმენაა და, ცხადია, მშობლებს შეუძლიათ, აზიარონ შვილები იმას, რასაც ისინი სულიერ ჭეშმარიტებად მიიჩნევენ და ჰქონდეთ იმედი, რომ მათი შვილები გაიზიარებენ იმავე რელიგიურ ორიენტაციას.

⁶⁶ იქვე, 165.

⁶⁷ იხილეთ, მაგალითად, საქმე Ginsberg v. New York, 390 U.S.629 (1968); ასევე იხილეთ ჩემერინსკი, ზევით შენიშვნა 41 (სადაც პიროვნულობის და ავტონომიის განვითარება აღნიშნულია როგორც სიტყვის თავისუფლების დაცვის ერთ-ერთი მთავარი საფუძველი).

⁶⁸ საქმე Ginsberg, 390 U.S.649 (მოსამართლე სტიუარტი, თანმხვედრი აზრი შედეგთან დაკავშირებით); („კონსტიტუცია იცავს მეტს, ვიდრე ადამიანის თავისუფლებას, თქვას ან დაწეროს, ან გამოაქვეყნოს ის, რაც სურს. ის ასევე იცავს თითოეული ადამიანის თავისუფლებას, თავად გადაწყვიტოს, რა წაიკითხოს და რას მოუსმინოს. მოკლედ, კონსტიტუცია საზოგადოების თავისუფალი არჩევანის გარანტიაა. ასეთი საზოგადოება გულისხმობს მისი წევრების უნარს, აირჩიოს“.).

⁶⁹ შდრ., სტენლი ინგბერი, „სოციალიზაცია, ინდოქტრინაცია, თუ 'ორთოდოქსიის საფარი': ღირებულებების ტრენინგი სჯარო სკოლებში“, 1987 [Stanley Ingber, *Socialization, Indoctrination, or the "Pall of Orthodoxy": Value Training in the Public Schools*, 1987 U. ILL. L. REV. 15, 16 (1987)] („ისეთი ინდივიდის ხატი, ვინც არანაირი წინა პირობით არ არის შეფერხებული... ფიქციაა. ხალხი საკუთარ ღირებულებებს იძენს მათ ცხოვრებაზე უამრავი ზეგავლენის გამო: მშობლების; ოჯახის რელიგიის; სკოლის, სადაც დადიან; ნათესაების, მეგობრების და მეზობლების; მწერლების და ბევრი სხვა ზეგავლენის გამო. საზოგადოებაში ამგვარად ინდოქტრინაციის გამო, ინდივიდი ღებულობს ორიენტირების სისტემას გადაწყვეტილებების აქტიურად მიღების და არა იმპულსების პასიურად მიღებისთვის“). ასეთივე მსჯელობა გამოიყენება სახელმწიფოს როგორც განმანათლებლის შემთხვევაში. შდრ., რიჩარდ არნესონი და იან შაპირო, „დემოკრატიული ავტონომია და რელიგიური თავისუფლება საქმის Wisconsin v. Yoder კრიტიკა DEMOCRACY'S PLACE-ში 137, 160 (იან შაპიროს რედაქტორობით, 1996) [Richard Arneson & Ian Shapiro, *Democratic Autonomy and Religious Freedom: A Critique of Wisconsin v. Yoder*, in DEMOCRACY'S PLACE 137, 160 (Ian Shapiro ed., 1996)] („რამენაირად შესაძლებელიც რომ იყოს საგანმანათლებლო რეჟიმისთვის, თავი შეიკავოს ბავშვებისთვის ღირებულებების შთანერგვისაგან, ეს არ იქნებოდა გონივრული. ვაკუუმი, რომელიც რჩება განმანათლებლების მიერ თავშეკავების შედეგად, შეივსება სხვა შემთხვევითი ზეგავლენებით... ნებისმიერ შემთხვევაში, ინდივიდის მიერ ღირებულებების არჩევის ფუნქციონირება, რომელსაც ჩვენ ავტონომიის მიღწევასთან ვაკავშირებთ, ყოველთვის ვარაუდობს კონტექსტს, რომელშიც რაღაც სტანდარტები და ღირებულებები, დროებით მაინც, ფიქსირებულია და მართავს ამ არჩევანს“.).

⁷⁰ უილიამ გალსტონი, „ლიბერალური პლურალიზმი: ღირებულებათა პლურალიზმის გავლენა პოლიტიკურ თეორიასა და პრაქტიკაზე“ 105 (2002) [WILLIAM A. GALSTON, LIBERAL PLURALISM: THE IMPLICATIONS OF VALUE PLURALISM FOR POLITICAL THEORY AND PRACTICE 105 (2002)].

თუმცა ეს მარტივი მტკიცება გასაოცრად რთულ კითხვებს წარმოშობს მშობლისა და შვილის ურთიერთობებზე. მშობლებს შეუძლიათ, აზიარონ შვილები საზრისის სასიცოცხლო წყაროს, მაგრამ რა შეზღუდვები შეიძლება დაუწესდეს (თუ საერთოდ შეიძლება დაუწესდეს) ასეთ ზიარებას? მშობლებს შეუძლიათ, ჰქონდეთ იმედი, რომ მათი შვილები გაიზიარებენ მათ ღირებულებებს, მაგრამ რაზე შეუძლია მშობელს წავიდეს ამ იმედის რეალობად ქცევისთვის? როგორც ჩანს, ამის საფუძვლიანი მიზეზი არსებობს, წერს გალსტონი გარკვეული სიფრთხილით, ვინაიდან ბავშვებს საკუთარი დამოუკიდებელი ინტელექტუალური და მორალური მოთხოვნები აქვთ, მოთხოვნები, რომლებიც „გულისხმობს მშობლების მიერ განსაზღვრული საზოგადოების ჩარჩოებიდან გასვლის აღსრულებად უფლებებს“⁷¹. რომ არა უბრალოდ სახელმწიფოს ქმნილება⁷², ბავშვი უფრო მშობლის ხატის უწყინარი ანარეკლია. ლიბერალურ დემოკრატიაში, ბავშვებზე ზრუნვა უპირველესად მშობლების მოვალეობაა, თუმცა არა უპირველესად და საბოლოოდ.

თუ ბავშვებს აქვთ უფლება, გავიდნენ მშობლების მიერ დადგენილი საზღვრებიდან, მათ უნდა შეეძლოთ ამ უფლების თავისუფლად აღსრულება. მათ არ უნდა წაერთვათ შესაძლებლობა, პირველ რიგში გამოთქვან საკუთარი ინტელექტუალური და მორალური მოთხოვნები⁷³. დაცული რაც უნდა იყოს, არის ბავშვის მომავალი უფლება, გამოთქვას ეს მოთხოვნები.

⁷¹ იქვე, 105 („როგორც მინიმუმ, ბავშვების დამოუკიდებელი რელიგიური მოთხოვნები გულისხმობს აღსრულებად უფლებებს, გავიდნენ იმ საზოგადოების ფარგლებიდან, რომლებიც მშობლებმა დაუდგინეს. დავამატებდი, რომ საზოგადოებიდან გასვლის უფლებები ფორმალურზე მეტი უნდა იყოს. საზოგადოების ისეთი ქმედება არ იქნება სწორი, თუ ამით ჩამოერთმევა ინდივიდებს უფლება – ინტელექტუალური, ემოციური თუ პრაქტიკული – იცხოვრონ წარმატებით მათი თემის ფარგლებს გარეთ“). მჭიდრო ურთიერთობებიდან გასვლის უფლებებზე იხილეთ ასევე სიუზან მოლერ ოკინი, „სამართალი, გენდერი, და ოჯახი“ 136-38 (1989) [SUSAN MOLLER OKIN, JUSTICE, GENDER, AND THE FAMILY 136-38 (1989)].

⁷² იხილეთ საქმე *Pierce v. Soc’y of Sisters*, 268 U.S. 510, 535 (1925) („თავისუფლების ფუნდამენტური თეორია, რასაც ამ კავშირის ყველა მთავრობა ეფუძნება, გამოიცხადებს სახელმწიფოს ნებისმიერ ზოგად ძალას, მოახსნიოს ბავშვების სტანდარტიზება მათი იძულებით, მიიღონ მითითებები მხოლოდ საჯარო მასწავლებლებისაგან. ბავშვი არ არის სახელმწიფოს ქმნილება; მათ, ვინც მათ ზრდის და მათ ბედს წარმართავს, აქვთ უფლება, უზენაეს მოვალეობასთან ერთად, მოამზადონ ბავშვები დამატებითი ვალდებულებებისთვის“). შდრ. საქმე *Meyer v. Nebraska*, 262 U.S. 390, 402 (1923) („იმისათვის, რომ დაეთრგუნათ ინდივიდუალიზმი და იდეალური მოქალაქეები ჩამოეყალიბებინათ, სპარტაში შვიდი წლის ბიჭებს ბარაკებში ათავსებდნენ და მათ შემდგომ განათლებასა და მომზადებას ოფიციალურ მეურვეებს აკისრებდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი ზომები გენიოსების მიერ იყო მოწონებული, მათი იდეები, რომლებიც ინდივიდისა და სახელმწიფოს ურთიერთობას ეხება, სრულიად განსხვავდებოდა იმ იდეებისაგან, რასაც ჩვენი ინსტიტუტები ემყარება და ვერაფერს განაცხადებს, რომ რომელიმე საკანონმდებლო ორგანო შეძლებს, დაუწესოს ასეთი შეზღუდვები რომელიმე სახელმწიფოს ხალხს, კონსტიტუციის როგორც ტექსტის, ასევე სულის შებღალვის გარეშე“).

⁷³ იდეა, რომ ბავშვის უნარი, ჩამოიყალიბოს განსხვავებული რწმენა, დაცული უნდა იქნეს სახელმწიფოს იდეოლოგიური ძალადობისაგან, მხარდაჭერას პირველი შესწორების თეორეტიკოსებისაგან იღებს. პირველ შესწორებასა და რწმენის ფორმირებისა და გამოსატვის დაცვაზე იხილეთ, მაგალითად, ინგბერი, შენიშვნა 68, ზემოთ, გვ. 16 („ოფიციალური პირებისთვის ნების მიცემა, შთააგონონ ღირებულებები, ნიშნავს აღიარებას, რომ სიტყვის თავისუფლება იცავს გამოხატვას მხოლოდ მანამ, სანამ მოსაუბრეს პირობა აქვს წაყენებული, თქვას ის, რაც ხელისუფლებაში მყოფთათვის არის მისაღები. სიტყვის თავისუფლება ასეთი პირობადადებული მოსაუბრეების საზოგადოებაში, პრაქტიკულად, არარელევანტურია“); ნადინ სტროსენი, „სეკულარული ჰუმანიზმი“ და „სამეცნიერო კრეაციონიზმი“: იმ სასწავლო გადაწყვეტილებების შესწავლის შემოთავაზებული სტანდარტები, რომლებიც გავლენას ახდენს სტუდენტების რელიგიურ თავისუფლებაზე“, 47 OHIO ST. L.J. 333, 370 (1986) [Nadine Strossen, “Secular Humanism” and “Scientific Creationism”: Proposed Standards for Reviewing Curricular Decisions Affecting Students’ Religious Freedom, 47 OHIO ST. L.J. 333, 370 (1986)] („მეორე მიზეზი, თუ რატომაც უნდა იყოს საჯარო სკოლის მოსწავლეების აზროვნება განსაკუთრებით დაცული სამთავრობო ზეგავლენისაგან არის ის, რომ ახალგაზრდობის გამო, მოსწავლეები შედარებით ადვილად ექცევიან შთაბეჭდილებების ქვეშ და მგრძობიარეები არიან. შესაბამისად, იმ პროცესის ურღვევობის შესანარჩუნებლად, რომლითაც საჯარო სკოლის მოსწავლეები თავიანთ რწმენას იცალებენ, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მათი იზოლირება ნებისმიერი პოტენციურად იძულებითი სამთავრობო გავლენისაგან. საზოგადოების ინტერესი ახალგაზრდობის თავისუფალი აზროვნების შენარჩუნებაში დიდია, ვინაიდან მათზეა დამოკიდებული ქვეყნის დემოკრატიული, სამოქალაქო ლიბერტარიანული ინსტიტუტებისა და ტრადიციების დაცვა და შენარჩუნება“.) (სქოლიოები გამოტოვებულია); ტილ ვან გილი, „კონსტიტუციური შეზღუდვების ძიება მთავრობის უფლებამოსილებაზე, შთააგონოს ახალგაზრდობას“, 62 TEX. L. REV. 197, 261 (1983) [Tyll van Geel, *The Search for Constitutional Limits on Governmental Authority to Inculcate Youth*, 62 TEX. L. REV. 197, 261 (1983)] („ზრდასრულის რწმენის თავისუფლების

ნები⁷⁴. იდეალურ შემთხვევაში, ბავშვის უფლების დაცვა, ჰქონდეს მორალური ავტონომია, მშობლის მოვალეობის შემადგენელი ნაწილი უნდა იყოს, მაგრამ, როდესაც რელიგიური რწმენის გადაცემას ეხება საქმე, მშობლებისთვის მისაღებია, შვილების რელიგიურ შესაბამისობას მიაღწიოს, რელიგიური ავტორიტეტისადმი მათი უკრიტიკო მორჩილების მოთხოვნით (ხშირად, მოსიყვარულე და გულისამაჩუყებელი ხმით). მშობლებისთვის მხოლოდ ის არის ბუნებრივი, უნდოდეთ, რომ შვილებმა მათი ღირებულებები გაიზიარონ, სწამდეთ მათი მრწამსის და იურიდიული სისტემაც უტოვებს მშობლებს თავისუფლებას, გადასცენ თავიანთი რელიგიური ღირებულებები შვილებს. მაგრამ მშობლები ბოროტად იყენებენ ამ თავისუფლებას, როდესაც არ აძლევენ შვილებს რეალურ საშუალებას, გაიზიარონ სხვა ღირებულებები და სწამდეთ სხვა რელიგია.

პატარა ბავშვებს არ აქვთ უნარი, დაიცვან ან არ დაიცვან საკუთარი რელიგიური იდენტობა. ამიტომ ის, ვინც მენტორობას უწევს ბავშვს, კისრულობს მეურვის მოვალეობას, დაიცვას მისი მომავალი რელიგიური ავტონომიურობა⁷⁵. ეს მზრუნველობა იოლი მოვალეობა

დაცვა დაცინვა იქნებოდა, მთავრობას რომ შეეძლოს მისი რწმენის განსაზღვრა მისი ინდოკრინიზაციით ბავშვობის დროს“; აარონი და ლოურენსი III, შენიშვნა 29 ზემოთ, გვ. 312 („გამონათვის თავისუფლება რწმენისა და მოსაზრებების შეუზღუდავ ჩამოყალიბებას შესაძლებელს ხდის. თავის მხრივ, რწმენისა და მოსაზრებების თავისუფალი ფორმულირება გამონათვის თავისუფლების აუცილებელი წინა პირობაა... რაც უფრო მეტად ახდენს მთავრობა რწმენის ჩამოყალიბების რეგულირებას, რათა ჩაერიოს პიროვნულ ცნობიერებაში, მით უფრო ნაკლებ ადამიანს უნდა ჰქონდეს განსხვავებული აზრი ან აღიქვამს განსხვავებას საკუთარ ინტერესსა და მთავრობის მიერ მხარდაჭერილ იდეოლოგიურ ორთოდოქსიას შორის. გამონათვის თავისუფლება მხოლოდ იდეების კომუნიკაციისთვის რომ იყოს დაცული, ტოტალიტარიზმი და გამონათვის თავისუფლება ერთი და იმავე საზოგადოებისათვის იქნებოდა დამახასიათებელი“).

⁷⁴ იხილეთ ჯოელ ფინბერგი, „ბავშვთა უფლებები ღია მომავლისათვის“, გამოცემაში „ვისი ბავშვი? ბავშვთა უფლებები, მშობლის უფლებამოსილება და სახელმწიფოს ძალაუფლება“ 124 (უილიამ აიკენის და ჰიუ ლაფოლეტის რედაქციით, 1980) [Joel Feinberg, *The Child's Right to an Open Future, in WHOSE CHILD?: CHILDREN'S RIGHTS, PARENTAL AUTHORITY, AND STATE POWER* 124 (William Aiken & Hugh LaFollette eds., 1980)]. თუმცა იხილეთ, მაგალითად, შელი ბერტი, „მშობლის უფლებამოსილების სათანადო სფერო: რატომ არ ვართ ვალდებული ბავშვებისთვის უზრუნველყოთ ღია მომავალი“ გამოცემაში „ბავშვი, ოჯახი და სახელმწიფო“ 243 (სტეფენი მაკედოს და აირის მარიონ იანგის რედაქციით, 2003) [Shelley Burt, *The Proper Scope of Parental Authority: Why We Don't Owe Children an "Open Future," in CHILD, FAMILY, AND STATE* 243 (Stephen Macedo & Iris Marion Young eds., 2003)]; მაიკლ ვ. მაკკონელი, „მთავრობები, ოჯახები და ძალაუფლება: საგანმანათლებლო არჩევანის დაცვა“, 31 CONN. L. REV. 847, 847–52 (1999) [Michael W. McConnell, *Governments, Families, and Power: A Defense of Educational Choice*, 31 CONN. L. REV. 847, 847–52 (1999)].

⁷⁵ შდრ. აირა ლ. ლუპუ, „საოჯახო განათლება, რელიგიური თავისუფლება და ძალაუფლების განაწილება“ 67 B.U. L. REV. 971, 976–77 (1987) [Ira C. Lupu, *Home Education, Religious Liberty, and the Separation of Powers*, 67 B.U. L. REV. 971, 976–77 (1987)]. („იურიდიული ტრადიცია, რომელიც მშობლებს აძლევს უფლებამოსილებას, ილაპარაკონ თავიანთი შვილების სახელთ, არ უნდა გახდეს ის საშუალება, რომლითაც ბავშვები გაქრებიან. ბავშვები, რომლებიც არ არიან სრულად კომპეტენტურები, მიიღონ გადაწყვეტილებები ამ გადაწყვეტილებათა გრძელვადიანი შედეგების შესახებ არასაკმარისი ცოდნის გამო, ჩვეულებრივ, მშობელთა კონტროლის ქვეშ იმყოფებიან. მშობლები მიჩნეული არიან თავიანთი შვილებისათვის გადაწყვეტილების საიმედო მიმღებებად, ვინაიდან მშობლებს, ზოგადად, უყვართ შვილები და იციან მათი ინტერესების შესახებ. მეურვის ამ ტიპის უფლებამოსილება არასდროს არის აბსოლუტური, რადგან ის ემყარება სამეურვეო ვალდებულების თეორიას. თუ მეურვე ცუდად მოეპყრობა თავის აღსაზრდელს, ბავშვის დაცვისთვის შექმნილი საჯარო თუ კერძო საშუალებები ხელმისაწვდომი იქნება.“) (სქოლიოები გამოტოვებულია). ამავე პრინციპზე იხილეთ ჯეიმს გ. დუაიერი, „რელიგიური სკოლები და ბავშვთა უფლებები“ 62–101 (1998) [JAMES G. DWYER, *RELIGIOUS SCHOOLS V. CHILDREN'S RIGHTS* 62–101 (1998)] (სადაც მსჯელობა ეხება იმას, რომ კანონმა უნდა მიანიჭოს მშობლებს ბავშვების მოვლის იურიდიული პრივილეგია მხოლოდ ისეთი ფორმით, რომელიც შეესაბამება მათ საუკეთესო ინტერესებს მოცემულ დროში); არნესონი და შაპირო, შენიშვნა 68 ზემოთ, გვ. 138 („მშობლებსა და შვილებს შორის ურთიერთობა მიჩნეულია როგორც მეურვეობის ერთ-ერთი ფორმა“); ბარბარა ბენეტ ვუდჰაუსი, „ბავშვების საჭიროებებიდან, ბავშვთა უფლებები: ბავშვთა ხმა ოჯახის განსაზღვრაში“, 8 B.Y.U. J. PUB. L. 321 (1994) [Barbara Bennett Woodhouse, *Out of Children's Needs, Children's Rights: The Child's Voice in Defining the Family*, 8 B.Y.U. J. PUB. L. 321 (1994)] (რომელშიც საუბარია ოჯახის უფლებების დისკურსის აუცილებელ რეფორმაზე, მშობლების უფლებამოსილების საფუძვლად ბავშვების საჭიროებების გადაქცევის მეშვეობით); ბარბარა ბენეტ ვუდჰაუსი, „კვირცხის გამოჩევა: მშობელთა უფლებების ბავშვზე ფოკუსირებული პერსპექტივა“, 14 CARDOZO L. REV. 1747 (1993) [Barbara Bennett Woodhouse, *Hatching the Egg: A Child-Centered Perspective on Parents' Rights*, 14 CARDOZO L. REV. 1747 (1993)] (რომელშიც განხილულია, როგორ აკინებს მშობელთა უფლებებზე ორიენტირება ბავშვის კეთილდღეობისათვის საჭირო აღზრდის ღირებულებებს). ზოგადად, იხილეთ ჯეფრი შულმანი, „მშობლები როგორც (მხოლოდ) განათლების

არ არის. მშობლებისთვის, შესაძლოა, საკმაოდ შემამფოთებელი აღმოჩნდეს, თუ ბავშვი მათი პოლიტიკური ან კულტურული ღირებულებების შესაბამისად არ ცხოვრობს. თუმცა მშობლის რელიგიურ ღირებულებებში ეჭვის შეტანა ან მათი უარყოფა ხშირად უფრო ღრმა იმედგაცრუებას იწვევს. რელიგიური პრინციპების დიქტატი უფრო ღრმა ვიდრე პოლიტიკური და კულტურული პრინციპების დიქტატი. და მაინც, მშობლის რელიგიური თავისუფლება ბავშვის რელიგიური მონობის ხარჯზე არ უნდა ხორციელდებოდეს და სასამართლოები არ უნდა მოეკიდონ მშობლის უფლებებს ისე, თითქოს ისინი მშობლის მოვალეობებისგან დამოუკიდებლად არსებობს⁷⁶. ზრდასრულების მსგავსად, ბავშვებს უნდა ჰქონდეთ თავისუფლება, ეძიონ და ასევე, იპოვონ სულიერი სახლი⁷⁷.

მეურვეების: მართლაც, ვისი განათლებაა ეს?", 89 NEB. L. REV. 290 (2010) [Jeffrey Shulman, *The Parent as (Mere) Educational Trustee: Whose Education Is It, Anyway?*, 89 NEB. L. REV. 290 (2010)]; ელიზაბეთ ს. სკოტი და რობერტ ე. სკოტი, „მშობლები როგორც მეურვეები“, 81 VA. L. REV. 2401 (1995) [Elizabeth S. Scott & Robert E. Scott, *Parents as Fiduciaries*, 81 VA. L. REV. 2401 (1995)]. თუმცა, ასევე იხილეთ, თომას ჰ. მიურეი, „ბავშვის ფასი“, 61 (1996) [THOMAS H. MURRAY, THE WORTH OF A CHILD 61 (1996)] („მეურვეობის ფორმის მშობლობა, როგორც მშობელსა და შვილს შორის ურთიერთობების მოდელი, მაინც ნაკლოვანია. ამ ურთიერთობის აღწერა გულისხმობს უანგარობას, თავდადებას, ერთგვარად კეთილსიმყოფელ მაგრამ ემოციურად დამორთულ ზრუნვას ბავშვის კეთილდღეობაზე. ეს სათანადოდ არ შეესაბამება იმ ინტენსივობას, სიყვარულსა და სიახლოვეს, რომელიც მშობლებსა და შვილებს შორის არსებობს“).

⁷⁶ შდრ. ჯეიმს გ. დუაიერი, „მშობელთა რელიგია და ბავშვთა კეთილდღეობა: მშობელთა უფლებების დოქტრინის მხილება“, 82 CALIF. L. REV. 1371, 1389 (1994) [James G. Dwyer, *Parents' Religion and Children's Welfare: Debunking the Doctrine of Yoder*-ის საქმის შემდეგ არის მიღებული, გრძელდება უფლებების გამოყენების ის ინტერპრეტაცია, რომლითაც ბავშვები განიხილება დაუმორჩილებელ ინსტრუმენტებად ან საშუალებებად სხვა ადამიანების მიზნების მისაღწევად, ვიდრე ადამიანებად, რომლებსაც აქვთ თავიანთი უფლებები, ინტერესები, რომლებიც თანაბარ პატივისცემას იმსახურებენ]. მშობლის თვალთახედვისთვის იხილეთ, კარენ გუშტა, „თქვენი შვილების სული დიდმა ძმამ უნდა ჩამოაყალიბოს?, შეწყვიტეთ თუ ბავშვების წინააღმდეგ“, [Karen Gushta, *Should Big Brother Shape Your Child's Soul?*, STOP THE WAR ON CHILDREN] (8 აპრილი, 2001, 07:32), <http://stopthearonchildren.wordpress.com/2011/04/08/should-big-brother-shape-your-child%E2%80%99s-soul/> („არიან ისეთები, ვისაც უნდა წაერთვას მეურვე მშობლის უფლება, განსაზღვრონ, რა გავლენას და იდეებს აზიარონ თავიანთი ბავშვები. ეს არის განათლების ბირთვი, რომელიც თავისი განსაზღვრებით წარმოადგენს დაგეგმილ, მართულ სწავლებას. აქ ელონზე ის კი არ დევს, „ვის ეკუთვნის ბავშვის სული“, არამედ ვისა აქვს მისი ფორმირების უფლება“).

⁷⁷ შდრ. ჯენიფერ ნედელსკი, „ავტონომიის ხელახლა გააზრება: წყაროები, მოსაზრებები და შესაძლებლობები“ [Jennifer Nedelsky, *Reconceiving Autonomy: Sources, Thoughts and Possibilities*, 1 YALE J.L. & Feminism 7, 10–11 (1989)].

ავტონომიურობის მიღწევა არის ისეთი მდგომარეობის მიღწევა, როდესაც შეგიძლია იპოვო შენი კანონი და იცხოვრო საკუთარი კანონის შესაბამისად.

* * *

მე ვსაუბრობ ავტონომიურობის „მიღწევაზე“ იმიტომ, რომ, ვფიქრობ, ეს არ არის ის თვისება, რომელიც შეიძლება უბრალოდ ადამიანის თვისებების საფუძველად აიღო. ჩვენ უნდა განვივითაროთ და შევინარჩუნოთ საკუთარი კანონის პოვნის უნარი და ამ შემთხვევაში, ამოცანა არის იმის გაგება, თუ რა სოციალური ფორმები, ურთიერთობები და პირადი პრაქტიკა უწყობს ხელს ამ უნარის შექმნას. მე ვიყენებ სიტყვას „პოვნა“ იმ აზრის გამოსახატად, რომ ჩვენ არ ვქმნით ან, უფრო სწორად, არ ვირჩევთ ჩვენს კანონს. საკუთარი კანონის „პოვნის“ იდეა ზუსტად ასახავს მოსაზრებას, რომ იმასაც კი, რაც ნამდვილად ადამიანის საკუთარი კანონია, აყალიბებს ის საზოგადოება, რომელშიც ეს ადამიანი ცხოვრობს და ის ურთიერთობები, რომლებიც მისი ცხოვრების ნაწილია. „პოვნა“ ასევე უშვებს ღიაობას იდეისადმი, რომ ადამიანის საკუთარი კანონი მუდამ ცვლადობს სულიერი წყაროებით, რომ ჩვენი უნარი, ჩვენში ვიპოვოთ კანონი, ჩვენი სულიერი ბუნებიდან გამომდინარეობს. ორივე თვალსაზრისით, კანონი ადამიანის საკუთრებაა ყველაზე ღრმა მნიშვნელობით, მაგრამ არა ინდივიდისგან შექმნილი; ინდივიდი ინვითარებს მას, მაგრამ სხვებთან კავშირში; ის არ არის არჩეული, თუმცა აღიარებულია. „ადამიანის საკუთარი კანონი“ გულისხმობს ღირებულებებს, შეზღუდვებს, წესრიგს, ბრძანებებსაც კი, როგორც ამას ამ ტერმინის ყველაზე ტრადიციული გამოყენება გულისხმობს. თუმცა ეს ღირებულებები და მოთხოვნები თითოეული ადამიანიდან მოდის და არ არის გარედან თავს მოხვეული. იდეა, რომ არსებობს ბრძანებები, რომლებსაც ადამიანი აღიარებს როგორც საკუთარს, მოთხოვნები, რომლებიც ზღუდავს ადამიანის ცხოვრებას, მაგრამ ამ ცხოვრების მნიშვნელობისა თუ მიზნიდან გამომდინარეობს, ასახავს მთავარ კავშირს კანონსა და თავისუფლებას შორის – რაც ალბათ ავტონომიის ცნების არსია. იმ ხედვის აუცილებელი სოციალური განზომილებაა, რომელსაც მე ვაკალოებ. მომდინარეობს, ჯერ ერთი, იმ მტკიცებიდან, რომ საკუთარი კანონის პოვნის უნარი ადამიანს შეუძლია განვივითაროს მხოლოდ სხვებთან ურთიერთობების (როგორც ძალიან ახლო, ასევე ფართო სოციალური ურთიერთობების) კონტექსტში, რაც ამ უნარს კვებავს და, მეორე, რომ ადამიანის საკუთარი კანონის „შინაარსი“ გასაგებია მხოლოდ გაზიარებულ სოციალურ ნორმებთან, ღირებულებებთან და ცნებებთან კავშირში.

უილიამ ჯ. შეარერი, „ბავშვების მართვა და ტრენინგი“ 269 (1904) [WILLIAM J. SHEARER, THE MANAGEMENT AND TRAINING OF CHILDREN 269 (1904)] („უნდა გვახსოვდეს, რომ ალზრდის დიადი ამოცანა არ არის უბრალოდ ის, რომ ბავშვები უფრო დამჯერი გახდნენ; უფრო კარგად მოიქცნენ; რომ წყანარად და ჩუმად იყვნენ; სხვებისთვის მოსაწონები გახდ-“

იძულებით თავსმობხვეული რელიგიური რწმენა შეურაცხყოფს ბავშვის ღირსებასა და ფა-სეულობას. როდესაც ბავშვებს აიძულებენ, ირწმუნონ, ამით მათ სთხოვენ, სხვისი სინდისის კარნახით თქვან უარი ინტელექტუალურ ღიაობაზე, რაც „სასიცოცხლო როლს თამაშობს ავტონომიურ ინდივიდად ჩამოყალიბების პროცესში“⁷⁸. ბავშვის ასეთი უპატივცემულობა მხოლოდ პირფერობის და ნაძირლობის ჩვევებს შობს⁷⁹. და მაინც, ჩვენ მშობლებს ვაძლევთ უფლებას, თავს მოახვიონ სავარაუდო რელიგიური იდენტობა შვილებს მათი თანხმობის ან მათ მიერ გააზრების გარეშე. ჩვენ ნებას ვრთავთ რელიგიურ მშობლებს, აღზარდონ და ასწავლონ შვილებს რელიგიურად სეგრეგირებულ ანკლავებში. ჩვენ ნებას ვრთავთ მშობლებს, შთააგონონ შვილებს რწმენა, მიუხედავად მათი შვილების გამონატყული პრეფერენციებისა⁸⁰. უფლებების – მშობლის უფლებების, რელიგიის თავისუფლების უფლებების, ანდა, განსაკუთრებით, ამ ორის კომბინაციის – მანტიის ქვეშ, ჩვენ ისე შემოვსაზღვრავთ ბავშვის სულიერ ავტონომიას, რომ ბევრი ბავშვისთვის რელიგიური რწმენის არჩევის ან არარჩევის თავისუფლება უფრო თეორიულად არსებობს, ვიდრე რეალურად⁸¹.

„მშობლის მანიფესტში“ სტივენ ჯილი უშვებს, რომ სახელმწიფოს აქვს ვალდებულება, დაიცვას ბავშვები ყველა სახის საგანმანათლებლო იძულებისაგან.

„იგივე მიზანი – უზრუნველყოს ინდივიდთა თავისუფლება – მოითხოვს სახელმწიფო-საგან, დაიცვას მისი მოქალაქეები... ლიბერალურ საზოგადოებაში არავის არ შეუძლია, აიძულოს სხვას ღირებულებებისა და რწმენის არჩევანი, თუ მას არა აქვს რაიმე პრივილეგია ასე მოიქცეს. იძულებითი ქცევის განსაზღვრის ამოსავალი წერტილი (ან საკმარისი დასაბუთება) შეიძლება შეიცვალოს, როდესაც სახელმწიფოს ქმედება კერძო ქცევით იცვლება, მაგრამ ძირითადი პრინციპი მაინც იგივე რჩება: ლიბერალურ

ნენ... აღზრდის დიადი ამოცანა თითოეული ბავშვის ისეთად ქცევაა, რაც ღმერთს მისთვის აქვს განზრახული. რა აქვს ღმერთს განზრახული, არ არის ყოველთვის ადვილი დასადგენი. ერთადერთი გზა, რითიც ამის დადგენა შეიძლება, არის თითოეული ბავშვის გონების, გულის და სხეულის თავისებურებების ყურადღებით შესწავლა, რომლებითაც ყველა ბავშვია დაჯილდოებული“).

⁷⁸ ჯონ ჰ. გარვი, „ბავშვები და პირველი შესწორება“, 57 TEX. L. REV. 321, 346–49 (1979) [John H. Garvey, *Children and the First Amendment*, 57 TEX. L. REV. 321, 346–49 (1979)]. გარვი განსაზღვრავს ოთხ გზას, რომლის მეშვეობითაც სიტყვის თავისუფლება მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ბავშვის ავტონომიურობისკენ ზრდაში: (1) „ინდივიდისთვის ნების დართვა, განიცადოს კმაყოფილება, რომელიც თვითგამოხატვის შედეგად მიიღება“; (2) „შესაძლებლობების შეთავაზება რაციონალური დისკურსის უნარების გავარჯიშებისათვის“; (3) „ბავშვისთვის ჩვენება იმისა, თუ რა პოტენცია აქვს სიტყვას კარგი ან ცუდი შედეგების მიღწევისთვის“ და (4) „ნების დართვა, მიიღოს მნიშვნელოვანი ინფორმაცია ბავშვის განვითარებისთვის“. იქვე.

⁷⁹ იხილეთ, ჯეფერსონი, შენიშვნა 30, ზემოთ, xvii; შდრ. ვინსენტ ბლასი, „სიტყვის თავისუფლება და კარგი პიროვნება: მილტონიდან ბრენდისამდე და დღევანდელამდე“, გამოქვეყნებულია „მუდმივად ფხიზელი: სიტყვის თავისუფლება თანამედროვე ეპოქაში“ 61-95 (ლევ ს. ბოლინგერის და ჯეფრი რ. სტონის რედაქტორობით, 2002) [Vincent Blasi, *Free Speech and Good Character: From Milton to Brandeis to the Present*, in *ETERNALLY VIGILANT: FREE SPEECH IN THE MODERN ERA* 61–95 (Lee C. Bollinger & Geoffrey R. Stone eds., 2002)] [რომელშიც საუბარია იმაზე, რომ გამოხატვის თავისუფლების დაცვა ხელს უწყობს ისეთი პიროვნული თვისებების განვითარებას, რომლებიც სოციალური მიზნების მიღწევისთვის არის მნიშვნელოვანი].

⁸⁰ იხილეთ, მაგალითად, საქმე *Zummo v. Zummo*, 574 A.2d 1130, 1149 (Pa. Super. Ct. 1990) („მეტეც, მაშინაც კი, თუ ბავშვებმა გამოხატეს საკუთარი რელიგიური იდენტობა, არ არის ნათელი, ექნებოდათ თუ არა ბავშვებს რაიმე კონსტიტუციური უფლება, შეწინააღმდეგებოდნენ ან დაცული ყოფილიყვნენ მშობლების მცდელობებისგან, ესარგებლათ საკუთარი კონსტიტუციური უფლებებით იმისათვის, რომ ბავშვების ლეგალურ სრულწლოვნებამდე შთაგონებინათ ბავშვებისათვის საკუთარი რელიგიური რწმენები ბავშვების მიერ დეკლარირებული უპირატესობების მიუხედავად“).

⁸¹ შდრ. საქმე *Tinker v. Des Moines Indep. Cmty. Sch. Dist.*, 393 U.S. 503, 513 (1969) („ჩვენი კონსტიტუციით, სიტყვის თავისუფლება არ არის ის უფლება, რომელიც მოცემულია მხოლოდ იმისათვის, რომ ისე შეიზღუდოს, რომ როგორც პრინციპმა და არა როგორც ფაქტმა იარსებოს“).

საზოგადოებაში ყველა უფლება იზღუდება და ყველა იძულება მოითხოვს საფუძვლიან დასაბუთებას⁸².

შეიძლება ვიკამათოთ, რომ მშობლის რელიგიური მენტორობა ნაკლებ მავნეა, ვიდრე სახელმწიფოს მხრიდან იძულება, მაგრამ რატომ უნდა შეიცვალოს იძულებითი ქცევის განსაზღვრის ამოსავალი წერტილი, როდესაც ეს ქცევა სახელმწიფო ქმედებიდან კერძო ქმედებისაკენ ინაცვლებს? ასეთივე წარმატებით შეიძლება კამათი, რომ იძულება უფრო ეფექტიანია და მისგან მიყენებული ზიანი უფრო ღრმა, როდესაც ბავშვს მისი უახლოესი ადამიანები აიძულებენ, ირწმუნოს. ბავშვები არა ნაკლებ ხვდებიან კერძო განმანათლებლების ტყვეობაში – განსაკუთრებით, როდესაც ისინი მოწყვეტილები არიან ისეთ იდეებს, რომლებიც ეწინააღმდეგება სახლსა თუ თემში მიღებულ მოსაზრებებს და რელიგიური მენტორობა იძულების განსაკუთრებით ეფექტიან ფორმას წარმოადგენს, რომელსაც თან უზენაესი ავტორიტეტის სანქცია და უზენაესი აკრძალვების მთელი სპექტრი მოაქვს.

სახელმწიფო, რომელიც იცავს ზრდასრულების უფლებას, აირჩიონ რელიგიური (ან არარელიგიური) გზა, ასევე უნდა უზრუნველყოფდეს, რომ ბავშვს არ წაერთვას თავისუფლება, აირჩიოს რელიგიური (ან არარელიგიური) გზა. სინდისის დიქტატი ისეთივე დამაჯერებელია ბავშვისთვის (და მომავალი ზრდასრულისთვის), როგორც მშობლისთვის. მართლაც, ინდივიდუალური არჩევანისადმი ერთგულება შეიძლება იყოს საუკეთესო გარანტია საზოგადოებისა, რომელსაც მდიდარი და მყარი რელიგიური ტრადიციები აქვს. ბავშვები რელიგიის ბუნებრივი მაძიებლები არიან. როგორც ახალგაზრდა სრულწლოვანები, ზოგი სულიერ გზას აირჩევს, ზოგი კი საერთოდ მიატოვებს რელიგიის გზას მაგრამ ბევრი თავის რწმენას ტრადიციულ ადგილებში იპონის და მივა იქ, საიდანაც დაიწყო. თუმცა იმისათვის, რომ რელიგიური თავისუფლება გაიზარდოს, ეს არჩევანი ქვეყნის არჩევანი უნდა იყოს, დაფუძნებული ცოდნასა და გამოცდილებაზე, რომელიც დაგროვდა „მრავალნაირი საუბრიდან“ – რელიგიურიდანაც და სეკულარულიდანაც⁸³. ლიბერალურ დემოკრატიაში, მორალური ცნებების სავალდებულო ძალა დამოკიდებულია ინდივიდუალურ აღიარებაზე⁸⁴. ეს კონსტი-

⁸² სტივენ გ. ჯილი, „ბავშვების განათლებაზე: მშობლის მანიფესტი“ 63 U. CHI. L. REV. 937, 946 (1996). [Stephen G. Gilles, *On Educating Children: A Parentalist Manifesto*, 63 U. CHI. L. REV. 937, 946 (1996).]

⁸³ საქმე 63 U. CHI. L. REV. 937, 946 (1996) (რომელშიც ციტირებულია საქმე *United States v. Associated Press*, 52 F. Supp. 362, 372 (S.D.N.Y. 1943)); ასევე იხილეთ საქმე *Associated Press*, 52 F. Supp. at 372 („საგაზეთო ინდუსტრიის ინტერესები არ არის არც ექსკლუზიურად და არც უპირველესად გადამწყვეტი: გაავრცელოს წყაროები რაც შეიძლება მეტი წყაროსგან, შეძლები-სდაგვარად მრავალი მხრიდან და მრავალფეროვნად. ეს ინტერესი ძალიან ახლოა, თუ ერთნაირი არა იმ ინტერესთან, რომელიც პირველი შესწორებით არის დაცული, იგი გულისხმობს დაშვებას, რომ სწორი დასკვნების გაკეთება უფრო სავარაუდოა მრავალი ნათქვამიდან, ვიდრე რაიმე ტიპის ავტორიტეტული შერჩევიდან. ბევრისთვის ეს არის და ყოველთვის იქნება სისულელე მაგრამ ჩვენ ფსონად მასზე დავდეთ ჩვენი ყველაფერი.“) თუმცა იხილეთ სტენლი ფიში, „ბავშვები და პირველი შესწორება, 29 CONN. L. REV. 883, 884 (1997) [Stanley Fish, *Children and the First Amendment*, 29 CONN. L. REV. 883, 884 (1997)] („ავტორიტეტული შერჩევის გარეშე განათლება, საჯარო თუ კერძო, შეუძლებელი იქნებოდა“.)

⁸⁴ იხილეთ გალსტონი, შენიშვნა 69, ზემოთ, გვ. 28 (სადაც ამტკიცებს, რომ ებრაელებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს „იცხოვრონ ისეთ საზოგადოებაში, რომელიც საშუალებას აძლევს მათ, იცხოვრონ იმ იდენტობის მათეული გაგების შესაბამისად, რომელიც მოცემულია და არა არჩეული და, რომელიც, ჩვეულებრივ, სტრუქტურირებულია მცნებებით, რომელთა სავალდებულო ძალა არ არის დამოკიდებული ინდივიდუალურ აღიარებაზე“); მდრ., მაიკლ ჯ. სანდელი, დემოკრატის უკმაყოფილება: ამერიკა საჯარო ფილოსოფიის ძიებაში 66-67 (1966) [MICHAEL J. SANDEL, *DEMOCRACY'S DISCONTENT: AMERICA IN SEARCH OF A PUBLIC PHILOSOPHY* 66-67 (1996)] („პროცედურული ლიბერალიზმისთვის... რელიგიური თავისუფლების საქმე გამომდინარეობს არა რელიგიის მორალური მნიშვნელობიდან, არამედ ინდივიდუალური ავტონომიის დაცვის საჭიროებიდან; ხელისუფლება ნეიტრალური უნდა იყოს რელიგიის მიმართ იმავე მიზნით, რომელითაც ის ნეიტრალური უნდა იყოს, ზოგადად, კარგი ცხოვრების კონკურენტული კონცეფციებისადმი – პატივი სცეს ადამიანების უნარს, აირჩიონ საკუთარი ღირებულებები და მიზნები. თუმცა, მიუხედავად მისი გამათავისუფლებელი

ტუციური ვალდებულება თავისუფალი არჩევანისადმი, სულ ცოტა, ნიშნავს შემდეგს: რომ სახელმწიფოს აქვს არსებითი ინტერესი, უზრუნველყოს ყველა ბავშვი შესაძლებლობით, გააკეთოს ყველაზე გონივრული არჩევანი ყველაზე მნიშვნელოვან საკითხებში.

IV. ბავშვის პიროვნულობა

იოდერების უმრავლესობისთვის სავალდებულო საშუალო განათლება მიუღებელია, რადგან ამან ამიში მოზარდების „მშობლიური გარემოსგან ფიზიკური და ემოციური მოწყვეტა შეუძლია გამოიწვიოს მათი ცხოვრების და ფორმირების ისეთ გადამწყვეტ პერიოდში, როგორც სიყმაწვილეა“⁸⁵. რა თვალსაზრისით მიიჩნია სასამართლომ აღნიშნული პერიოდი გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე და მაფორმირებელ ფაქტორად? როგორც სასამართლო აღნიშნავს, „ბავშვებმა სწორედ ამ პერიოდში უნდა შეითვისონ ამიშების მსოფლმხედველობა, რომელიც აფასებს ხელით შრომას და საკუთარი ძალების რწმენას, აგრეთვე სპეციფიკურ უნარ-ჩვევებს, რომლებიც ზრდასრული ამიში ფერმერის ან დიასახლისის როლის შესასრულებლად არის საჭირო“⁸⁶. იგივე პერიოდში ბავშვებმა „უნდა ისწავლონ ფიზიკური შრომის სიყვარული“⁸⁷. ამ დროის განმავლობაში „ამიშ ბავშვს უნდა განუმტკიცდეს რწმენა და ურთიერთობა ამიშების თემთან, თუ მას მოუწევს იტვირთოს ის მძიმე ვალდებულებები, რასაც განვითარებული ბაპტიზმი აკისრებს“⁸⁸. ამიში ბავშვისთვის სიყმაწვილის პერიოდი გადამწყვეტი და მაფორმირებელი არა იმიტომ, რომ თავის იდენტობას აყალიბებს, არამედ იმიტომ, რომ ამ დროს მრავალრიცხოვან დოგმებს ეჩვევა, რომლებსაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვთ ამიშთა თემის რელიგიური ტრადიციების შეთვისებისთვის. *Yoder*-ის გადამწყვეტილება თავდაყირა აყენებს სიყმაწვილის ხასიათს, მხედველობაში არ იღებს რა განვითარების ამ ეტაპის ყველაზე მნიშვნელოვან მომენტს – ზრდასრული ადამიანების დარიგებებისგან სულ უფრო მეტ დამოუკიდებლობას⁸⁹. საკუთარი მეს განსაზღვრავს ახალი იდეების შესაბამისად

პირობისა, ან ალბათ ამის გამო, ეს ფართო მისია აუფასურებს იმ ადამიანების მოთხოვნებს, რომელთათვისაც რელიგია არ არის ავტონომიის გამოხატულება, არამედ მრწამსის საკითხი, რომელიც არ უკავშირდება არჩევანს. რელიგიის, როგორც ცხოვრების სტილის დაცვა, რომელიც ერთ-ერთი იმ ღირებულებათაგანია, რაც შეიძლება დამოუკიდებელ ადამიანს ჰქონდეს, შესაძლოა არ ითვალისწინებდეს როლს, რასაც რელიგია თამაშობს იმ ადამიანების ცხოვრებაში, რომელთათვისაც რელიგიური ვალდებულებების დაცვა ძირითადი მიზანია, არსებითია მათი სიკეთისთვის და აუცილებელია მათი იდენტობისთვის“). თუმცა *შდრ.*, საქმე *Wallace v. Jaffree*, 472 U.S. 38, 52–53 (1985) („სასამართლომ არაორაზროვნად დაასკვნა, რომ სინდისის ინდივიდუალური თავისუფლება, რომელსაც პირველი შესწორება იცავს, მოიცავს უფლებას, აირჩიოს ან საერთოდ არ აირჩიოს რელიგიური მრწამსი. ეს დასკვნა გამომდინარეობს არა მხოლოდ ინდივიდის სინდისის თავისუფლების პატივისცემის ინტერესიდან, არამედ, ასევე რწმენიდან, რომ პატივისცემის ღირსი რელიგიური მრწამსი მორწმუნეთა თავისუფალი და ნებაყოფლობითი არჩევანის პროდუქტია...“).

⁸⁵ *Yoder*, 406 U.S. at 211.

⁸⁶ *იქვე*. (ხაზგასმა ჩვენია).

⁸⁷ *იქვე*. (ხაზგასმა ჩვენია).

⁸⁸ *იქვე*. (ხაზგასმა ჩვენია).

⁸⁹ *შეადარეთ Arneson & Shapiro, supra* უენიშენა 68, გვ. 172 („ეტყობოდა, რომ თავად ამიშ მოპასუხეებს სავსებით გაცნობიერებული ჰქონდათ ის ფაქტი, რომ ადრეული სიყმაწვილის პერიოდი გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა იდენტობის

და განსხვავებულ თანატოლებთან ურთიერთობით⁹⁰; მომზადებას დემოკრატიულ პროცესში გააზრებული მონაწილეობისათვის⁹¹; ყმაწვილის მიერ სულიერი საზრისის დამოუკიდებლად ძიებასაც კი⁹² და ამზადებს ახალგაზრდა სრულწლოვან ადამიანს ისეთი ცხოვრებისათვის, რომელიც „იდიოსინკრაზული სეგრეგაციით“ გამოირჩევა⁹³ (სასამართლოს არ დასჭირვებია რთული სამართლებრივი ანალიზი იმის დასადგენად, რომ ამიშების ცხოვრების თანმხლები „შეზღუდვები“ „მათ მიერვეა დაწესებული“⁹⁴).

ზოგადად უზენაესი სასამართლო როგორც „განუყოფელს“ ისე განიხილავს მშობლისა და შვილის ინტერესებს თავისუფლებასთან დაკავშირებით⁹⁵. ამასთან, ბავშვს დამოუკიდებელი საკონსტიტუციო პოზიცია აქვს, რომლითაც შეუძლია სწავლა-განათლების შესაძლებლობის ჩამორთმევა გაასაჩივროს⁹⁶. თუმცა უზენაესმა სასამართლომ საჭიროდ მიიჩნია ემოქმედა „ფრთხილად და მოქნილად, მშობლებისა და ბავშვების საგანგებო საჭიროებების შესაბამისად“⁹⁷. არავინ დავობს, რომ „არც მეთოთხმეტე შესწორება, არც უფლებათა ბილი არ არის მხოლოდ ზრდასრული ადამიანებისთვის, იმის მიუხედავად, თუ როგორია მათი უშუალო ზემოქმედება“⁹⁸. ხოლო რაც შეეხება სამართლიანი სამართალწარმოების მიმართ მრავალპრეტენზიას სასამართლომ დაასკვნა, რომ „ბავშვის უფლება ფაქტობრივად ზრდასრული ადა-

განსაზღვრისთვის და დამოკიდებულების ჩამოყალიბებისათვის იმ ღირებულებების მიმართ, რომლებიც ბავშვობაში ასწავლეს, როგორც საავალდებულო დოგმები. თუ ბავშვის გონების განვითარება თოთხმეტიდან თექვსმეტი წლის ასაკამდე არ არის ლოგიკურად განპირობებული, მაშინ რა საჭიროა ამდენი მღელვარება?“).

⁹⁰ იხ. მაგ., ემილი ბასის „ყმაწვილის წვლილი მშობელსა და სახელმწიფოს შორის საგანმანათლებლო კონტროლის განაწილებაში (See, e.g., Emily Buss, *The Adolescent's Stake in the Allocation of Educational Control Between Parent and State*, 67 U. CHI. L. REV. 1233, 1270-73 (2000) (რომელშიც აღწერილია, თუ როდენ მნიშვნელოვანია თანატოლების ურთიერთქმედება ყმაწვილის იდენტობის ფორმირებისთვის).

⁹¹ ის იდეა, რომ საკლასო ოთახი დემოკრატიული ღირებულებების ჩამოყალიბების საფუძველს წარმოადგენს ჩვენი ერთ-ერთი მყარი ეროვნული თემა. იხილეთ მაგ., იმონ კალანის „მოქალაქეების შექმნა: პოლიტიკური განათლება და ლიბერალური დემოკრატია“ (1997); ლაურენს ა.კრემინის „ამერიკული განათლება: კოლონიური დამოკიდებულება 1607-1783, გვ. 415-71 (1970); ემი გუტმანი, „დემოკრატიული განათლება“ (1987); სტივენ მაკედო, მრავალფეროვნება და უნდობლობა: სამოქალაქო განათლება მულტიკულტურულ დემოკრატიკაში (2000) EAMONN CALLAN, CREATING CITIZENS: POLITICAL EDUCATION AND LIBERAL DEMOCRACY (1997); LAWRENCE A. CREMIN, AMERICAN EDUCATION: THE COLONIAL EXPERIENCE 1607-1783 415-71 (1970); AMY GUTMANN, DEMOCRATIC EDUCATION (1987); STEPHEN MACEDO, DIVERSITY AND DISTRUST: CIVIC EDUCATION IN A MULTICULTURAL DEMOCRACY (2000).

⁹² ბავშვის რელიგიური განვითარების შესახებ იხილეთ ძირითადად რობერტ ქოულსი „ბავშვთა სულიერი ცხოვრება (1990); ჯაიმს უ.ფაულერი, რწმენის ეტაპები: ადამიანის განვითარების ფსიქოლოგია და საზრისის ძიება (1981); კრისტიან სმიტი და მელინდა ლუნდკვისტ დენტონი, თვითკრიტიკული ანალიზი: ამერიკელი მოზარდების რელიგიური და სულიერი ცხოვრება (2005); ბავშვობაში და სიყმაწვილეში სულიერი განვითარების სახელმძღვანელო (On children's religious development, see generally ROBERT COLES, THE SPIRITUAL LIFE OF CHILDREN (1990); JAMES W. FOWLER, STAGES OF FAITH: THE PSYCHOLOGY OF HUMAN DEVELOPMENT AND THE QUEST FOR MEANING (1981); CHRISTIAN SMITH & MELINDA LUNDQUIST DENTON, SOUL SEARCHING: THE RELIGIOUS AND SPIRITUAL LIVES OF AMERICAN TEENAGERS (2005); THE HANDBOOK OF SPIRITUAL DEVELOPMENT IN CHILDHOOD AND ADOLESCENCE (Eugene C. Roehlkepartain et al. eds., 2006); Note, *Children as Believers: Minors' Free Exercise Rights and the Psychology of Religious Development*, 115 HARV. L. REV. 2205, 2220-25 (2002).

⁹³ *Yoder*, 406 U.S. at 226.

⁹⁴ იქვე, გვ. 225.

⁹⁵ *Parham v. J.R.*, 442 U.S. 584, 600 (1979).

⁹⁶ იხ. *Ingraham v. Wright*, 430 U.S. 651, 674 (1977); *Goss v. Lopez*, 419 U.S. 565 (1975); *Breed v. Jones*, 421 U.S. 519 (1975).

⁹⁷ *Bellotti v. Baird*, 443 U.S. 622, 634 (1979); შეადარეთ *May v. Anderson*, 345 U.S. 528, 536 (1953) (მოსამართლე ფრანკფურტერი, თანხმდები აზრი) („ბავშვებს განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ ცხოვრებაში, რაც კანონმა უნდა ასახოს. იურიდიულ თეორიებს და მათ ფრაზეოლოგიას სხვა შემთხვევებში ადვილად მიყვარათ არასწორ მსჯელობამდე, თუ უკრიტიკოდ ხდება სახელმწიფოს მოვალეობის განსაზღვრა ბავშვების მიმართ“).

⁹⁸ *In re Gault*, 387 U.S. 1, 13 (1967).

მიანის იგივე უფლების თანაბარზომიერია⁹⁹. მშობლების წინააღმდეგაც კი ბავშვი კონსტიტუციით არის დაცული¹⁰⁰. მართლაც, სამართლიანი სამართალწარმოებით დაცვა, საიდანაც მშობლის მიმართ უფლება გამომდინარეობს, ბავშვის დამოუკიდებელი საგანმანათლებლო ინტერესების სახელით მოქმედებს. ამგვარად, სასამართლომ წაიკითხა *Meyer v. Nebraska* და *Pierce v. Society of Sisters* როგორც ბავშვების დაცვა სახელმწიფოს მცდელობის წინააღმდეგ, რომ თავს მოახვიოს იძულებითი ინტელექტუალური ერთგვაროვნება¹⁰¹. სწორედ ბავშვის უფლება სამართლიან სამართალწარმოებაზე არის ის, რაც ნაწილობრივ ხსნის, რატომ არ შეიძლება „სახელმწიფოს მართული სკოლა იყოს ტოტალიტარიზმის ანკლავი“¹⁰².

მოსწავლეები სკოლაში და მის გარეთ, ჩვენი კონსტიტუციის თანახმად, „პიროვნებები“ არიან. მათ აქვთ ფუნდამენტური უფლებები, რომლებიც სახელმწიფომ უნდა დაიცვას, ისევე, როგორც მათ უნდა შეასრულონ თავიანთი ვალდებულებები სახელმწიფოს მიმართ. ჩვენი სისტემის ფარგლებში მოსწავლეები არ უნდა განიხილებოდნენ როგორც ჩაკეტილ წრეში მოქცეული მიმღებები მხოლოდ იმისი, რის მიწოდებასაც სახელმწიფო გადაწყვეტს მათთვის. ისინი არ უნდა შემოფარგლონ მხოლოდ იმ განწყობების გამონახვით, რომლებიც ოფიციალურად არის მიღებული¹⁰³.

ბავშვისა და მშობლების ურთიერთობის კანონი ათვლის წერტილად მიიჩნევს გრძელვადიან სამართლებრივ დაშვებებს (1), რომ „მშობლებს აქვთ ის, რაც ბავშვებს არ გააჩნიათ – სიმწიფე, გამოცდილება და განსჯის უნარი, რომ ცხოვრების რთული გადაწყვეტილებები მიიღონ“, (2) რომ „ბუნებით განპირობებული სიყვარულის კავშირები მშობლებს წარმართავს, რათა იმოქმედონ თავიანთი ბავშვების საუკეთესო ინტერესებიდან გამომდინარე“¹⁰⁴. სასამართლოს მრავალრიცხოვანი შესაძლებლობები აქვს, რომ შეამოწმოს ამ სამართლებრივი დაშვებების ქმედითობა. *Parham v. J.R* საქმეში სასამართლომ განიხილა ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ კანონების კონსტიტუციურობა, რომლებიც მშობლებს საშუალებას აძლევს, საავადმყოფოში მოათავსონ შვილები სამკურნალოდ¹⁰⁵. ბავშვების სახელით მოყვანილი იყო არგუმენტი, რომ

ბავშვთა კონსტიტუციური უფლებები ისეთი მასშტაბისაა, ხოლო მშობლების მხრიდან ბავშვთა მიმართ ძალადობის აღბათობა იმდენად დიდია, რომ მშობლების ტრადიციული ინტერესები და მათ მიერ შვილების აღზრდის პასუხისმგებლობა, სანამ ნებაყოფლო-

⁹⁹ *Bellotti*, 443 U.S. at 634.

¹⁰⁰ იხ. *In re Gault*, 387 U.S. at 13. სახელმწიფოს კონსტიტუციებს კიდევ უფრო მეტი დაცვის უზრუნველყოფა შეუძლიათ. იხ. პოლ ლ. ტრახტენბერგის განათლების დებულებები სახელმწიფო კონსტიტუციებში: სახელმწიფოს კონსტიტუციები ოცდამეერთე საუკუნის პროექტისთვის, რეზიუმე (*State constitutions may provide even greater protection. See Paul L. Tractenberg, Education Provisions in State Constitutions: A Summary of a Chapter for the State Constitutions for the Twenty-First Century Project, Rutgers School of Law—Camden, <http://camlaw.rutgers.edu/statecon/subpapers/tractenberg.pdf> (last visited February 3, 2012).*

¹⁰¹ See *Tinker v. Des Moines Indep. Cmty. Sch. Dist.*, 393 U.S. 503, 506–07 (1969).

¹⁰² იქვე, გვ. 511.

¹⁰³ იქვე, გვ. 511.

¹⁰⁴ *Parham v. J.R.*, 442 U.S. 584, 609 (1979).

¹⁰⁵ იქვე, გვ. 584.

ბით ვალდებულებებამდე დავიდოდეს, სულ მცირე, ოფიციალურ შეჯიბრებით მოსმენას უნდა დაექვემდებაროს¹⁰⁶.

მაგრამ სასამართლომ მიიჩნია, რომ ამ არგუმენტს მეტისმეტად ფართო დიაპაზონი აქვს.

მხოლოდ იმიტომ, რომ მშობლის გადაწყვეტილება ბავშვს არ მოსწონს ან იმიტომ, რომ იგი გარკვეულ რისკებს შეიცავს, გადაწყვეტილების მიღების უფლება ავტომატურად არ გადაეცემა მშობლებისგან რომელიმე სხვა უწყებას ან სახელმწიფო მოხელეს. იგივე ითქმის გლანდების და ბრმანაწლავის ოპერაციაზე ან სხვა სამედიცინო პროცედურაზე. ბავშვების უმეტესობას, სიყმაწვილის პერიოდშიც კი, ბევრ საკითხზე არ შეუძლია სწორი გადაწყვეტილებების მიღება, თუნდაც ჯანმრთელობასა და მკურნალობასთან დაკავშირებით. მშობლებს შეუძლიათ და ვალდებული არიან, მიიღონ ამგვარი გადაწყვეტილებები. . . . არ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ შედეგი *Meyer v. Nebraska* და *Pierce v. Society of Sisters* საქმეებზე სხვაგვარი იქნებოდა ბავშვებს რომ მხოლოდ ინგლისური ენის სწავლის სურვილი გამოეხატათ ან საეკლესიო სკოლის ნაცვლად უპირატესობა საჯარო სკოლისთვის მიენიჭებინათ. ის ფაქტი, რომ ბავშვს შეუძლია გაჯიუტდეს საავადმყოფოში დაწვენაზე ან გააპროტესტოს მშობლების უარი კოსმეტიკურ ოპერაციაზე, არ ამცირებს მშობლების უფლებამოსილებას, გადაწყვიტონ, თუ რა უკეთესია ბავშვისთვის¹⁰⁷.

სასამართლომ უარი თქვა „სახელმწიფოებრივ კონცეფციაზე, რომლის თანახმად, მთავრობის ძალაუფლება ყველა შემთხვევაში უნდა აღემატებოდეს მშობლების ავტორიტეტს, რადგან ზოგიერთი მშობელი ცუდად ექცევა და უყურადღებობას იჩენს ბავშვების მიმართ . . .“¹⁰⁸. მტკიცებულების არარსებობა, რომელიც შეეწინააღმდეგება მშობლების მხრიდან კონტროლის მომხრე ტრადიციულ შეხედულებებს, მშობლებს უნარჩუნებს „არსებით, თუ არა დომინანტურ როლს [ვალდებულებების] გადაწყვეტილების მიღების თვალსაზრისით“¹⁰⁹. და მაინც სასამართლომ არ აუარა გვერდი ბავშვების ინტერესებს და დაამატა, რომ „ბავშვის უფლებები და სერიოზული გადაწყვეტილებების ბუნება ისეთია, რომ მშობლებს ყოველთვის ვერ ექნებათ მოქმედების აბსოლუტური და უკრიტიკო თავისუფლება, გადაწყვიტონ, მოახდინონ თუ არა ბავშვის ისტიტუციონალიზაცია“¹¹⁰. სასამართლომ ფრთხილად გაავლო ხაზი ბავშვისა და მშობლების ინტერესებს შორის და აღნიშნა, რომ „გამოცდილებამ და რეალობამ შესაძლოა უარყოს ის, რაც კანონს საწყის წერტილად მიაჩნია . . .“¹¹¹.

ზოგჯერ გამოცდილება და რეალობა ნამდვილად უარყოფს სამართლებრივ დაშვებებს. ბავშვების და მშობლების უფლებები თავისუფლებასთან დაკავშირებით ყოველთვის არ არის თავსებადი, შეჯახების წერტილები გაჩნდება, როდესაც ბავშვთა საჭიროებები და უფლებები უზრუნველყოფილი იქნება მშობლების უფლებამოსილების ხარჯზე. ხშირად ისეც ხდება, რომ

¹⁰⁶ იქვე, გვ. 602.

¹⁰⁷ იქვე, გვ. 603–04.

¹⁰⁸ იქვე, გვ. 603.

¹⁰⁹ იქვე, გვ. 604.

¹¹⁰ იქვე.

¹¹¹ იქვე, გვ. 602.

სამედიცინო გადაწყვეტილებების მიღების დროს, ძოგადად, კანონი პატივს სცემს მშობლების მიერ თავიანთი შვილებისთვის გაკეთებულ სამედიცინო ხასიათის არჩევანს, მაგრამ ზოგჯერ არასრულწლოვნები თავიანთი მშობლების თანხმობის გარეშე იღებენ ზრუნვას, ფაქტობრივად ისე, რომ მშობლებმა არც კი იციან¹¹². ბევრ ქვეყანაში შეზღუდულ ქმედუნარიან არასრულწლოვნებს კანონი უფლებას აძლევს, თანხმობა განაცხადონ მკურნალობაზე ნარკომანიის, ვენერიული სნეულებების შემთხვევაში (მათ შორის ტესტირებაზე შიდასისთვის და სქესობრივი გზით გადაცემული სხვა დაავადებებისთვის, კონსულტაციების მიღებაზე ფსიქიკური ჯანმრთელობის, სექსუალური ძალადობის და ოჯახის დაგეგმვის საკითხებზე¹¹³. არასრულწლოვნებს შეუძლიათ მიიღონ შობადობის რეგულირების საშუალებები, მათ შორის კონტრაცეპტივები მშობლების თანხმობის გარეშე და მათთვის შეუტყობინებლად. ორსულ არასრულწლოვანს შეუძლია თანხმობა განაცხადოს პრენატალურ მოვლაზე, აგრეთვე მშობიარობის მომსახურებაზე¹¹⁴. ამგვარი სამედიცინო მომსახურების შესახებ ინფორმაცია კონფიდენციალური რჩება¹¹⁵. ხოლო იქ, სადაც კანონით უზრუნველყოფილი დაცვა არ არსებობს, შეიძლება იმუშაოს მომწიფებული არასრულწლოვნის დოქტრინამ, რათა დაიცვას სამედიცინო დახმარების მიღებაზე ბავშვის უფლებები მისი მშობლების რელიგიური შეხედულებებისგან¹¹⁶.

ფაქტი ის არის, რომ ამ შემთხვევაში მოქმედებს პრაქტიკული მოსაზრებები. შემფოთებას იწვევს ის, რომ მშობლები ამ სახის მომსახურების წინააღმდეგი იქნებიან და ხელს შეუშლიან მოზარდებს მკურნალობის მიღებაში, რაც ასე მნიშვნელოვანია მათი ჯანმრთელობისათვის და ზოგადად საზოგადოების კეთილდღეობისთვის. ამრიგად, აღნიშნული ინტერესების დასაცავად კანონმდებლებმა უზრუნველყვეს არასრულწლოვნები არჩევანით, რომელიც მშობლების გვერდის ავლას ითვალისწინებს¹¹⁷. მაგრამ ამ გადაწყვეტილებების პოზიციონირება არა ეთიკური, არამედ სამედიცინო ხასიათის მქონე გადაწყვეტილებების სახით, რაც თავისთავად გარკვეულ ღირებულებებს ეყრდნობა და ითვალისწინებს, ადვილად აქარწყლებს მშობლების ზნეობრივ და რელიგიურ ეჭვებს. სიმართლე ისაა, რომ სახელმწიფომ ხელიდან გამოსტაცა მშობლებს კონტროლი ზოგიერთი ახალგაზრდის ყველაზე ინტიმურ და ზნეობრივად პრობლემურ პირად გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით.

ფაქტობრივად, უზენაესმა სასამართლომ მიუსადაგა მომწიფებული არასრულწლოვნის დოქტრინა ყველაზე ღირებულებით სამედიცინო გადაწყვეტილებებს. სამართლებრივმა ბრძოლამ ქალის უფლების უზრუნველსაყოფად, რომ შეწყვიტოს ორსულობა, სასამართ-

¹¹² Rhonda Gay Hartman, *Coming of Age: Devising Legislation for Adolescent Medical Decision-Making*, 28 AM. J.L. & MED. 409, 416-22 (2002).

¹¹³ იქვე.

¹¹⁴ იქვე. გვ. 418-19.

¹¹⁵ იქვე. იხილეთ აგრეთვე, მშობლები გაერთიანდნენ უკეთესი სკოლებისთვის (*see also Parents United for Better Schools, Inc. v. Sch. Dist. of Phila. Bd. of Educ.*, 148 F.3d 260, 269-70 (3d Cir. 1998)). (ფედერალური კანონის ინტერპრეტირება იმდაგვარად, რომ გაფართოვდეს კონფიდენციალურობა რეპროდუქციულ მომსახურებაზე არასრულწლოვანთა თანხმობასთან მიმართებაში).

¹¹⁶ მომწიფებული არასრულწლოვნის დოქტრინის ევოლუციასთან დაკავშირებით იხილეთ, მაგ., ლოურენს სქლემის და ჯოზეფ ფ.ვუდის *ინფორმირებული თანხმობა არასრულწლოვანთა მკურნალობაზე: კანონი და პრაქტიკა*, ჯანმრთელობის 10 მატრიცა, 141, 144-52 (2000). (On the evolution of the mature minor doctrine, see, for example, Lawrence Schlam & Joseph P. Wood, *Informed Consent to the Medical Treatment of Minors: Law and Practice*, 10 HEALTH MATRIX 141, 144-52 (2000).

¹¹⁷ იქვე. იხ. აგრეთვე, ჰარტმანი, *supra* შენიშვნა 111, გვ. 416-22. (*see also Hartman, supra* note 111, at 416-22).

ლო არაორაზროვნად დააყენა იმ აუცილებლობის წინაშე, რათა განესაზღვრა ზნეობრივი პასუხისმგებლობის განაწილება მშობელსა და შვილს შორის. *Planned Parenthood of Central Missouri v. Danforth* საქმეზე სასამართლომ ჩათვალა (სხვათა შორის), რომ სახელმწიფო ვერ გაამართლებდა კანონმდებლობას, რომლის თანახმად, არასრულწლოვანს მშობლის თანხმობა სჭირდება როგორც იმის წინა პირობა, რომ აბორტი გაიკეთოს პირველი სამი თვის განმავლობაში¹¹⁸. სასამართლომ ტრადიციულად მიანიშნა *Meyer, Pierce, and Yoder* საქმეზე, მაგრამ საბოლოოდ უარყო ქრონოლოგიური ასაკი, როგორც კონსტიტუციური კრიტერიუმი, რომლითაც იზომება, შეუძლია თუ არა არასრულწლოვანს დამოუკიდებლად მიიღოს გადაწყვეტილება აბორტის შესახებ: „კონსტიტუციური უფლებები არც ვითარდება და არც ჩნდება ჯადოსნური ჯოხის დაქნევით მაშინ, როდესაც ადამიანი სახელმწიფოს მიერ განსაზღვრულ ზრდასრულ ასაკს აღწევს. მცირეწლოვნებს ისევე როგორც ზრდასრულებს, კონსტიტუცია იცავს და მათ კონსტიტუციური უფლებები აქვთ“¹¹⁹.

ამ დოქტრინული პლატფორმის საფუძველზე სასამართლომ ჩათვალა, რომ „ოჯახისა და მშობლების უფლებამოსილების დაცვა“ არ იყო იმდენად მნიშვნელოვანი სახელმწიფო ინტერესის მქონე, რომ ამით გამართლებული ყოფილიყო არასრულწლოვანისთვის აბორტის ხელმისაწვდომობის პირობად მშობლების თანხმობის განსაზღვრა¹²⁰. *Bellotti v. Baird* საქმეზე სასამართლომ გააუქმა კანონი, რომლის თანახმად, არასრულწლოვანმა, რომელსაც აბორტის გაკეთება სჭირდება, (1) ან მშობლებისგან უნდა მიიღოს ნებართვა, ან (2) აცნობოს მათ ნებისმიერი პროცედურების შესახებ, რომელთა ძალითაც არასრულწლოვანი ცდილობს მოიპოვოს კანონიერი ნებართვა აბორტის გასაკეთებლად¹²¹. *Bellotti*-ის საქმეზე სასამართლომ ყველა ზომა იხმარა, რომ სადავო არ გაეხადა ძირითადი დაშვებები, რომლებიც მშობელსა და შვილს შორის ურთიერთობას მართავს. სასამართლომ განმარტა, რომ რამდენიმე საფუძვლიანი მიზეზი არსებობდა იმისთვის, თუ რატომ უნდა შეზღუდოს სახელმწიფომ გონივრულობის ფარგლებში არასრულწლოვანის თავისუფლება, დამოუკიდებლად მიიღოს „მნიშვნელოვანი, დადებითი გადაწყვეტილება, რომელსაც პოტენციურად მოსდევს სერიოზული შედეგები“¹²², თუმცა აბორტის კონტექსტში ამ მიზეზებიდან არც ერთი არ იყო საკმარისი, რომ მშობლისთვის შეტყობინების აუცილებლობა გაემართლებინა. სასამართლო თავის გადაწყვეტილებაში დაეყრდნო აბორტის შესახებ გადაწყვეტილების უნიკალურობას¹²³. სხვა უამრავი გადაწყვეტილებისგან განსხვავებით (როგორც არის, მაგალითად, გადაწყვეტილება ქორწინების შესახებ), აბორტის გადაწყვეტილების გადადება არ შეიძლება, სხვა სიტუაციებისგან განსხვავებით, ამ გადაწყვეტილების მიღებაზე არასრულწლოვანს რომ უარი უთხრა, ამის შედეგი „სერიოზული და შეუქცევადი იქნება“¹²⁴. იმის გათვალისწინებით, რაც სასა-

¹¹⁸ 428 U.S. 52 (1976).

¹¹⁹ იქვე, გვ. 74.

¹²⁰ იქვე, გვ. 75; შდრ. *Carey v. Population Servs. Int'l*, 431 U.S. 678, 719 (1977) (რომელიც აცხადებს, რომ სახელმწიფომ არ უნდა გამოიყენოს პოლიციის ძალა საზოგადოებრივი ზნეობის თავისი კონცეფციის გასათარებლად, რომელიც უმცირესობებს ეხება).

¹²¹ 443 U.S. 622, 625 (1979).

¹²² იქვე, გვ. 635.

¹²³ იქვე, გვ. 442–44.

¹²⁴ იქვე, გვ. 642.

მართლმაც აღწერა, როგორც „ღრმა ზნეობრივი და რელიგიური პრობლემა“, დაკავშირებული აბორტის შესახებ გადაწყვეტილებასთან¹²⁵, არარეალისტური იქნება ვიფიქროთ, რომ ზოგიერთი მშობელი მეტისმეტად კატეგორიულად არ შეეწინააღმდეგება არასრულწლოვნის გადაწყვეტილებას.

ბევრ მშობელს აქვს მყარი შეხედულებები აბორტთან დაკავშირებით და ახალგაზრდა, ორსული არასრულწლოვნები, განსაკუთრებით ისინი, ვინც სახლში ცხოვრობს, განსაკუთრებით მოწყვლადი არიან თავიანთი მშობლების მცდელობების წინაშე, წინააღმდეგობა გაუწიონ როგორც აბორტს, ასევე არასრულწლოვნების წვდომას სასამართლოზე. შესაბამისად, არარეალისტური იქნება ვივარაუდოთ, რომ კანონიერი უფლების არსებობა, ეძებო ხსნა უფრო მაღალი ინსტანციის სასამართლოში, ქმედით გზას სთავაზობს მათ, ვისაც ეს ყველაზე მეტად სჭირდებათ¹²⁶.

ამ კონტექსტში სასამართლომ, როგორც ჩანს, მიიღო „სახელმწიფოებრივი კონცეფცია, რომლის თანახმად, მთავრობის ძალაუფლება ყველა შემთხვევაში უნდა აღემატებოდეს მშობლების ავტორიტეტს, რადგან ზოგიერთი მშობელი ცუდად ექცევა და უყურადღებობას იჩენს ბავშვების მიმართ. . .“¹²⁷. დაშვება იმის შესახებ, რომ მშობლები თავიანთი შვილების საუკეთესო ინტერესებიდან გამომდინარე მოქმედებენ, არ შეესაბამება ყოველთვის სინამდვილეს. ან შესაძლოა ეს დაშვება აზრს არის მოკლებული, თუკი არ არსებობს იმის თაობაზე შეთანხმების მიღწევის საშუალება, თუ რომელია ბავშვის საუკეთესო ინტერესი. აბორტის შესახებ გადაწყვეტილების უნიკალურ ხასიათს აქვს როგორც დადებითი ასევე უარყოფითი მხარე. ბავშვმა შესაძლოა იმ ფაქტზე მოახდინოს ფოკუსირება, რომ გადაწყვეტილების გადადება შეუძლებელია; მშობელმა კი იმ ფაქტზე მოახდინოს ფოკუსირება, რომ გადაწყვეტილების შეცვლა შეუძლებელია; ის რომ გადაწყვეტილების შედეგები სერიოზული და შეუქცევადია, ბევრს აფიქრებინებს, რომ მშობლების ჩარევა აუცილებელია. მიუხედავად იმისა, თუ ვის რა პოზიცია აქვს აბორტთან დაკავშირებით, რთულია არ დაასკვნა, რომ უზენაესი სასამართლოს აბორტთან დაკავშირებულმა კანონმდებლობამ შეცვალა მშობლებისა და შვილების ურთიერთობის ლანდშაფტი. თუ არასრულწლოვნებს შეუძლიათ ისეთი რთული გადაწყვეტილების მიღება, როგორც ორსულობის შეწყვეტა, რატომ უნდა ჩათვალონ სასამართლოებმა, რომ მშობლებს აქვთ ის, რაც ბავშვებს არ გააჩნიათ, ანუ სიმწიფე, გამოცდილება და უნარი, რომ მიიღონ სხვა რთული ცხოვრებისეული გადაწყვეტილებები?

თავის პოზიციაში არასრულწლოვანთა რეპროდუქციულ უფლებებთან დაკავშირებით სასამართლო ყურადღებას ამახვილებს მშობლის უფლებამოსილების ფარგლებზე, მაგრამ ამავე დროს არსებობს უფრო ღრმა პრობლემა, რომელიც პოტენციური დედის პიროვნებას ეხება. აბორტის საქმეები ნაწილობრივ ეფუძნება იმ „ფუნდამენტურ ზნეობრივ ფაქტს, რომ ადამიანი საკუთარ თავს ეკუთვნის და არა სხვებს, და მთლიანად საზოგადოებას“¹²⁸. ცხადია,

¹²⁵ იქვე, გვ. 640.

¹²⁶ იქვე, გვ. 647.

¹²⁷ Parham v. J.R., 442 U.S. 584, 603 (1979).

¹²⁸ Thornburgh v. Am. Coll. of Obstetricians and Gynecologists, 476 U.S. 747, 777 n.5 (1986) (მოსამართლე სტივენსი, თანმხვედრი აზრი) (quoting Charles Fried, *Correspondence*, 6 PHIL. & PUB. AFF. 288–89 (1977)).

ადამიანური ბუნების სხვა „ფაქტები“ მუშაობს პიროვნულობის და სოციალური ურთიერთობების შესახებ ატომისტური თეორიების წინააღმდეგ, მაგრამ კენეტ ლ.კარსტი (Kenneth L. Karst), რა თქმა უნდა, მართალია, როდესაც დაასკვნის, რომ „კავშირის არჩევის თავისუფლება აძლიერებს ახლო კავშირის ღირებულებებს იმ ხარისხამდე, რომელიც ვერ იქნებოდა მიღწეული აღნიშნული არჩევანის არსებობის გარეშე“¹²⁹. როდესაც ბავშვები სიმწიფეში შედიან, ისინი უამრავ ახლო კავშირს ამყარებენ, რომელთა შინაარსი მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია ბავშვის თავისუფალ არჩევანზე. შეგვიძლია ისიც ვთქვათ, რომ ბავშვს მოუწევს, აირჩიოს, მოახდინოს თუ არა საკუთარი თავის იდენტიფიცირება მშობლებთან და „ვალდებულად ჩათვალოს თუ არა თავი, მათთან მზრუნველი კავშირი შეინარჩუნოს“¹³⁰. მაგრამ, ასე ვთქვათ, მშობლების არჩევის უფლება აზრიანია მხოლოდ მაშინ, თუ ლაპარაკია თავისუფალ არჩევანზე, ანუ, თუ მოზარდს თავისუფლად შეუძლია აირჩიოს, არ დაამყაროს აღნიშნული კავშირი (ან უკიდურეს შემთხვევაში არ აქციოს ეს ახლო კავშირად). როგორც კარსტი წერს, ვალდებულების ზუსტი მასშტაბი შეიძლება განისაზღვროს „მხოლოდ მაშინ, როდესაც არსებობს ვალდებულებაზე უარის თქმის შესაძლებლობა... იძულებითი ახლო კავშირი სავალდებულო კავშირის ყველაზე აუტანელი ფორმაა“¹³¹. თუმცა ეს მხოლოდ ახლო კავშირს არ ეხება, ეს (კვლავ კარსტის თანახმად) „თანაბრად ეხება უპირატესად იდეოლოგიურ კავშირს“¹³². საჭირო არ არის დავამატოთ, რომ იძულებითი რელიგიური კავშირი აუტანელია როგორც სიახლოვის, ასევე იდეოლოგიის თვალსაზრისით.

ფრიდა იოდერი თხუთმეტი წლის იყო, როდესაც მისცა ჩვენება, რომ სკოლის მიტოვების გადაწყვეტილება რელიგიური რწმენის გამო მიიღო¹³³. ლილიან გობიტისი ჯერ თინიჯერიც კი არ იყო, როდესაც სასამართლომ მისი პროტესტი მოისმინა სავალდებულო პატრიოტული რიტუალების წინააღმდეგ¹³⁴. ხოლო ბეტი სიმონსი მხოლოდ ცხრა წლის იყო, როდესაც ჩვენება მისცა, რომ ქუჩაში ქადაგება რელიგიური მოვალეობაა¹³⁵. სასამართლოებმა არანაკლები ყურადღებით უნდა მოუსმინონ ბავშვებს, როდესაც ისინი ირჩევენ, არ გაიზიარონ თავიანთი მშობლების რელიგიური შეხედულებები, როდესაც არსებობს, ჯასთინ დუგლასის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „პოტენციურად კონფლიქტური სურვილები“¹³⁶. თუ მშობელი და შვილი თან-

¹²⁹ კენეტ ლ.კარსტი, *ინტიმური კავშირის თავისუფლება* (Kenneth L. Karst, *The Freedom of Intimate Association*, 89 YALE. L.J. 624, 637 (1980)).

¹³⁰ იქვე, გვ. 644.

¹³¹ იქვე, გვ. 637–38.

¹³² იქვე, გვ. 638; იხ. აგრეთვე ალან ბ.კალინი, კომენტარი, *იდეოლოგიური კავშირის არჩონის უფლება* (Alan B. Kalin, Comment, *The Right of Ideological Nonassociation*, 66 CALIF. L. REV. 767 (1978)). დავამატებთ, რომ არჩევანის თავისუფლება თანაბრად ეხება ისეთ კავშირებსაც, რომლებიც ძირითადად პროფესიულია. იხ. *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205, 239–40 (1972) (მოსამართლე უაიტი, თანხმდები აზრი) (“შესაძლებელია, რომ ამიში ბავშვების უმეტესობას სურვილი ექნება გააგრძელოს თავისი მშობლების სოფლის ყოფა, რა შემთხვევაშიც სახლში მიღებული აღზრდის წყალობით, სათანადოდ მოემზადებიან მომავალში შესასრულებელი როლისთვის. სხვებმა კი შესაძლოა ისურვონ ფიზიკოსები გახდნენ ბირთვული ფიზიკის განხრით, ბალეტის მოცეკვავეები, კომპიუტერის პროგრამისტები ან ისტორიკოსები, ხოლო ასეთი საქმიანობისათვის აუცილებელი იქნება სპეციალური განათლება.”); იქვე. *იხილეთ აგრეთვე გვ. 244–45* (მოსამართლე დუგლასი, განსხვავებული აზრი).

¹³³ *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205, 207 n.1 (1972).

¹³⁴ *Minersville Sch. Dist. v. Gobitis*, 310 U.S. 586, 591(1940).

¹³⁵ *Prince v. Massachusetts*, 321 U.S. 158, 159 (1944).

¹³⁶ იქვე (მოსამართლე დუგლასი, განსხვავებული აზრი) („თუ ბავშვი საკმარისად მომწიფებულია, რომ გამოხატოს პოტენციურად კონფლიქტური სურვილები, ამგვარი გადაწყვეტილების მათი შეხედულებების გამოუვლინებლად მიღება ბავშვის უფლებათა ხელყოფა იქნებოდა“).

ხმდებიან, ყოველთვის ადვილი არ არის იმის განსაზღვრა, რამდენად გულწრფელად ლაპარაკობს ბავშვი. როდესაც მშობელი და შვილი ვერ თანხმდებიან, ყოველთვის ადვილი არ არის იმის განსაზღვრა, რამდენად მომწიფებულია ბავშვი გადაწყვეტილებების მისაღებად რელიგიურ იდენტობასთან დაკავშირებით. მაგრამ ასეთ შემთხვევებს სასამართლო სკამოდ კარგად იცნობს. რეალობა ის არის, რომ ბავშვები შეიძლება აიძულონ იმით, რომ ყურადღებით არ მოუსმინონ და ათქმევინონ ის, რასაც არ ფიქრობენ. თუ ბავშვი თავის თავს ეკუთვნის, მას ვერ გამოიყენებ საშუალებად, მშობლების საკუთარი ზნეობრივი დოგმების ან პრეფერენციების განსამტკიცებლად, მას ვერ აქცევ რელიგიური ტრადიციების მძევლად¹³⁷. ბავშვის სრულ ზნეობრივ პიროვნულობამდე, მშობლად ყოფნის უფლება, თუნდაც რელიგიური თავისუფლების სარჩელთან მიმართებაში, დათმობილი უნდა იყოს.

უილიამ გალსტონი, სხვათა შორის, აღწერს მშობლად ყოფნის უფლებას როგორც გამოხატული თავისუფლების ფორმას¹³⁸. გამოხატულ თავისუფლებაში ის გულისხმობს „მეზღუდ-

¹³⁷ მაგალითად:

მონის ბატონს შეუძლია უარი თქვას განათლებაზე და ბიბლიაზე, შეუძლია აკრძალოს რელიგიური სწავლება და ღვთისმსახურება. მას შეუძლია თავს მოახვიოს მონას და მის ოჯახს არასასურველი ღვთისმსახურება და რელიგიური სწავლება და ამ ყველაფერში, ისევე როგორც სეკულარულ საკითხებში, ის „სავსებით ექვემდებარება ბატონის ნებას, რომელსაც ეკუთვნის“. ბატონობა ისევე ვრცელდება სულზე, როგორც სხეულზე, რადგან სხვაგვარად სხეულს ვერ დაიმორჩილებ და გააკონტროლებ. . . . დედამიწის ზურგზე არ მოიძებნება რელიგიური დესპოტიზმის სხვა ასეთი აბსოლუტური სახეობა, ამ ზომამდე უპასუხისმგებლო და სულის დამანგრეველი, როგორც ეს.

უილიამ გუდელი, ამერიკელი მონის კოდექსი თეორიასა და პრაქტიკაში: მისი განმასხვავებელი თვისებები, წარმოდგენილი საკანონმდებლო ნორმებით, სასამართლო გადაწყვეტილებებით და საილუსტრაციო ფაქტებით (საზგასმა ჩვენია) (WILLIAM GOODELL, THE AMERICAN SLAVE CODE IN THEORY AND PRACTICE: ITS DISTINCTIVE FEATURES SHOWN BY ITS STATUTES, JUDICIAL DECISIONS, AND ILLUSTRATIVE FACTS 235 (1853) (emphasis added)). შეადარეთ ზემოაღნიშნული რეგულაცია, მაგალითად, სტივენ ლ. კარტერის „მშობლები, რელიგია და სკოლები: აზრები პირის შესახებ 70 წლის შემდეგ, 27 (Stephen L. Carter, *Parents, Religion, and Schools: Reflections on Pierce, 70 Years Later*, 27 SETON HALL L. REV. 1194, 1200-05 (1997) (“რელიგია არ არის სტატიკური რამ, რომელიც გარკვეულ ადგილზე და გარკვეულ დროს არსებობს. ის არის, უფრო სწორად ის ესწრაფვის, რომ იყოს ერთდროულად ძნელად აღსაქმელი და ევოლუციური, არსებობდეს რამდენიმე დროში. ამ თვალსაზრისით რელიგია არის აბზავი, რომელსაც ხალხი (და არა ერთი ადამიანი) უყვება თავის თავს საკუთარი ისტორიული ურთიერთობის შესახებ ღმერთთან. ერთი მიზეზი იმისა, რომ ჩვენს თანამედროვე საკონსტიტუციო კანონმდებლობა მიდრეკილია, გვერდი აუაროს ამ მომენტს, იმაში მდგომარეობს, რომ ცდილობს შეხედოს რელიგიას როგორც ინდივიდუალური არჩევანის საკითხს და არა როგორც საზოგადოების აქტივობას. მაგრამ სერიოზული რელიგიები ჯგუფის გარშემო ტრიალებს და არა ინდივიდის. . . . რელიგია ტრადიციის საშუალებით არსებობს, ხოლო ტრადიცია მრავალ თაობას მოიცავს. რელიგია, რომელიც დროის გამოცდას ვერ უძლებს, ამ თვალსაზრისით, საერთოდ არ არის რელიგია. შეიძლება ეს იყოს ზნეობრივი შეხედულებების ერთობლიობა, ან ხალხური ზღაპრების კრებული, ან მოდური თეოლოგიური იდეა, ან საინტერესო წესების ჩამონათვალი, მაგრამ თუ ამ ყოველივეს არსებობა უფადო და ევოლუციური არ არის, ამას შეიძლება ყველაფერი დავარქვათ, გარდა რელიგიისა.”); ჯორჯ უ. დენტი, უმცროსი „ღმერთისა და კეისრის შესახებ: საჯარო სკოლების მოსწავლეთა თავისუფალი აღმსარებლობის უფლების შესახებ (George W. Dent, Jr., *Of God and Caesar: The Free Exercise Rights of Public School Students*, 43 CASE W. RES. L. REV. 707, 738 (1993)) (“თემისთვის დამახასიათებელი ტრადიცია განსაკუთრებით რელევანტურია აღმსარებლობის თავისუფლების შესახებ დებულებების, რადგან რელიგიური თემების შენარჩუნება აუცილებელია, რომ პიროვნების რელიგიური თავისუფლება „შესაძლებელი იყოს და აზრიანიც“. ამ თვალსაზრისით, გადაწყვეტი მნიშვნელობისაა ბავშვებისთვის განათლების მიცემა. ადამიანი მოკვდავია, ხოლო კაცობრიობა – უკვდავი (ვიმედოვნებთ რომ ასეა). რელიგიური დაჯგუფებები თავიანთი წევრების შვილებს გარკვეული რწმენით ზრდიან, რაც მათი გადარჩენის საწინდარია. მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლებამ შესაძლოა არ მიიღოს განსაკუთრებული ზომები რაიმე კონკრეტული რელიგიური დაჯგუფების ან რელიგიის შესანარჩუნებლად, მაგრამ რელიგიის თავისუფლება იმის ნებას რთავს და გარკვეულწილად მოითხოვს კიდევ, რომ ხელისუფლებამ თავი შეიკავოს რელიგიური თემების გაუმრთლებელი შესუსტებისაგან. როდესაც საჯარო სკოლები ებრძვიან რომელიმე სექტას, ამის განსაკუთრებული საჭიროების არარსებობის მიუხედავად, სახელმწიფომ ამ სექტის წარმომადგენელი ბავშვები უნდა უზრუნველყოს მათთვის მისაღები ალტერნატიული ვარიანტი.”).

¹³⁸ გალსტონი, *supra* შენიშვნა 69, გვ. 101-02, 109 (მშობლების უნარი, რომ გაზარდონ თავიანთი შვილები თავიანთი ძირეული ვალდებულებების შესაბამისად გამოხატული თავისუფლების არსებითი შემადგენელი ნაწილია); იხ., აგრეთვე, დევიდ უილიამ არჩარდი, ბავშვები, ოჯახი და სახელმწიფო 96, (2003) („იყო მშობელი უაღრესად მნიშვნელოვანია ადამიანისთვის. მაშინაც კი, როდესაც ბავშვი არ აღიქმება როგორც საკუთრება და არც მშობლის გავრძელება, ცხოვრება, რომელსაც მშობელი და შვილი იყოფენ, ზრდასრული ადამიანის სიღრმისეულ მიზნებს და ამოცანებს გულისხმობს. . . .

ვების არარსებობას, რომლებსაც ინდივიდები ან ჯგუფები აკისრებენ სხვებს, რითაც შეუძლებელი ან გაცილებით რთული ხდება იმ ინდივიდების ან ჯგუფებისათვის, რომლებსაც ეს შეეხებათ, იცხოვრონ თავიანთი იმ სიღრმისეული რწმენის შესაბამისად, რომელიც მათ ცხოვრებას აზრს და ღირებულებას მატებს¹³⁹. გალსტონი განაგრძობს, რომ „ყველა ტიპის პრაქტიკის ერთობლიობა თავისთავად არ ასახავს უპირატესობის მინიჭებას თავისუფლებისათვის, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით. . . გამოხატული თავისუფლება იცავს ინდივიდების და ჯგუფების უნარს – იცხოვრონ ისეთი ცხოვრებით, რომელიც სხვებისთვის არათავისუფალი ცხოვრებაა“¹⁴⁰. ამასთან, გალსტონისთვის მშობლების გამოხატული ინტერესები „არ დაიყვანება მათ ფიდუციარულ მოვალეობამდე, რომ დაიცვან თავიანთი შვილების ინტერესები“¹⁴¹. მაგრამ განა მშობლების გამოხატული თავისუფლება მოიცავს იმის უფლებას, რომ აიძულო ბავშვი, იცხოვროს არათავისუფლად¹⁴²? აქ გალსტონი ეთანხმება იმონ კალანის (Eamonn Callan) კრიტიკას მშობლად ყოფნასთან დაკავშირებით, რომელიც

მშობლები დაინტერესებული არიან მშობლის ფუნქციის შესრულებაში, რაც გულისხმობს მშობლის და შვილის ერთად ცხოვრებას, შვილის განვითარების მართვას. საკმარისი არ არის, რომ მხოლოდ მშობლის ინტერესები შემოფარგლო მშობლად ყოფნის მორალური თეორიით. ასევე მნიშვნელოვანია და სათანადო განხილვას იმსახურებს ნებისმიერი ადამიანის დაინტერესება, რომ იყოს მშობელი.“ (see also DAVID WILLIAM ARCHARD, CHILDREN, FAMILY AND THE STATE 96 (2003); კოლინ მ. მაკლეოდი, მშობლად ყოფნის კონცეფციები, 25 პოლიტიკა და საზოგადოება, 117, 119 (1997) (Colin M. Macleod, *Conceptions of Parental Autonomy*, 25 POLITICS AND SOCIETY 117, 119 (1997) („ის, ვინც ბავშვების აღზრდის პასუხისმგებლობას იღებს ხშირად ამას იმიტომ აკეთებს, რომ ოჯახის შექმნისა და რჩენის პროექტი მისი ცხოვრებისეული გეგმების მნიშვნელოვანი, სინამდვილეში ფუნდამენტური ელემენტია. ამ პერსპექტივიდან თუ განვიხილავთ მშობლები ვერ იქნებიან მინერული მხოლოდ თავიანთი შვილების ინტერესების დამცველებად. ისინი არიან აგრეთვე ის ადამიანები, რომლებისთვისაც ოჯახის შექმნა არის არსებითი მნიშვნელობის მქონე პროექტი. მათ აინტერესებთ ოჯახი როგორც საშუალება, რომ მოახდინონ ზოგიერთი მათთვის დამახასიათებელი ვალდებულებისა და შეხედულების რეალიზება და განმტკიცება.“); არნსტონი და შაპირო, *supra* შენიშვნა 68, გვ. 151 („რამდენადაც მშობლის მოვალეობის შესრულება ფართო დიაპაზონის იძლევა მშობლის მიერ საკუთარი შეხედულებისამებრ მოქმედებისთვის, ბავშვის აღზრდის რეჟიმის შერჩევასა და დაცვისთვის, ეს ბევრ მშობელს საშუალებას აძლევს, გამოხატონ საკუთარი თავი და პირადი კრეატიულობის რეალიზება მოახდინოს.“).

¹³⁹ გალსტონი, *supra* შენიშვნა 69, გვ. 101.

¹⁴⁰ იქვე, გვ. 29.

¹⁴¹ იქვე, გვ. 103; შეადარეთ კალანი, *supra* შენიშვნა 90, გვ. 144-45 (CALLAN, *supra* note 90, at 144-45) („ჩვენ ბავშვის აღზრდას არ განვიხილავთ როგორც მხოლოდ ცალმხრივ მომსახურებას ცალკე ადამიანის ცხოვრების ინტერესებისთვის; ჩვენ ამას მივიჩნევთ როგორც ერთად ცხოვრებას და თვითრეალიზაციის უმნიშვნელოვანეს წყაროს. ბავშვზე ორიენტირებული სტრატეგია, როდესაც ის მიზნად ისახავს მშობლის ფუნქციის შესახებ მთავარი ჭეშმარიტება იყოს, ან-გარომს არ უწევს ჩვენს ჩვეულებრივ წარმოდგენას იმაზე, თუ რას ნიშნავს ბავშვის აღზრდა, რადგან ადვილს არ უტოვებს ამ ამოცანის უმნიშვნელოვანეს ექსპრესიულ მნიშვნელობას მშობლების ცხოვრებაში. ბავშვის აღზრდის „ექსპრესიულ მნიშვნელობაში“ ვგულისხმობ იმას, თუ ბავშვის აღზრდა როგორ იწვევს ჩვენი უღრმესი ფასეულობებისა და მისწრაფებების ჩართულობას იმ ზომამდე, რომ ფაქტობრივად ბავშვის ცხოვრებას ჩვენი ცხოვრების გაგრძელებად აღვიქვათ. . . ვერაფერ უარყოფს, რომ თუ ზნეობრივი თეორია ბავშვის როლს განმარტავს მხოლოდ როგორც ინსტრუმენტს საკუთარი მშობლების კეთილდღეობისთვის, ეს ზნეობრივი ხასიათის წინააღმდეგობებს გამოიწვევს. მაგრამ ასეთივე წინააღმდეგობას გამოიწვევს ნებისმიერი თეორია, რომელიც მშობლის როლს განიხილავს როგორც მხოლოდ ინსტრუმენტს ბავშვის კეთილდღეობისთვის.“)

¹⁴² იხ. უილიამ გალსტონი, ლიბერალური მიზნები: საჭირო თვისებები, ღირსებები და მრავალფეროვნება ლიბერალურ სახელმწიფოში, გვ.253 (1991) (WILLIAM GALSTON, LIBERAL PURPOSES: GOODS, VIRTUES, AND DIVERSITY IN THE LIBERAL STATE 253 (1991) (იმ დასკვნის საწინააღმდეგოდ, რომლის თანახმად, „სახელმწიფომ უნდა (ან შეუძლია) ჩამოაყალიბოს საჯარო განათლების სისტემა, რათა წახალისოს სკეპტიკური შეხედულებები მშობლების ან ადგილობრივი თემისგან მემკვიდრეობით მიღებული ცხოვრების წესის შესახებ“). იხ., აგრეთვე, ენ ს. დეილის „მოქალაქეების განვითარება“ (Anne C. Dailey, *Developing Citizens*, 91 IOWA L. REV. 431, 484 (2006) („აღზრდისადმი განვითარებაზე ორიენტირებული მიდგომა არ გამოირიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ დემოკრატიული სახელმწიფოს მოქალაქეობა თავსებადია ბავშვებისთვის საშუალების წართმევასთან აიჩიონ თავად სურთ თუ არა, რომ გაიზიარონ ან უარყონ ოჯახური რწმენები ან პრაქტიკა. შეუსწავლელი ცხოვრება – ცხოვრება, რომელიც რწმენას უფრო ეყრდნობა, ვიდრე გონიერებას – სახვებით მისაღები არჩევანია ზრდასრული მოქალაქეებისთვის, მაგრამ ბავშვებს ართმევს შესაძლებლობას, საბოლოოდ თვითონ გააკეთონ ეს არჩევანი, შეუთავსებელი დემოკრატიულ პრიციპებთან ან დემოკრატიული მოქალაქეობის საკონსტიტუციო თვისებებთან. განვითარებაზე ორიენტირებული პერსპექტივა გარკვეულ გარეშე შეზღუდვებს აწესებს იმ შესაძლებლობებზე, რომელთა წყალობით რელიგიურ თემებს შეუძლიათ თავი შეინარჩუნონ იმით, რომ წაართვან ბავშვებს დემოკრატიული მოქალაქეობისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების შეძენის შესაძლებლობა.“(სქოლიო გამოტოვებული)).

აიძულებს ბავშვებს, იცხოვრონ ზნეობრივი მონის ცხოვრებით. „როგორც მშობელს, წერს გალსტონი, მოყავს რა კალანის ციტატა, „მე არ შემიძლია სწორად ჩამოვაცალბო შვილის ხასიათი ისეთნაირად, რომ მომავალში მან სერიოზული ალტერნატივები დაუპირისპიროს ჩემს გადაწყვეტილებას“¹⁴³. გამონატული თავისუფლება ბავშვსაც აინტერესებს, თუმცა პერსპექტივაში, „ისე, რომ მშობლებმა ვერ მიაყენონ ზიანი“¹⁴⁴.

ეჭვგარეშეა, რომ მშობლების გამონატული ინტერესები ძალზე შორს შეიძლება წავიდეს. ისმის კითხვა: რას ნიშნავს ძალიან შორს? უეჭველია, რომ ბავშვები, რომლებიც სხვებზე არიან დამოკიდებული, მშობლის მხრიდან ხელმძღვანელობას საჭიროებენ, რომ საკუთარი თავი და ადგილი დაიმკვიდრონ სამყაროში. მაგრამ ზომიერების ფარგლებში მშობლის უფლებამოსილების საზღვრების პატივისცემა არ ნიშნავს იმას, რომ ბავშვი გამოყენებული უნდა იქნეს როგორც ზრდასრულთა რელიგიური გამონატვის იარაღი¹⁴⁵. ალბათ ყველა შევთანხმდებით იმაზე, რომ მშობლების გამონატული ინტერესები არ ამართლებს ბავშვების რიტუალურ მსხვერპლშეწირვას¹⁴⁶. როგორც ჩანს, გალსტონი მშობლებისგან გაცილებით მაღალი ბარიერების დაძლევის ითხოვს, როდესაც წინადადებას აყენებს, რომ „მშობლები თავიანთ გამონატულ თავისუფლებას გადაამეტებენ თუ . . . თავიანთ შვილებს წაართმევენ საკუთარი გამონატული თავისუფლების განხორციელების შესაძლებლობას“¹⁴⁷. მაგრამ ირკვევა, რომ ბარიერი არც თუ ისე მაღალია: გალსტონი გულისხმობს, რომ მშობლები თავიანთ გამონატულ თავისუფლებას ამეტებენ იმ შემთხვევაში, „თუ შვილებს ავტომატებად აქცევენ“¹⁴⁸. შეურაცხმყოფელი და სასტიკი საქციელი იქნებოდა გარე სამყაროსგან იზოლირება „ისეთნაირად, რომ ბავშვებს წარმოდგენა არ ჰქონოდათ ცხოვრების ალტერნატიული წესის შესახებ“¹⁴⁹. ამრიგად, გალსტონისთვის *Yoder*-ის სწორი გადაწყვეტილებაა. ის ამიში მშობლების გამონატულ თავისუფლებას იცავს ისე, რომ ამიშ ბავშვებს არ ართმევს იმის შესაძლებლობას, რომ საკუთარი გამონატული თავისუფლება განახორციელონ. ბოლოს და ბოლოს, აღნიშნავს იგი, „ამიშთა თემი ციხე არ არის“¹⁵⁰.

¹⁴³ გალსტონი, *supra* შენიშვნა 69, გვ. 105 (ციტირებულია მოქალაქეების შექმნა: პოლიტიკური განათლება და ლიბერალური დემოკრატია 152–54 (1997)).

¹⁴⁴ იქვე.

¹⁴⁵ შეადარეთ, მარტა ლ.ა. ფინემანი, როცა ბავშვის უფლებებს სერიოზულად ვიღებთ, წიგნიდან ბავშვი, ოჯახი და სახელმწიფო, 240 (გამომცემლობა სტივენ მაკედო და აირის მერიონ იანგი, 2003) (Martha L. A. Fineman, *Taking Children's Rights Seriously, in CHILD, FAMILY, AND STATE* 240 (Stephen Macedo & Iris Marion Young eds., 2003) (“ყველაზე დიდი კითხვა ის კი არ არის, აღიარებს თუ არა სახელმწიფო მშობლების გამონატულ ინტერესს თავიანთი შვილების ინტერესში, არამედ ის, თუ სად უნდა ვავალოთ გამყოფი ხაზი ამ გამონატულ ინტერესებსა და ბავშვის ინტერესს შორის სეკულარული და საჯარო განათლების მრავალფეროვნებისა და დამოუკიდებელი პოტენციალის მიმართ.”); არნსონი და შაპირო, *supra* შენიშვნა 68, გვ.154 (Arneson & Shapiro, *supra* note 68, at 154) (სადაც ნათქვამია, რომ მშობლებს „არ უნდა ჰქონდეთ ბავშვის სახელით ლაპარაკის უფლება, სანამ ბავშვს აღიქვამენ როგორც ცარიელ ჭურჭელს მშობლების რელიგიური შეხედულებების მოსათავსებლად“).

¹⁴⁶ იხ. გალსტონი, *supra* შენიშვნა 69, გვ.102 (See GALSTON, *supra* note 69, at 102) (“არავინ სერიოზულად არ უნდა ამტკიცოს, რომ მშობლების გამონატული თავისუფლება ამართლებს მათი შვილების რიტუალურ მსხვერპლშეწირვას . . .”).

¹⁴⁷ იხ. იქვე, გვ. 105.

¹⁴⁸ იქვე .

¹⁴⁹ იქვე.

¹⁵⁰ იქვე, გვ. 106. მაგრამ იხ. აგრეთვე, არნსონი და შაპირო, *supra* შენიშვნა 68, გვ.140-41 (Arneson & Shapiro, *supra* note 68, at 140–41) („მოუხედავად იმისა, რომ ამიშებს სჯერათ, რომ ბაპტიზმის აღთქმა ნებაყოფლობით უნდა მიიღოს ზრდასრულმა ადამიანმა, ისინი ყველა ღონეს ხმარობენ, რომ თავიანთი განათლების და კულტურული დონის ამაღლების სისტემა ისე მოაწყო, რომ ამიშმა ბავშვებმა აღთქმაც დადონ და ეკლესიასაც შეუერთდნენ“).

ცხადია, გალსტონმა იცის, რომ მშობლებს შეუძლიათ ნეგატიურად იმოქმედონ შვილების გამოხატულ თავისუფლებაზე ისე, რომ არ აქციონ ისინი ავტომატებად. ნარცისიზმით შეპყრობილ მშობელს შეუძლია შექმნას შვილის მორჩილების ისეთი მკაცრი რეჟიმი, რომ შვილებმა ფიქრიც კი ვერ შეძლონ ალტერნატიულ ვარიანტებზე, რომლებიც მათთვის არის ცნობილი. გალსტონი წერს, რომ „დასაბუთებული სარჩელისგან თავის შეკავება საეჭვო ხდება მხოლოდ მაშინ, თუ პოტენციური მოსარჩელე დაშინებულია ან არ გააჩნია ინფორმაცია და თავდაჯერება, რაც დამოუკიდებელი შეხედულებისთვის არის საჭირო“¹⁵¹. მაგრამ სახლისგან და თემისგან მოკვეთა განა ყოველთვის დაშინების ფორმას არ წარმოადგენს? მერვე კლასის შემდეგ სწავლის გაგრძელება განა ინფორმაციის და თავდაჯერების წინა პირობა არ არის, რაც დამოუკიდებელი შეხედულებისთვის არის საჭირო? გალსტონი აღნიშნავს, რომ „ამიში ბავშვების მნიშვნელოვანი ნაწილი იღებს გადაწყვეტილებას, რომ დატოვოს თავისი რელიგიური თემი“¹⁵². მაგრამ მას ავიწყდება აღნიშნოს, რომ ვინც წასვლის გადაწყვეტილებას იღებს, დგება ბოიკოტის საფრთხის წინაშე, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათ მოუწევთ რელიგიური თავისუფლების დასაბუთებული პრეტენზიის ხორცშესხმა (მათი დამოუკიდებელი უფლება, უარი თქვან გარიგებაზე) იმის ფასად, რომ მათ გარიყავენ ოჯახიდან და თემიდან. უნდა შევახსენოთ ჩვენს თავს, რომ ბავშვების რიტუალურ მსხვერპლშეწირვას მრავალფეროვანი ფორმების მიღება შეუძლია.

V. განათლება რელიგიისთვის – ღია მომავლისათვის

ზოგიერთი დავა, რომელიც ახლავს რელიგიურ წინააღმდეგობებს, წამოშობს გარკვეულ სირთულეს და ხდება მტრული გაწყობის გაღრმავების მიზეზი. როცა ამგვარი წინააღმდეგობა ეხება ჩვენი შვილების ცხოვრებას, ხშირად დიდი ბრძოლა გვჭირდება კომპრომისის მოსაძებნად. კომპრომისის დანახვას უბრალოდ სჭირდება გაბედული ნაბიჯი საკუთარი თავის დასაძლევად და არა ამის, როგორც საკუთარი რწმენის ღალატის განხილვა. ჩვენი შვილების რელიგიური დანიშნულება იმდენად მნიშვნელოვანია და იმდენად პირადული, რომ ჩვენ ვიწყებთ ბრძოლას . . . რელიგიურ ლტოლვასთან. შინ, სკოლებში, საზოგადოებასა და,

¹⁵¹ გალსტონი, *supra* შენიშვნა 69, გვ. 105.

¹⁵² იქვე, გვ. 106. დონალდ კრეიბილის მიერ ამიშების კულტურის გამოკვლევის თანახმად, ამიშების მიერ თემის წევრების შენარჩუნების პროცენტი დაახლოებით ოთხმოცდაექვსს უტოლდება. იხ. დონალდ კრეიბილის „სოციალური ცვლილებების დაგეგმვა ოთხ ფილიალში“ ნაშრომიდან „ამიშების ბრძოლა თანამედროვეობასთან“ (Donald B. Kraybill, *Plotting Social Change Across Four Affiliations, in THE AMISH STRUGGLE WITH MODERNITY* 73) (Donald B. Kraybill & Marc A. Olshan eds., 1994); შეადარეთ მაკლეოდს, *supra* შენიშვნა 137, გვ.136 (Macleod, *supra* note 137, at 136) („მოუხედავად იმისა, რომ ამიშების კულტურაში შესვლა ოფიციალურად ზრდასრული ადამიანის ნებაყოფლობითი არჩევანია, ძნელია ეს არჩევანი დაინახო, როგორც ჭეშმარიტი ავტონომიურობის გამოხატულება. ბოლოს და ბოლოს, რიგით ამიშ ზრდასრულ ადამიანს ძნელად თუ აქვს ინფორმირებული შეხედულება სხვა ცხოვრებისეული არჩევანის შესახებ და თავისი ცხოვრების უმეტეს დროს დამოკიდებულია მშობლებისა და თემის ნებაზე“). საკვირველია, რომ *იოდერის* საქმე ეყრდნობოდა იმ მოსაზრებას, რომ საშუალო განათლება საჭირო არ არის, რადგან ბავშვებს ამზადებენ „ცხოვრებისთვის იზოლირებულ სასოფლო-სამეურნეო თემში, რაც ამიშების რწმენის ქვაკუთხედს წარმოადგენს“. *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205, 222 (1972).

რა თქმა უნდა, სასამართლოებში ჩვენ ვიბრძვით ჩვენი შვილების რელიგიური აღზრდისთვის ისე, თითქოს მათი სულის გადასარჩენად ვიბრძოდეთ (და ბევრს ეს მართლაც ასე სწამს). სამწუხაროა, თუმცა ეს მოსალოდნელიც იყო, რომ ამ დროს სწორედ ბავშვი განიცდის უკომპრომისო რელიგიური შეხედულებებიდან გამომდინარე შედეგების ზემოქმედებას.

ბავშვებს ცუდად ემსახურება სამართლებრივი რეჟიმი, რომელიც სულ უფრო შორეული მომავლისთვის ტოვებს რელიგიური აღზრდის უფლებების ჩამოყალიბებას. ამ თვალსაზრისით, სასამართლომ სკეპტიკურად უნდა შეხედოს მშობლების თუ სახელმწიფოს მიერ ჩამოყალიბებულ პროგრამას, რომელიც ზღუდავს ბავშვისათვის ხელმისაწვდომი ცოდნის დიაპაზონს¹⁵³. დასარწმუნებლად იმაში, რომ საფუძველშივე არ ხდება თავისუფალი არჩევანის ჩაკვლა¹⁵⁴, სახელმწიფოს შეუძლია არ დაასპონსოროს რომელიმე გარკვეული რელიგიური მიმდევრობა, თუმცა ეს არ არის საკმარისი. მან უნდა დაიცვას ბავშვები იძულებით თავსმომხვეული რელიგიური რწმენისგან და ეს ვალდებულება, როგორც მიგვითითებს განათლების თეორეტიკოსი ჰარი ბრაიჰაუსი, „ეხება საჯარო და კერძო სკოლების განსხვავებულ რეგულირებას რელიგიური განათლების თვალსაზრისით“¹⁵⁵. სახელმწიფომ უნდა დაიცვას ყველა თავისი ბავშვი და არა მხოლოდ საჯარო სკოლის მოსწავლეები¹⁵⁶.

სახელმწიფოს ვალია, უზრუნველყოს, რომ ყველა სკოლა, საჯარო იქნება ეს თუ კერძო, უღვივებდეს ბავშვებს კრიტიკული მსჯელობის და განსჯის ჩვევებს, მიუთითებდეს აზროვნების ისეთ გზაზე, რომელიც ასწავლის მას განსხვავებული შეხედულებებისადმი ტოლერანტობას და მათ პატივისცემას¹⁵⁷. ამ მიზნის მისაღწევად სახელმწიფოს არ სჭირდება, რომ

¹⁵³ შდრ. Board of Education, Island Trees Union Free School District No. 26 v. Pico, 457 US 853, 867 (1982) („ჩვენ“ აღვნიშნეთ, რომ სხვადასხვა კონტექსტში კონსტიტუცია იცავს ინფორმაციის და აზრების მიღების უფლებას . . . აზრების მიღების უფლება წარმოადგენს მიმღების მიერ მისი საკუთარი სიტყვის, პრესის და პოლიტიკური თავისუფლების უფლებების აზრიანი გამოყენების აუცილებელ ლოგიკურ პირობას“. (შიდა ციტირების ნიშნები გამოტოვებულია)); Griswold v. Connecticut, 381 US 479, 482 (1965) („სახელმწიფომ, პირველი შესწორების თანახმად, შეიძლება არ შეზღუდოს ხელმისაწვდომი ცოდნის სპექტრი“). ბავშვის ინტელექტუალურ უფლებებთან დაკავშირებით იხ. დევიდ მოშმანი, ბავშვების ინტელექტუალური უფლებები: პირველი შესწორების ანალიზი (David Moshman, *Children's Intellectual Rights: a First Amendment Analysis*), ბავშვების ინტელექტუალური უფლებები 25 (დევიდ მოშმანი, 1986 წლის გამოცემა); ჰარვი სიგელი, კრიტიკული აზროვნება, როგორც ინტელექტუალური უფლება (Harvey Siegel, *Critical Thinking as an Intellectual Right*), ბავშვების ინტელექტუალური უფლებები 39 (დევიდ მოშმანი, 1986 წლის გამოცემა).

¹⁵⁴ W. Va. State Bd. of Educ. v. Barnette, 319 US 624, 637 (1943).

¹⁵⁵ ჰარი ბრაიჰაუსი, „სასკოლო ვაუჩერები, ეკლესიის და სახელმწიფოს გამიჯვნა და პირადი ავტონომია“ ზნეობრივ და პოლიტიკურ განათლებაში (Harry Brighouse, *School Vouchers, Separation of Church and State, and Personal Autonomy*), 247 (სტეფან მაკედო & იელ ტამირ, 2002 წლის გამოცემა).

¹⁵⁶ Pierce v. Society of Sisters, 268 US 510, 534 (1925); შდრ. Board of Education of Central School District No. 1 v. Allen, 392 US 236, 245-46 (1968) („პირის შემდეგ პრეცედენტული სამართლის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა აღიარა სახელმწიფოების ძალა, მოთხოვოს ბავშვის კერძო სკოლაში განათლება, თუ ეს აკმაყოფილებს სახელმწიფოს სავალდებულო განათლების კანონებს, იყოს ბავშვი ისეთ დაწესებულებაში, სადაც მეცადინეობის დრო მინიმალურია, მასწავლებლებს გავლილი აქვთ სპეციალური მომზადება და ისწავლება საგანგებოდ დადგენილი საგნები. და მართლაც, სახელმწიფოს ინტერესი აღნიშნული სტანდარტების დაცვაში ითვლება საკმარის მიზეზად უარისთვის ოჯახში მეცადინეობაზე, როგორც შესაბამისობა კანონებთან სავალდებულო განათლების შესახებ.“); Everson v. Board of Education of Ewing. Twp., 330 US 1, 18 (1947) („ამ სასამართლოზე აღინიშნა, რომ მშობლებს, რომლებიც ასრულებენ თავის მოვალეობას სავალდებულო განათლების კანონების დაცვის მხრივ, შეუძლიათ თავისი შვილების გაგზავნა უფრო რელიგიურ, ვიდრე სახელმწიფო სკოლაში, თუ სკოლა იცავს სექულარული განათლების იმ მოთხოვნებს, რომლებს დაკისრების უფლებაც აქვს სახელმწიფოს.“)

¹⁵⁷ იხ. მაგ., # 403 Bethel School District No. 403 v. Fraser, 478 US 675, 681 (1986) („ეს „თავზიანი ქცევის და მანერების ფუნდამენტური ღირებულებები“, რომლებიც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში, რა თქმა უნდა, უნდა გულისხმობდეს განსხვავებული პოლიტიკური და რელიგიური შეხედულებების ტოლერანტულობას . . .“); Ambach v. Norwick, 441 US 68, 77 (1979) („სახელმწიფო სკოლის ისეთი აღქმა, რომ თითქოს ისინი ნერგავენ ბავშვებში ისეთ ფუნდამენტურ ღირებულებებს, რომლებიც აუცილებელია დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის შენარჩუნებისთვის, დადასტურდა

საჯარო სწავლება იყოს სავალდებულო¹⁵⁸. (ის ვერ მოახერხებს ამას, თუ არ მოხდება პირის საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილების გაუქმება) მაგრამ სახელმწიფო უნდა ხედავდეს, რომ ყველა ბავშვი იღებს განათლებას, რომელიც, ამის სრული მნიშვნელობით, არის საჯარო და, რომ სწავლება, რომელიც აძლევს ბავშვებს მომავლისთვის გამოსადეგ ჩვევებს, წარმოადგენს ზოგად ინტელექტუალურ და კულტურულ კაპიტალს. სწავლება, რომელიც სერიოზულად ეკიდება ავტონომიისა და ტოლერანტულობის იდეას, მოითხოვს ბავშვებისგან, რომ შეისწავლონ სხვა მნიშვნელობები და ფასეულობები, ოჯახებში დამკვიდრებულისგან განსხვავებით. ამგვარ მიდგომას შეუძლია ბავშვის გამოყოფა მშობლისგან. და მართლაც, ჩვენ აბსოლუტურად გახსნილნი და მოურიდებელნი უნდა ვიყოთ ამასთან დაკავშირებით. ამგვარი ჩვევების გავრცელება უფრო შესაძლებელია, ვიდრე ბავშვის დატოვება მშობლის კონტროლის ქვეშ, არა იმიტომ, რომ სოციალისტურ განმანათლებლებს სურთ ჩვენი ბავშვების „ჩაძირვა“¹⁵⁹. არამედ იმიტომ, რომ ბავშვები სწავლობენ იმიტომ, რომ აითვისონ დამოუკიდებლად აზროვნება. ეს არის გამიჯვნის და ინდივიდუალიზაციის (რომელიც დღეს ასე „იზრდება“) საერთო მოძრაობის ერთ-ერთი ასპექტი, ჯანსაღი მომწიფების, ალბათ ყველაზე ბუნებრივი და სასიცოცხლოდ აუცილებელი ნაწილი. მსგავსად ამისა, ჩვენ სრულად უნდა გვესმოდეს, რომ ამგვარი ინტელექტუალური ჩვევების ჩამოყალიბება უფრო მეტად იქნება შეთავსებული რომელიმე რელიგიური ჯგუფების რწმენასთან, ვიდრე სხვა ჯგუფების რწმენასთან¹⁶⁰.

მაშინ სახელმწიფო, როგორც განმანათლებელი, აღარ არის იდეოლოგიურად ნეიტრალური მოქმედი პირი¹⁶¹. ფილოსოფიური საფუძვლები, რომლებიც მხარს უჭერენ ჭეშმარიტად საჯარო განათლებას, წარმოადგენს ჩვენი ერის ინტელექტუალური წინაპრების ლიბერა-

სოციალურ მეცნიერებათა დარგებში მომუშავე მეცნიერების დაკვირვებების საფუძველზე“).

¹⁵⁸ იხ. ფინემანი, შენიშვნა *supra* 144, 241-ე გვ-ზე („სახელმწიფო განათლების სავალდებულოდ გამოცხადება და უნივერსალურობა შეიძლება განათლებაში არსებული დილემის საუკეთესო გადაწყვეტილება აღმოჩნდეს.“).

¹⁵⁹ *Meyer v. Nebraska*, 262 US 390, 402 (1923) („ინდივიდუალიზმის გაქრობის და იდეალური მოქალაქეების ჩამოყალიბების მიზნით, სპარტაში შეკრიბეს ბიჭები და მათი შემდგომი განათლება და წვრთნა მიანდეს ოფიციალურ აღმზრდელს. მიუხედავად იმისა, რომ ამგვარი ზომები მოგონებული იქნა ძალიან ჭკვიანი ადამიანების მიერ, მათი იდეები, რომლებიც ეხებოდა დამოკიდებულებას ინდივიდუალიზმსა და სახელმწიფოს შორის, აბსოლუტურად განსხვავებული იყო იმ იდეებისგან, რომლებსაც ახლა ეფუძნება ჩვენი დაწესებულებები და ნაკლებად სარწმუნოა დამტკიცდეს, რომ ნებისმიერ სამართალს შეუძლია ამგვარი შეზღუდვების დაკისრება ძალადობის გარეშე როგორც ადამიანებზე, ასევე კონსტიტუციაზე“).

¹⁶⁰ შდრ. სტეფან მაკედო, „კონსტიტუცია, სამოქალაქო ფასეულობები: სოციალური კაპიტალი, როგორც რეალური ზნობა“ (*Stephen Macedo, The Constitution, Civic Virtue, and Civil Society: Social Capital as Substantive Morality*), 69 *FORDHAM L. REV.* 1573, 1593 (2001) („სოციალური ცხოვრების ტიპები, რომლებიც მხარს უჭერს ლიბერალური დემოკრატიის სამოქალაქო გაფურჩქნის ფორმებს, მოიცავს ადამიანის მოქიშპე ხასიათის გარკვეულ საფეხურებზე დაყოფას, რაც დაკავშირებულია რელიგიური ჭეშმარიტების სხვადასხვა ვერსიასთან და არა სხვა რამესთან. ამ თვალსაზრისით, აუცილებლად არის ყურადღებით მოსაფიქრებელი ჯანსაღი ლიბერალურ-დემოკრატიული სამოქალაქო საზოგადოების განვითარების და არა რაიმე ნეიტრალური პროექტი“).

¹⁶¹ იხ. მაგ., სტენლი ინგბერის შენიშვნა „რელიგიური ბავშვები და აუცილებელი ზეწოლა სახელმწიფო სკოლების მხრიდან“ (*Stanley Ingber, Comment, Religious Children and the Inevitable Compulsion of Public Schools*), 43 საქმე *W. RES. L. REV.* 773, 778-79 (1993) („ყოველგვარი ღირებულებებიდან დაცლილი სასწავლო პროგრამა მართლაც წარმოუდგენელია . . . სკოლები უზრაოდ ვერასდროს მიაღწევენ ნეიტრალური ღირებულებების მქონე, ანუ დაბალანსებულ განათლებას. შეზღუდული რესურსებით და დროით ისინი ვერ უზრუნველყოფენ პროგრამებს, რომლებშიც მოცემული იქნება მსოფლიოში არსებული მთლიანი ინფორმაცია თუ პერსპექტივები. უფრო მეტიც, მსუბუქ დახასიათებებს, როგორცაა სტილი და აქცენტების განლაგება, შეუძლია ძირის გამოთხრა დაბალანსებული პრეზენტაციების მიღწევის წარმატებისთვის. იმ შემთხვევაშიც კი, შესაძლებელია რომ იყოს ამგვარი პრაქტიკული სირთულეების გადალახვა, მაინც დარჩება უდიდესი კონცეპტუალური პრობლემა: თვით ღირებულების ნეიტრალურობას გააჩნია ღირებულების გადახრა ლიბერალური ფილოსოფიის სასარგებლოდ, რომელიც ჩართულია გამოკვლევის მეცნიერულ მეთოდში“ (სქოლიო გამოტოვებულია)); შდრ. *Arons & Lawrence III, შენიშვნა supra* 29 309 გვ-ზე („სწავლება არის . . . სინდისის მანიპულატორი, ახალგაზრდა ტვინებში ღირებულებების ჩანერგავი“).

ლურ გადახრებს, გადახრებს ქვემარტივების მიმართ არაავტორიტარული მიდგომის, თავისუფალი არგუმენტაციისა და დებატების (რასაც ტომას ჯეფერსონი ქვემარტივების „ბუნებრივ იარაღად“ მოიხსენიებდა) და ადამიანური შეცდომების სალი განცდის სასარგებლოდ¹⁶². თუ ბავშვებს ცხოვრება არ უწევთ „მუდმივ ბავშვობაში და მითითებების პირობებში“, ისინი უნდა მომზადდნენ ცხოვრების მტვირნი და მცხუნვარე სარბენ ბილიკზე სასიარულოდ ინტელექტუალურად, ზნეობრივად და სულიერად¹⁶³. მიუხედავად იმისა, ადამიანი მორალური ვალდებულებების ფორმირებას როგორც არჩევანს განიხილავს თუ მოვალეობას, თვითმმართველობის თუ კულტურული მიკუთვნების საკითხად. ბავშვი არ უნდა იყოს მოკლებული ისეთ განათლებას, რომელიც მას ზრდასრულობაში მისცემს საშუალებას, აირჩიოს, პატივი უნდა სცეს თუ არა (და როგორ და რა ზომით) ამ ვალდებულებებს. საჯარო განათლება წარმოადგენს მანქანას, რომლის დახმარებითაც ბავშვები პოულობენ ადგილს (ან ადგილებს) „დიდ ბურთზე“, რომელიც წარმოადგენს მათ სამყაროს და მემკვიდრეობას¹⁶⁴. ეს მათთვის იმ ჯგუფიდან თავის დაღწევის ან მასთან კავშირის საშუალებაა, რომელშიც ისინი დაიბადნენ. ეს მათთვის გახსნილი მომავლის საუკეთესო გარანტიაა.

მეიერსის და პირსის საქმეებში სასამართლომ გამოთქვა შიში, რომ სახელმწიფო, როგორც განმანათლებელი, „ერთ სტანდარტში მოაქცევდა საკუთარ შვილებს“¹⁶⁵. მაგრამ ბავშვებს, რომლებსაც აგზავნიან რელიგიურად თუ ეთნიკურად ერთგვაროვან კერძო სკოლებში, ან მათ, რომლებიც ჩაკეტილები ჰყავთ სახლებში, უფრო ადვილად შეიძლება ერთმანეთს მსგავსი ბედი. ჩვენ კარგად გვაფრთხილებს ოჯახური კანონმდებლობის ისტორიკოსი ბარბარა ბენეტ ვუდჰაუზი, რომ „ოჯახური ინიდივიდუალობის და მშობელთა უფლებების მონეტის მეორე მხარეს ამოტვიფრულია ბავშვების მხრიდან ხმის უქონლობა, მათი საგნად ქცევა და იზო-

¹⁶² ჯეფერსონი, შენიშვნა *supra* 30, xvii-ზე.

¹⁶³ ჯონ მილტონი, არეოპაგეტიკა, ჯონ მილტონის „პოეზიის და პროზის სრულ კრებულში“ (John Milton, *Areopagitica in John Milton: Complete Poems and Major Prose*) 727-28 (მერიტ პიუჯისი, გამოცემული 1957 წელს) (1644) („იმ ქმედებისთვის, რომელსაც უფრო იზიდავს ადამიანი, ვიდრე ვასცემს და ჯერ არ მოკვთა ეკლესიანი, არ დავრჩეთ ინსტრუქციებით სავსე დაუსრულებელ ბავშვობაში, არამედ მივინდობთ მას და გავაკეთოთ ჩვენი არჩევანი. სულ ცოტა საშუალოა დარჩებოდა ლოცვისთვის, თუ კანონმდებლობა და ძალმომრეობა ისე სწრაფად გაიზრდებოდა და მოიცავდა საკითხებს, რომლებიც იმართება მხოლოდ ქადაგებებით. . მე ვერ შევფასებ ამ წუთიერ და ჩაკეტილ ძალას, გამოუყენებელს და უსულოს, რომელიც არასდროს გამოვა გარეთ და ვერასდროს დაინახავს სინამდვილეს, მაგრამ გამოიპარება რბოლისას უკვდავი გირლანდისთვის, რომლისკენაც გზა არ არის დაცული მტვირისგან თუ სიცხისგან“).

¹⁶⁴ იხ. ბრიუს ა. აკერმანი, „სოციალური სამართალი ლიბერალურ სახელმწიფოში“ 159 (Bruce A. Ackerman, *Social Justice in the Liberal State*) (1980) („განათლების მთლიანი სისტემა ჰგავს დიდ სფეროს. ბავშვები ეშვებიან სფეროზე სხვადასხვა წერტილებში, რაც დამოკიდებულია მათ საწყის კულტურაზე. ამოცანას წარმოადგენს მათი დახმარება გლობუსის შესწავლაში ისე, რომ უფრო ღრმად შეძლონ მათ გარშემო მიმდინარე ცხოვრების დრამის დახმარება. მოგზაურობის ბოლოს კი, იმ დროისათვის უკვე მომწიფებულ მოქალაქეს, აბსოლუტური უფლება აქვს, დასახლდეს იმ წერტილში, საიდანაც დაიწყო მოგზაურობა – საიდანაც იგი კვლავ შეძლებს სფეროს გამოუკვლევე ნაწილის შესწავლას“).

¹⁶⁵ *Pierce v. Society of Sisters*, 268 US 510, 535 (1925) („თავისუფლების ფუნდამენტური თეორია, რომელსაც ეფუძნება ამ კავშირის ყველა მთავრობა, გამოიცხადებს სახელმწიფოს ზოგად ძალას, სტანდარტული სახე მისცეს თავის ბავშვებს და აიძულოს ისინი, მიიღონ ცოდნა მხოლოდ სახელმწიფო სკოლის მასწავლებლებისგან“). ბავშვების დოქტრინების მხედველი, გაზრდის საკითხთან დაკავშირებით იხ., მაგალითად, დენტ ჯუნიორი, შენიშვნა *supra* 136 707 გვ-ზე; სტორსენი, შენიშვნა *supra* 72; არონსი და ლოურენს III, შენიშვნა *supra* 29; რობერტ დ. კამენშაინი – რობერტ კამენშაინი „პირველი შესწორების მუხლი ნომენკლატურის შესახებ“ (Robert D. Kamenshine, *The First Amendment's Implied Political Establishment Clause*, 67 CALIF. L. REV. 1104) (1979); მარკ გ. იუდოფი, „როცა ლაპარაკობენ მთავრობები: მთავრობის მხრიდან გამოხატვის თავისუფლების და პირველი შესწორების თეორიისკენ“ (Mark G. Yudof, *When Governments Speak: Toward a Theory of Government Expression and the First Amendment*, 57 TEX. L. REV. 863) (1979); ჯოელ ს. მოსკოვიცი „ზნეობრივი ბავშვის ჩამოყალიბება: ღირებულებებზე დაფუძნებული განათლების სამართლებრივი შედეგები“ (Joel S. Moskowitz, *The Making of the Moral Child: Legal Implications of Values Education*, 6 Pepp. L. Rev. 105 (1979); John Stuart Mill, *on Liberty and Other Essays* 117-18 (Oxford University Press 1991)) (1859).

ლირება საზოგადოებისგან¹⁶⁶. საჯარო სწავლების გახსნილი სამყარო უნდა მოითხოვდეს ნებისმიერი ჩაკეტილი ფასეულობების შეცვლას, მიუხედავად იმისა, ვის ეკუთვნის ეს ფასეულობები – მშობელს თუ სახელმწიფოს. თუ განათლებამ უნდა აღზარდოს, ეამონ ქალანის სიტყვებით, „სერიოზული და დამოუკიდებელი ეთნიკური კრიტიციზმი და გააფართოოს პროცესში ჩართული ფანტაზია“¹⁶⁷. მაშინ მან კითხვის ქვეშ უნდა დააყენოს არა მხოლოდ მშობელთა უფლებამოსილება, არამედ უზრუნველყოს და, ასევე, დაამუხრუჭოს მითითებები სახელმწიფოს მხრიდან¹⁶⁸. იდეალურ შემთხვევაში, სახელმწიფოს, როგორც იდეალურ მშობელს, უნდა უნდოდეს ბავშვებში თავისუფალი არჩევანის უნარის კულტივირება. მაგრამ ნამდვილი მშობლების მსგავსად, სახელმწიფოს თავისი ახალგაზრდა მოქალაქეების მიმართ ლიბერალურადაც კი არ შეუძლია მოპყრობა. ლიბერალურ სახელმწიფოს სურს თავისუფლების და თანასწორობის მისეული ტრადიციების ახალგაზრდებისთვის გადაცემა, მაგრამ სარწმუნო გზა იმისა, რომ ეს არ გაკეთდეს ასე, იქნება ამ ტრადიციების, როგორც ზნეობრივი აბსოლუტის გადაცემა, რომელიც მიღებული უნდა იყოს ყოველგვარი კრიტიკის გარეშე¹⁶⁹. ოჯახიდან თუ სკოლიდან (თუ რომელიმე სხვა წყაროდან) მომდინარე ზედმეტი მითითებებისგან დასაცავად ლიბერალურმა სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ისეთი ზოგადი განათლება, რომელიც მის ბავშვებს მოამზადებს, რაც შეიძლება თავისუფალი და დამოუკიდებელი არჩევანის გაკეთებისთვის.

სახელმწიფო, როგორც განმანათლებელი, არ ცვლის მშობელს განმანათლებლის როლში. მშობელი რჩება ინტელექტუალური და ზნეობრივი ავტორიტეტის კერძო წყაროდ (ისევე, როგორც მრავალი კერძო აქტორი და პირი). და მართლაც, ამ კერძო წყაროებთან შედა-

¹⁶⁶ ბარბარა ბენეტ ვუდჰაუსი „ვის ეკუთვნის ბავშვი?: მეიერი და პირსი და „ბავშვი, როგორც საკუთრება“ 33 (Barbara Bennett Woodhouse, *Who Owns the Child?: Meyer and Pierce and the Child as Property*, 33 Wm. & Mary L. Rev. 995, 1001(1992)); შდრ. აკერმანი, შენიშვნა *supra* 163- 160-ე გვ-ზე (იმ საგანმანათლებლო წინადადებების კრიტიკა, რომლებიც „ლეგიტიმაციას მიანიჭებენ მცირე ტირანის სერიებს, სადაც იკრიბებიან ერთნაირი აზროვნების მშობლები და შეუზღუდავად ახორციელებენ ბავშვებზე ძალმომრეობას“).

¹⁶⁷ კალანი, შენიშვნა *supra* 90, მე-5 გვ-ზე.

¹⁶⁸ შდრ. სიუზანა შერი, „პასუხისმგებლობის მქონე რესპუბლიკანობა: განათლება მოქალაქეობის მიზნით“ (Suzanna Sherry, *Republicanism: Educating for Citizenship*, 62 U. Chi. L. Rev. 131, 188-89 (1995)) („მოქალაქეს უნდა შეეძლოს მისი საზოგადოების ნორმების გაგება და ათვისება, ასევე ამ ნორმების განსჯა რაციონალური დავისას. წინასწარი განწყობა გარკვეული ფასეულობების მიღების მიმართ, რაც შეწყვილებული იქნება მოქალაქეობისთვის აუცილებელ ცოდნასა და კრიტიკულ უნარებთან, შედეგად მოიტანს ნელ, მაგრამ ფრთხილ ცვლილებებს, რომლებიც ზიანს არ მიაყენებს არც პოლიტიკის სტაბილურობას და არც მისი მოქალაქეების თავისუფლებას“); ინგბერი, შენიშვნა *supra* 160, მე-19 გვ-ზე („საზოგადოებამ ისე უნდა ჩაუყენოს ბავშვებს თავისი დოქტრინები, რომ მათ შეძლონ ავტონომიურად ცხოვრება. ისინი უნდა გაეცნონ საზოგადოების ნორმებს და, ამავე დროს, დარჩნენ თავისუფალნი იმისათვის, რომ შეასწორონ და მიატოვონ კიდევ ეს ნორმები“).

¹⁶⁹ რა თქმა უნდა, სახელმწიფოს შეიძლება ინტელექტუალური კეთილდღეობის გარდა კიდევ სხვა ინტერესი ჰქონდეს ბავშვების მიმართ. სახელმწიფო სკოლების რეგულირების ისტორიული მცდელობების გაძლიერების შერეულ მოტივებზე ის. სემუელ ბოილზი და ჰერბერტ ჯინტისი „სწავლება კაპიტალისტურ ამერიკაში: განათლების რეფორმა და ეკონომიკური ცხოვრების წინააღმდეგობა“ (1976) (Samuel Boyles & Herbert Gintis, *Schooling in Capitalist America: Educational Reform and the Contradiction of Economic Life*); კარლ ფ. ესტლე „რესპუბლიკის საყრდენები: საერთო სკოლები და ამერიკის საზოგადოება“ (1983) (Carl F. Kaestle, *Pillars of the Republic: Common Schools and the American Society*); მაიქლ ბ. კატცი „სკოლის ადრეული რეფორმის ირონია: ინოვაცია განათლებაში მე-19 საუკუნის შუა პერიოდში, მასაჩუსეტსი (1968) (Michael B. Katz, *The Irony of Early School Reform: Educational Innovation in Mid-Nineteenth Century Massachusetts*); ანტონი პლატი „ბავშვების მხსნელები: ბრალეულობის გამოგონება“ (1969) (Anthony Platt, *The Child Savers: The Invention of Delinquency*; დევიდ ჯ. როტმანი „თავშესაფრის აღმოჩენა: სოციალური წესრიგი და უწყესრიგობა ახალ რესპუბლიკაში“ (1971) (David J. Rothman, *The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic*); დევიდ ტაიაკი „ერთი საუკეთესო სისტემა: ურბანული განათლების ისტორია“ (1974) (David Tyack, *The One Best System: A History of Urgan Education*; დაიან რავიჩი „სტუმრობა რევიზიონისტებთან: სკოლებზე რადიკალური შეტევის კრიტიკა“ (1978) (Diane Ravitch, *The Revisionists Revisited: A Critique of the Radical Attack on the Schools*).

რებით, „სახელმწიფო, ჩვეულებრივ, ნაკლები უპირატესობით სარგებლობს“¹⁷⁰. ამგვარად, სახელმწიფოს ყველა (საჯარო და კერძო) სკოლისთვის ერთნაირი სასწავლო გეგმის მიცემის უფლებაც რომ ჰქონდეს, განათლების სფეროს უფლებები მაინც გადანაწილებული იქნებოდა მშობელსა და სახელმწიფოს შორის. ირა ლუპუ პრაქტიკულად უდგება განათლებაში პლურალიზმის საკითხს – იგი ფიქრობს ძალების იზოლირების მიმართულებით და ადარებს ძალების ერთმანეთისგან გამოყოფას და ბავშვების განათლებასთან დაკავშირებულ თავისუფლებაზე ზემოქმედებას კონსტიტუციაში მოცემული სამთავრობო ძალების სტრუქტურულ დაყოფასთან¹⁷¹. ძალების ერთმანეთისგან გამოყოფის ამგვარი მოდელი, როგორც ლუპუ წერს, „ამცირებს ტირანული მოპყრობის და ბავშვებზე დომინირების რისკს“ როგორც მშობლების, ასევე სახელმწიფოს მხრიდან¹⁷².

მაგრამ იყო მშობელი, არ ნიშნავს განათლებასთან დაკავშირებულ ძალას. ეს კონტროლს ნიშნავს. მშობლების მხარდამჭერები, რომლებიც საჯარო განათლების სისტემას ხატავენ როგორც იდეალურად მონოლითურს და გვთავაზობენ განათლებასთან დაკავშირებულ უფრო დიდ არჩევანს, იშვიათად ისახავენ მიზნად, დაიცვან ბავშვისთვის არსებული გა-

¹⁷⁰ იხ. *Minersville School District v. Gobitis*, 310 US 586, 599 (1940) („რასაც სკოლის ხელმძღვანელობა ამტკიცებს, ეს არის ბავშვის ცნობიერებაში პატივისცემის აღზრდა დროშის მნიშვნელობის მიმართ, შედარებით იმ აზრებთან, რომლებსაც მათ მშობლები უნერგავენ. ამგვარი მცდელობისას სახელმწიფო არ არის საუკეთესო მდგომარეობაში და სათანადოდ ვერ იბრძვის მშობლის ავტორიტეტის წინააღმდეგ – და ეს არის რელიგიური ტოლერანტობის უმნიშვნელოვანესი ასპექტი. ეს ხდება იმიტომ, რომ მშობლები დაცული არიან, თავის უფლებაში იმოქმედონ თავისი შეხედულებების მიხედვით და გამოიყენონ მათი დარწმუნების უნარი, რის პროპაგანდასაც ცდილობს სახელმწიფო განათლების სისტემას“), *გაუქმებული W. Va. State Board of Education v. Barnette*, 319 US 624 (1943); *შ.დ.რ. გუტმანი შენიშვნა supra 90, 69-ე გვ-ზე* („მშობლები კარნახობენ უფრო სფეროს, ვიდრე სკოლებს, რომლებიც მათ შეუძლიათ და უნდა ცდილობდნენ თავიანთი შეილების განათლებას, მათი მორალური ხასიათის ჩამოყალიბებას და საწავლონ მათ რელიგიური თუ სეკულარული სტანდარტები და უნარები, რომლებსაც ისინი საჭიროდ თვლიან . . . განათლების გამორჩეული სფერო – განსაკუთრებით, მაგრამ არა მხოლოდ მორალური განათლებისთვის – ოჯახში ყოველთვის იყო და იქნება მთავარი დემოკრატიულ საზოგადოებაში. და მშობლის ამგვარი არჩევანის სფეროს არსებობა უზრუნველყოფს ნაწილობრივ დაცვას იმათგან, ვინც აცხადებს, რომ სახელმწიფო განათლება წარმოადგენს დემოკრატიული ტირანის ფორმას ადამიანების გონებაზე“).

¹⁷¹ იხ. ლუპუ, შენიშვნა *supra 74*; იხ. ასევე *Parker v. Hurley*, 514 F.3d 87, 105-06 (1st Cir. 2008) („უზრალე ფაქტი იმისა, რომ ბავშვი სახელმწიფო სკოლაში შეიძლება აღმოჩნდეს სწავლების ისეთ გარემოში, რომელიც შეიძლება შეურაცხყოფილი იყოს მშობლის რელიგიური დოგმებისთვის, არ აკავებს მშობელს იმისგან, რომ სრულიად განსხვავებული ინფორმაცია მიაწოდოს ბავშვს. მშობელი, რომლის ბავშვი დაუცველია სენსიტიური თემებისგან ან ინფორმაციისგან [სკოლაში], თავისუფალია მსჯელობაში ამ საკითხებზე და მას შეუძლია მათი მოქცევა ოჯახის ზნეობრივ თუ რელიგიურ კონტექსტში ან ინფორმაციის ჩანაცვლება უფრო შესაფერისი მასალით“ (ციტირება *C. N. v. Ridgewood Board of Education*, 430 F.3d 159, 185 (3rd Cir. 2005)); *გუტმანი, შენიშვნა supra 90, 42-ე გვ-ზე* („განათლების დემოკრატიული მდგომარეობა აღიარებს, რომ განათლებასთან დაკავშირებული ავტორიტეტი უნდა გაიყოს მშობლებს, მოქალაქეებს და განათლების პროფესიულ მუშაკებს შორის, მიუხედავად იმისა, რომ ამგვარი დაყოფა არ იძლევა იმის გარანტიას, რომ ძალა შეთანხმებული იქნება ცოდნასთან, რომ მშობლები გადასცემენ თავის წინასწარ განწყობას შეილებს ან რომ განათლება იქნება ნეიტრალური“); *მაქსინი ეიხნერი „ვინ უნდა აკონტროლებდეს ბავშვების განათლებას? მშობლები, ბავშვები და სახელმწიფო“* (*Maxine Eichner, Who Should Control Children's Education?: Parents, Children and the State*, 75 U. Cin. L. Rev. 1339, 1340 (2007)) („უნდა გაკითვალისწინოთ სამართლებრივი მხარე იმისა, რომ საზოგადოებას უნდა ეთქმოდეს სიტყვა მისი მომავალი მოქალაქეების აღზრდის საქმეში; ასევე ეკუთვნით სიტყვა მშობლებსაც მათი შეილების განათლებასთან დაკავშირებით; ბავშვებს სჭირდებათ ისეთი ავტონომიის ჩამოყალიბება, რომელსაც ლიბერალიზმი მოითხოვს; და მართვის ფორმის საჭიროება იმის უზრუნველყოფისთვის, რომ ბავშვები ითვისებენ იმ მოქალაქეობრივ ღირებულებებს, რომლებიც აუცილებელია ჯანსაღი ლიბერალური დემოკრატიის ჩამოსაყალიბებლად – არც ერთი ამ ინტერესებიდან არ უნდა დომინირებდეს სახელმწიფო სკოლებში. ნაცვლად ამისა, ძლიერმა ლიბერალურმა დემოკრატამ უნდა ჩამოაყალიბოს ჩარჩო ისეთი განათლებისთვის, რომელიც ყველა ამ ინტერესს გარკვეულ ადგილს დაუთმობს“); *შ.დ.რ. Elk Grove Unified School District v. Newdow*, 542 US 1, 16 (2004) (იმ პირობით, რომ სკოლის მოთხოვნა, მოახდინონ ერთგულების ფიცის დეკლარირება, არ მოქმედებს მშობლის უფლებაზე, აღზარდოს თავისი შვილი თავისი რელიგიური შეხედულებების მიხედვით).

¹⁷² ლუპუ, შენიშვნა *supra 74, 189-90 გვ-ზე* („ჩვენ ვისწავლეთ, რომ ადამიანებს არ სჯერათ დესპოტიური ძალის. ფედერალური კონსტიტუცია და ასევე ჩვენი შტატების კონსტიტუციები სათავეს იღებს დაშვებიდან, რომ სამთავრობო ძალების მონრდილებზე გადანაწილება უზრუნველყოფს მათი თავისუფლების დაცვას. ჩვენ შევქმენით ანალოგიური მექანიზმი ბავშვების თავისუფლების დაცვის მიზნით. ძალების დაყოფა და მათი ზემოქმედება მშობლებზე, სკოლებს თანამშრომლებსა და სხვებზე საზოგადოებაში, ამცირებს ტირანული მოპყრობის და ბავშვების დომინირების რისკს“).

ნათლებასთან დაკავშირებული ვარიანტები¹⁷³. მშობლების მხარდამჭერთ სურთ, დაიცვან მშობლის არჩევანი – „აიცილონ თავიდან ისეთი სწავლება, რომელიც ეწინააღმდეგება მის საკუთარ ფასეულობებს“¹⁷⁴. შეგვიძლია დარწმუნებულები ვიყოთ, რომ ზოგიერთი მშობელი ზუსტად გააკეთებს არჩევანს, რადგან მათ სურთ მონოპოლიური კონტროლი იმ იდეაზე, რომელიც მიეწოდება მათ შვილებს. ზოგიერთი მორწმუნე მშობლისთვის არ არსებობს კომპრომისი საჯარო სკოლის სასწავლო პროგრამასთან; მიუღებელია სახელმწიფოს ყველა დადგენილება¹⁷⁵ და ერთადერთ არჩევანს წარმოადგენს კერძო სწავლების იდეოლოგიური და სოციალური სეგრეგაცია¹⁷⁶. საჯარო სკოლის დამცველებიც კი მცირე ინტერესს იჩენენ

¹⁷³ სახელმწიფო სკოლასთან, როგორც განათლების მონოლითთან დაკავშირებით, იხ. სტროსენი, შენიშვნა *supra* 72, 370-ე გვ-ზე („ტიპური სახელმწიფო სკოლის დამატებითი დახასიათება, რომელიც კიდევ უფრო აფართოებს მოსწავლეების აღმსარებლობის თავისუფლების დაცვის მნიშვნელობას, წარმოადგენს მისი შედარებითი ავტორიტარული, იერარქიული და დისციპლინური სტრუქტურა. ეს სტრუქტურა ზღუდავს მოსწავლეთა შესაძლებლობას, გამოხატონ ან მოისმინონ სხვადასხვა შეხედულებები, რომლებსაც გამოხატავენ სკოლის თანამშრომლები. განათლების საეკონომიკური მოთხოვნასთან და მოსწავლეთა შედარებითი თავისუფლებით დასაბუთებულად, სკოლის სტრუქტურა მოსწავლეებს გაცილებით დაუცველად აქცევს მასწავლებლების და სკოლების სხვა თანამშრომლების, რომლებიც ფლობენ დიდ ძალას მათზე, ზეგავლენის მიმართ“); არონსი და ლორენს III, შენიშვნა *supra* 29, 317-ე გვ-ზე (სახელმწიფო სკოლის შედარება სხვა „ტოტალურ ინსტიტუტებთან“); იუდოვი, შენიშვნა *supra* 164, 902-ე გვ-ზე (სკოლის აღწერა „ნახევრად“ ტოტალურ ინსტიტუტად).

¹⁷⁴ გილსი, შენიშვნა *supra* 81, 938-ე გვ-ზე. ამ რეალობის შენიღბვა შეიძლება მშობლის არჩევანის „ოჯახურ არჩევანად“ მოხსენიებით. იხ. აგრეთვე, მაგალითად, არონსი და ლორენს III, შენიშვნა *supra* 29, 325-ე გვ-ზე („მთავრობა ნებას რთავს მშობლებს, ჩაუნერგონ თავის შვილებს მათი საკუთარი ღირებულებები კერძო სკოლის არჩევანს გზით“).

¹⁷⁵ იხ. მაგალითად, *New Life Baptis Church Academy v. Town of East Ingmeadow*, 666 F. Supp. 293, 297 (D. Mass, 1987) („მოსარჩევე იმედოვნებს, რომ მშობლებს მათი რელიგია თხოვს საკუთარი შვილების განათლებას ისე, რომ მათ გაიზიარონ მშობლების რელიგიური დოგმები. მათ ასევე სჯერათ, რომ ისინი ღმერთის წინაშე ვალდებული არიან, შესთავაზონ თავის შვილებს სკოლა, რომელიც შეასწავლის მათ მშობელთა რელიგიას. მომჩივნებისთვის განათლების რელიგიური და სეკულარული ასპექტები განუყოფელია. ამგვარად, მათ მრევლში *New Life*-ი ყველა საგანს თავის მოსწავლეებს ასწავლის ბიბლიისა და ქრისტიანული სამყაროს გაგებიდან გამომდინარე. მომჩივნებს სჯერათ, რომ მათ ეკრძალებათ თავისი შვილების გაგზავნა ისეთ სკოლებში, როგორცაა სახელმწიფო სკოლები, რომლებიც, მათი ღრმა რწმენით, ასწავლიან ბავშვებს დოქტრინებს, რომლებიც ეწინააღმდეგება წმინდა წიგნებს“).

¹⁷⁶ იხ. მეირა ლევისონი „ლიბერალური განათლების მოთხოვნები“ 58 (1999) (დავა იმაზე, რომ „ბავშვებისთვის რთული ავტონომიის მიღწევა თავიანთ ოჯახებში და შინაურ გარემოში, თუნდაც იმ სკოლებში, სადაც იცავენ იგივე ნორმებს, როგორც ბავშვის მშობლიურ გარემოში“); შდრ. რობ რეიხი „მშობლის ავტორიტეტის საზღვრები განათლებაში“, „ზნეობა და პოლიტიკური განათლება“ 299 (სტეფან მაკედო და ივილ ტამირი, 2002 წლის გამოცემა) („მე ვუწმენ, რომ ავტონომიის თუნდაც მინიმალური გაგება უნდა იყოს სკოლის ფუნქცია, რომელმაც უნდა შეასწავლოს მათი მშობლებისგან განსხვავებული ღირებულებები და დოგმები. მინიმალური ავტონომიის მიღწევა მოითხოვს, რომ ბავშვმა უნდა იცოდეს ცხოვრების იმ სხვა გზების არსებობის შესახებაც, რომლებიც განსხვავდება მის ოჯახში მიღებულიდან. მინიმალური ავტონომია მოითხოვს, განსაკუთრებით მისი სამოქალაქო მნიშვნელობიდან გამომდინარე, რომ ბავშვს შეეძლოს თავისი საკუთარი პოლიტიკური ღირებულებების და რწმენის შემოქმედება. ეს მოითხოვს, რომ ბავშვს შეეძლოს დამოუკიდებლად აზროვნება. თუ ეს ყველაფერი ჭეშმარიტებაა, მაშინ როგორც მინიმუმ, სკოლის სტრუქტურა უზრალოდ ვერ შეცვლის ბავშვის ოჯახში არსებულ ღირებულებებსა და რელიგიურ რწმენას“). კერძო სკოლის სოციალური სეგრეგაცია შეიძლება წარმოადგენდეს ინტელექტუალური უძლეულების თავის საკუთარ ფორმას. ბავშვი კარგავს ასოციაციურ სტიმულს, კარგ-საც და ცუდსაც, რაც ყოველთვის ახლავს თანატოლთა მრავალფეროვან ჯგუფებს. იხ. მაგალითად, ბასი, შენიშვნა *supra* 89, 1233-ე გვ-ზე (სადაც მოცემულია, რომ სახელმწიფო განათლება შეიძლება მოითხოვდეს მოზრდილთა ასოციაციების დახმარებას მუშაობაში თანატოლებისგან განსხვავებულ ბავშვებთან); შდრ. *in re* კუროვსკი, 20 A.3d 306, 319 (N. H. 2011) (არაფერი, რაც მეურვეობის შესახებ პირველი ინსტანციის სასამართლოში იყო „ნახელმძღვანელები იმ დაშვებით, რომ განათლება, თავისი ბუნებით, წარმოადგენს სიახლეების კვლევას, და დაშვებით, რომ ბავშვი მოითხოვს აკადემიურ, სოციალურ, კულტურულ და ფიზიკურ ურთიერთქმედებას სხვადასხვა გამოცდილებასთან, ადამიანებთან, შეხედულებებთან და გარემოსთან იმისათვის, რომ გახდეს ისეთი მოზრდილი, რომელიც შეძლებს ინტელექტუალური გადაწყვეტილებების მიღებას იმის თაობაზე, თუ როგორ მიადგინოს ნაყოფიერ და დამაკმაყოფილებელ სიცოცხლეს“); იუჯინ ვოლხი „სახელმწიფო სკოლის უპირატესობა სახლში მიღებული განათლების წინაშე – და იქნებ კერძო სწავლება – ნაწილობრივ იმიტომ, რომ იგი უზრუნველყოფს „დაპირისპირებას სხვადასხვა შეხედულებებთან?“, „ვოლხის კონსპირაცია“ (2011 წლის 17 მარტი), <http://volokh.com/2011/03/17/preference-for-public-school-over-homeschooling-and-maybe-private-schooling-partly-because-it-provides-exposure-to-different-points-of-view/#contact> („შეიძლება ბავშვისთვის სასარგებლოც იყოს პირისპირ აღმოჩენა სხელმწიფო სკოლის სხვადასხვა შეხედულებებთან ან შეიძლება ბავშვის საუკეთესო ინტერესებში შედიოდეს აღნიშნული შეხედულებებისთვის თავის არიდება. ეს ის გადაწყვეტილება არ არის, რომელიც სასამართლომ უნდა მიიღოს პირველი შესწორების გათვალისწინებით“) ბავშვი ვერასდროს შეხვდება მასწავლებელს, რომელიც როგორც მშობელი, აუხლს ბავშვს თვალებს ახალ და წარმოუდგენელ პერსპექტივებზე. *Bethel School District No. 403 v. Fraser*, 478 US 675, 683 (1986) („შეგნებულად თუ სხვაგვარად, მასწავლებლები და სხვა მოსწავლეები გვირგვინებენ სამოქალაქო დისკურსის

ისეთი სწავლების მიმართ, რომელიც იდეოლოგიურად პლურალისტურია. დამოუკიდებელი სკოლის (Charter School – გაჩნდა აშშ-ში 1991-92 წლებში. დამოუკიდებელი სკოლა, პრივილეგირებული სკოლა) მოძრაობამ შეიძლება შეასრულოს დაპირება ზოგადი განათლების თაობაზე ჩვეულებრივი სწავლების პროგრამული სინისტის გარეშე¹⁷⁷. ამასთანავე, მეტი ყურადღება უნდა მიექცეს ამგვარი დამოუკიდებელი სკოლების, მათ შორის რელიგიური დამოუკიდებელი სკოლების როლს, რომლის შესრულებაც მათ შეუძლიათ საჯარო სკოლების სისტემაში¹⁷⁸. მაგრამ დამოუკიდებელი სკოლა უფრო მეტი უნდა იყოს, ვიდრე სახელმწიფო

ფორმას და პოლიტიკურ გამოსატყულებას თავისი ქცევით და კლასში თავდაჭერით; განუყოფლად, თავისი მშობლებივით, ისინი წარმოადგენენ ნიშნებს“); *Ambach v. Norwich*, 441 US 68, 78-79 (1978) („სახელმწიფო სკოლების სისტემაში მასწავლებლებს გადამწყვეტი ადგილი ეკუთვნის ბავშვების დამოკიდებულების ჩამოყალიბებაში მთავრობის და ჩვენს საზოგადოებაში მოქალაქის როლის გაგების მიმართ. სისტემის თანამშრომლებს შორის მხოლოდ მასწავლებლებს არიან უშუალო და ყოველდღიურ კონტაქტში მოსწავლეებთან როგორც კლასში, ასევე თანამედროვე სკოლის სხვადასხვა ღონისძიებებში. მასწავლებლებისთვის განათლების მიღწევის გზების ჩამოყალიბებაში მასწავლებლებს ენიჭებათ დიდი თავისუფლება სასწავლო კურსის მიწოდების საქმეში . . . შემდეგ, მასწავლებელი მაგალითია ბავშვებისთვის, რომელიც ახდენს ფრთხილ, თუმცა მნიშვნელოვან გავლენას მათ აღქმის უნარსა თუ ღირებულებებზე. ამგვარად, როგორც მასალის მიწოდებით, ასევე საკუთარი მაგალითით, მასწავლებლებს აქვს საშუალება, ზეგავლენა იქონიოს ბავშვის დამოკიდებულებაზე მთავრობის, პოლიტიკური პროცესების და მოქალაქის სოციალური პასუხისმგებლობის მიმართ. ასეთი დამოკიდებულება გადამწყვეტია ხანგრძლივი და ჯანსაღი დემოკრატიისთვის“). სახლში განათლების თანამედროვე ბუზამდე სოციალური სეგრეგაცია წარმოადგენდა საფიქრალს, რომელსაც სასამართლოები ძალიან სერიოზულად უდგებოდნენ, მუდმივ თანადგომას უწევდნენ სახელმწიფო განათლების რეჟიმებს, რომლებსთვისაც დაუშვებელი იყო შინიდან მოტანილი იდეები. *ib. მაგალითად, State v. Edgington*, 663 P. 2d 374, 378 (N. M. Ct. App. 1983) („როცა ბავშვები კონტაქტში შედიან ისეთ ადამიანთან, რომელიც არ განეკუთვნება მათ ჯგუფს, მაშინ ბავშვები აღმოჩნდებიან, სულ ცოტა, ერთი განსხვავებული დამოკიდებულების, ღირებულების, ზნეობის, ცხოვრების სტილის და ინტელექტუალური შესაძლებლობების წინაშე“); *State v. Riddle*, 285 SE 2d 359,366 (W. Va. 1981). *რიდლის საქმის მომჩივნები იყვნენ „ბიბლიური ქრისტიანები“, რომლებსაც, სასამართლოს მიხედვით, „თავისი შეილები მთლიანად დოქტრინის ქვეშ უნდა დაეყენებინათ და მიეცათ განათლება თავისი რელიგიური დოქტრინების მიხედვით, ყოველგვარი ერესის გარეშე“. Riddle*, 285 SE 2d 361-ზე. მშობლებს „არასდროს უთხოვიათ ქვეყნის სკოლების ზედამხედველებისთვის, რომ მათი სახლი დაემტკიცებინათ როგორც სასწავლო ადგილი“, როგორც ამას მოითხოვდა კანონი. *id.* 363-ზე. სასამართლომ იფიქრა, რომ ეს იყო „დაუშვებელი, რომ მეოცე საუკუნეში პირველი შესწორება ნიშნავდეს იმას, რომ ბავშვებს კანონიერად შეუძლიათ იზოლირება სოფლის რომელიმე სახლში მათი ადამიანად ფორმირების პერიოდში და სამყაროსთან შეერთება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მათი უნარების ჩამოყალიბების შესაძლებლობების დაიხურება, ხოლო მათი საზოგადოებასთან ურთიერთობის შესაძლებლობა ისე იქნება შეზღუდული, რომ მათ აღარ მიეცემათ სავე, ზედნიერი და ნაყოფიერი სიცოცხლის საშუალება“. *იქვე*, გვ. 366. *შდრ. State v. Hoyt*, 146 A. 170, 170-71 (N. H. 199) („განათლებას სახელმწიფო სკოლებში ბევრი თვისი მოქალაქეებისთვის სასურველი და აუცილებელი მომზადების საშუალებას, რომელიც ისწავლება წიგნებს მიღმა. ამგვარი განათლების მქონე ადამიანებთან საზოგადოების ყველა კლასის წევრების გაერთიანება, ადრეულ ასაკში და საერთო დონეზე, არ არის აუცილებელი იმისათვის, რომ ადამიანი მზად იყოს თავისი მოქალაქეობრივი ვალდებულებების შესრულებისთვის“); *Knox v. O'Brien*, 72 A.2d 389, 392 (Cape May County Ct. 1950) („ქონსატერს და თავშესაფარს თავის ავგილი აქვს, მაგრამ არა ყოველდღიური ცხოვრებაში . . . სხვა ბავშვებთან თავისუფალი გაერთიანების აკრძალვას, [როგორც ეს აკრძალული იყო ოზარაინის ბავშვებისთვის], მიზნებიდან გამომდინარე ან რაიმე სხვა მიზეზით, რაც ემუქრებოდა მათ სახელმწიფო სკოლაში, მიყვავართ იმ დასკვნამდე, რომ ისინი არ იღებენ იმ ცოდნას, რომელსაც იძლევა სახელმწიფო სკოლა მესამე და მეხუთე კლასებში“).

¹⁷⁷ „განცალკევებულ სწავლებასთან“ დაკავშირებით *ib.*, მაგალითად, კალანი, შენიშვნა *supra* 90, 162-95-ზე. როზმარი ს. სალომონი „ზოგადი განათლება და დემოკრატიული იდეალი“, ნაშრომში „როგორ ჩამოყალიბდნენ კარგი მოქალაქეები: განათლება და სამოქალაქო საზოგადოება, 213-32 (დაიან რაიჩი და ჯოსეფ ფ. ვიტერიტი, 2001 წლის გამოცემა) (Rosemary C. Salomone, *Common Education and the Democratic Ideal*, in *Making Good Citizens: Education and Civil Society* 213-32 (Diane Ravitch & Joseph P. Viteritti, eds. 2001). დამოუკიდებელ სკოლებთან დაკავშირებით *ib.* „დამოუკიდებელი სკოლა შინიდან: რადიკალური დეცენტრალიზაციის პარადოქსი (ბრიუს ფულერი, 2000 წლის გამოცემა) (Inside Charter Schools: The Paradox of Radical Decentralization (Bruce Fuller ed., 2000). *ib.* ასევე *ფერლ როქ ქეინი და ქრისტოფერ ჯ. ლორიცელა „დამოუკიდებელი სკოლების გაფართოება და პოტენციალის შეფასება“ ნაშრომში „განათლების პრივატიზაცია: შეუძლია თუ არა საბაზრო ადგილის არჩევანის, თანასწორობის და სოციალური ერთიანობის გარანტირება“ 203-33 (ჰენრი მ. ლევი, 2001 წლის გამოცემა) (Pearl Rock Kane & Christopher J. Lauricella, *Assessing the Growth and Potential of Charter Schools*, in *Privatizing Education: Can the Marketplace Deliver Choice, Equity and Social Cohesion?* 203-33 (Henry M. Levin ed., 2001); ემი სტიუარტ უელსი, „პრივატიზაცია და დამოუკიდებელი სკოლის რეფორმა: ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური განზომილებები“ ნაშრომში „განათლების პრივატიზაცია: შეუძლია თუ არა საბაზრო ადგილის არჩევანის, თანასწორობის და სოციალური ერთიანობის გარანტირება“ 234-59 (ჰენრი მ. ლევი, 2001 წლის გამოცემა) (Amy Stuart Wells, *Privatization and Charter School Reform: Economic, Political and Social Dimensions*, in *Privatizing Education: Can the Marketplace Deliver Choice, Equity and Social Cohesion?* 234-59 (Henry M. Levin ed., 2001).*

¹⁷⁸ საერთო, სახელმწიფოს მიერ დამუშავებულ სასკოლო პროგრამას შეუძლია უზრუნველყოს, რომ ყველა დამოუკიდებელი სკოლა, რელიგიურების ჩათვლით, არ გადაიქცეს ანკლავად. დამოუკიდებელი სკოლები, რომლებიც აკმაყოფილებენ სას-

მხარდაჭერით მოსარგებლე იდეოლოგიურად დამოკიდებული საზოგადოების ჩამოყალიბების ინსტრუმენტი, საზოგადოებისა, „სადაც იარსებებენ მსგავსი აზროვნების მქონე მასწავლებლები და მშობლები“¹⁷⁹ (და რაც უეჭველია, მოსწავლეებიც ასევე მსგავსი აზროვნების იქნებიან). განათლებასთან დაკავშირებული არჩევანის ერთ-ერთი დამცველი აცხადებს, რომ დამოუკიდებელი სკოლა უზრუნველყოფს მშობლებს „საშუალებით, შექმნან უფასო საჯარო სკოლა, რომელიც, ვინაიდან იგი არ ასწავლის მათ რელიგიურ დოგმებს, ასევე არ ასწავლის საგნებს, რომლებსაც ისინი რელიგიური თვალსაზრისით არასასურველად თვლიან“¹⁸⁰. და მართლაც, ზოგნი აცხადებდნენ, რომ „თუ მოსწავლეებს ფინანსურად აქვთ უფლება, აირჩიონ მრავალ სექულარულ თუ რელიგიურ სკოლას შორის, ვალდებულება, დაცული იქნეს მათი ინდივიდუალური სინდისი მორალური თუ რელიგიური შინაარსის პროგრამული საგნებისგან თუ გარემოსგან ნებისმიერ სკოლაში, მნიშვნელოვნად ქარწყლდება“¹⁸¹. ალბათ იმის თქმაც კი არ ღირს, რომ ბავშვები ამ არჩევანს არ აკეთებენ. თუ მშობლის არჩევანი ნიშნავს, რომ ბავშვის აზროვნების დაცვის ვალდებულება სუსტდება, მაშინ ყველაზე უსაფრთხო ადგილს ბავშვისთვის ტრადიციული სახელმწიფო სკოლა წარმოადგენს.

ყველაზე ფართო გაგებით, განათლება, რომელიც იდეოლოგიურად ან სოცილურად ჩაკეტილია, წყვეტს ბავშვებს საზოგადოებისგან. იგი ტოვებს მათ საერთო ინტელექტუალური და კულტურული კაპიტალის გარეშე. სეპარატისტული რელიგიური საზოგადოების ბავშვებიც კი ბევრი სხვა თემის წევრები არიან, როგორებიცაა, მაგალითად, პოლიტიკური, ისტორიული, ფილოსოფიური, ხელოვნების თემები. ისინი ისევე არიან დაკავშირებული წარსულთან, როგორც აწმყოსთან. ისინი ცხოვრობენ გეოგრაფიულად და სხვა თვალსაზრისით მრავალ იურისდიქციაში. ლიბერალური განათლება ყურადღებას აქცევს ამ ყოველივეს. იგი

წავლო პროგრამის ზოგად მოთხოვნებს, შეძლებდნენ რაიმე საგანგებო, რელიგიური ხასიათის და კულტურის მქონე საკითხების დამატებას. (გარდა ამისა, ისინი შეძლებდნენ შექმნათ გონივრული განთავსება შეუძლებლად სახელმწიფო სკოლებისთვის.) დამატებები ზოგადი სასწავლო პროგრამების მიმართ შეესაბამება მეიერ და პირსის საერთო პრინციპს, როცა მშობელს აქვს უფლება „მას შემდეგ რაც ის შესაბამისობაში იქნება სახელმწიფოს მიერ განათლების წინაშე დაყენებულ მოთხოვნებთან, მისცეს თავის შვილს იმგვარი შემდგომი განათლება სათანადო საგნებში, რომელიც მას სურს და რომელთან დაკავშირებული თანხების გადახდაც შეუძლია“. Meyer v. State, 187 N. W. 100, 104 (Neb. 1922) (მოსამართლე ლეტონი, განსხვავებული აზრი); შდრ. Berea College v. Kentucky, 211 US 45, 67 (1908) (მოსამართლე ჰარლანდი, განსხვავებული აზრი) („სხვებისთვის მითითებების გადაცემის უნარი ენიჭება ადამიანს ღმერთისგან სასარგებლო მიზნებისთვის და მისი გამოყენება არ უნდა იკრძალებოდეს მთავრობის მიერ და იგი არ უნდა ერეოდეს ამგვარ პროცესებში – რა თქმა უნდა, არ უნდა ერეოდეს, თუ ამგვარი მითითებები, თავისი ბუნებით, არ არის საზიანო საზოგადოებრივი ზნეობისთვის ან უსაფრთხოებისთვის“). ვიდრე სახელმწიფოს მხარდაჭერა თავიდანვე სექტანტური სკოლების მიმართ დაარღვევს მუხლს ნომენკლატურის შესახებ, ბევრი ეკლესიასთან დაკავშირებული დამოუკიდებელი სკოლა გამოიყენებს სახელმწიფოს მიერ დამოუკიდებელი სასკოლო პროგრამას და სტუდენტების/მასწავლებლების სხვადასხვა გაერთიანებებს ისე, რომ არ გაითვალისწინონ მათი ნორმატიულ-რელიგიური მისია ავტორიტეტის შელახვის შიშით. რელიგიურ დამოუკიდებელ სკოლებთან დაკავშირებით იხ. მაგალითად, პრესტონ გრინ III „დამოუკიდებელი სკოლები და რელიგიური ინსტიტუტები: შეწყვილება ზეცაში?“, 158 (Preston Green III, *Charter Schools and Religious Institutions: A Match Made in Heaven?*, 158 Westlaw Educ. L. Rep. 1 (2001)); ბენჯამინ სირაკუზა ჰილტონი, შენიშვნა, „არსებობს თუ არა სადმე ადგილი რელიგიური დამოუკიდებელი სკოლებისთვის?“ (Benjamin Siracusa Hilton, Note, *Is There a Place for Religious Charter Schools?*, 118 Yale L. J. 554 (2008)).

¹⁷⁹ ბრიუს ფულერი „სახალხო მოედანი, დიდი თუ პატარა? დამოუკიდებელი სკოლები პოლიტიკურ კონტექსტში“ ნაშრომში „დამოუკიდებელი სკოლა შიგნიდან: რადიკალური დეცენტრალიზაციის პარადოქსი“ 14 (ბრიუს ფულერი, 2000 წლის გამოცემა) (Bruce Fuller, *The Public Square, Big or Small?: Charter Schools in Political Context*, in *Inside Charter Schools: the Paradox of Radical Decentralization* 14 (Bruce Fuller ed., 2000)).

¹⁸⁰ ლოურენს დ. უაინბერგი „რელიგიური დამოუკიდებელი სკოლები: ლეგალურობა და პრაქტიკულობა“ 2 (2007) (Lawrence D. Weinberg, *Religious Charter Schools: Legalities and Practicalities* 2 (2007)).

¹⁸¹ რობერტ კ. ვიშერი „სინდისის სიწმინდე სკოლის არჩევის ასაკში: სკეპტიციზმის საფუძვლები“ 6 მდ. ლ. ჯ. „რასა, რელიგია, სქესი და კლასი: 81, 96 (2006) (Robert K. Vischer, *The Sanctity of Conscience in and Age of School Choice: Grounds for Skepticism*, 6 MD. L. J. “Race, Religion, Gender & Class“ 81, 96 (2006)).

პატივს სცემს ბავშვის ოჯახურ ფესვებს, რომლებიც შიგნიდან ასწავლიან ბავშვებს და რასაც უორენ ნორდმა მშვენივრად უწოდა „მახსოვრობის თემები, რომლებიც წინასწარ განსაზღვრავენ მათ“¹⁸². ლიბერალური განათლება, ჩვეულებრივ, კონსერვატიულია და განამტკიცებს კულტურული ჯაჭვის უწყვეტობას. ამ თვალსაზრისით, ლიბერალური განათლება, როგორც წესი, ათავისუფლებს ბავშვებს კულტურული ჯაჭვის დარღვევისგან. ლიბერალური განათლება ასევე პატივს სცემს ბავშვების სიცოცხლის დამოუკიდებელ მიმართულებას, ასწავლის ბავშვებს გარედან, „მათი შესაბამისი მემკვიდრეობის დამახასიათებელი ნიშნებისგან კრიტიკული დისტანციის პოზიციიდან“¹⁸³ (კვლავ ნორდი). ეს არ არის შეუთავსებელი გაკვეთილები. ჩვენ განვამტკიცებთ ტრადიციას, როცა საქმე ეხება მის გაგებას, და მაშინაც კი, როცა გვიხდება მისი ხელახლა განმარტება.

ბავშვები, რომლებიც მოწყვეტილი არიან უცხო იდეების და ღირებულებების, კულტურისა და ტრადიციების გაგებას (ან, სულ მცირე, ელემენტარულ ცოდნას მათ შესახებ), უფრო დიდ დანაკლისს განიცდიან, ვიდრე ინტელექტუალურს. „სხვის“ გაგება ნიშნავს გულის და სულის ქმედებას ისევე, როგორც გონებისა; ეამონ ქალანის სიტყვებით, ეს მოითხოვს „წარმოდგენის გაფართოებას“¹⁸⁴ და ცხოვრების ისეთი გზების გავლას წარმოდგენით, რომლებიც უცხოა, საზიზღარიც კი, მაგრამ თან უნარს, მოეკიდო მათ გაგებით“¹⁸⁵. სწორედ ამიტომ, ნორდის აზრით, ლიბერალური განათლება ასწავლის „გატაცებას და წარმოდგენას, ასევე ფიქრს“¹⁸⁶. სწორედ ამიტომ უნდა ისწავლებოდეს უნარები, რომლებიც ბავშვებს შეაძლებინებს ცხოვრების ალტერნატიულ გზებზე შეღწევის და „მათი იტელექტუალური და ემოციური სიძლიერის განცდას“¹⁸⁷. ეს ადამიანური თანაგრძნობა არ წარმოადგენს არჩევით საგანს, რომელიც შეიძლება არჩეული იქნეს მას შემდეგ, რაც ბავშვი შეიძენს მსჯელობის ძირითად უნარს. როგორც შეგვახსენებენ ნორდი და ქალანი (და სხვები), იმ უნარების განვითარება, რომლებიც აძლევს მათ „სხვად ყოფნის“ მიმართ თანაგრძნობის განცდის უნარს, წარმოადგენს ბავშვების მიერ საკუთარი თავის გაგების პროცესის ერთ-ერთ უმთავრეს შემადგენელ ნაწილს.

„მხოლოდ მაშინ ვიქნებით გამართლებული ალტერნატიული კულტურის და ტრადიციების უარყოფაში, თუ ჩვენ შევიგრძნობთ მათ ინტელექტუალურ და ემოციურ ძალას. თუ ისინი რჩებიან უსიცოცხლო და მტრული, ეს უმეტესად ხდება იმიტომ, რომ ჩვენ არ ვიცნობთ მათ, არ ჩავწვდომივართ ისე, რომ გვეგრძნო მათი ძალა ისევე, როგორც ამას გრძნობენ მათი მიმდევრები. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შეგვიძლია ამის განცდა,

¹⁸² უორენ ნორდი „რელიგია და ამერიკული განათლება: ეროვნული დილემის ხელახალი გააზრება“ 202-03 (1995) (Warren Nord, Religion and American Education: Rethinking a National Dilemma, 202-03 (1995) („ლიბერალურ განათლებას აქვს როგორც კონსერვატიული, ასევე განმათავისუფლებელი ამოცანა: იგი უნდა აწვდიდეს მოსწავლეებს ისტორიული იდენტურობის სიმტკიცეს და, ამავე დროს, ფასეულობებს, რომლებიც გაარკვევს ახალგაზრდებს ალტერნატივებში და მიიყვანს მათ აუცილებელ მანძილზე მათი შესაბამისი მემკვიდრეობის დეტალურად . . . ლიბერალური განათლების მთავარი წინააღმდეგობა, სათანადო გაგებით, დევს მის მოწოდებაში, გააცნოს მოსწავლეებს წარსული, რომელიც უხილავად განსაზღვრავს მათ და, იმავე დროს, გახადოს ისინი მიმდინარე მოვლენების მონაწილე, რაც აძლევს ბავშვებს ცხოვრების და ფიქრის ალტერნატიული გზების გაგების და შეფასების საშუალებას“).

¹⁸³ იქვე, გვ. 202.

¹⁸⁴ კალანი, შენიშვნა *supra* 90, მე-5 გვ-ზე.

¹⁸⁵ იქვე, გვ. 133.

¹⁸⁶ ნორდი, შენიშვნა *supra* 181, 202-ე გვ-ზე.

¹⁸⁷ იქვე, გვ. 201.

უფლება გვაქვს, ვიმსჯელოთ მათზე, გამოვიტანოთ დასკვნები იმის თაობაზე, რომ ცხოვრების ესა თუ ის გზა უკეთესია ან უარესი მეორეზე“¹⁸⁸.

ბავშვები, რომლებიც მოწყვეტილი არიან დიალოგს, რომელთანაც მათ საკუთარი დაბადება აძლევთ კავშირის უფლებას, მოკვეთილი არიან საკუთარი თავიდან, ჩამორთმეული აქვთ საკუთარი თავის გაგების და კულტურული ადგილის გათვითცნობიერების უნარი და წართმეული ზნეობრივი თავისუფლება – დარჩენ ფეხზე თუ წაიქცნენ. მხოლოდ მორალური და ინტელექტუალური განსხვავებების ფართო და სამართლიანი გაგებით შეძლებენ ბავშვები „ეთიკური მონობის გადალახვას“¹⁸⁹.

უმაღლესმა სასამართლომ ავტონომია და ტოლერანტულობა განსაზღვრა ფუნდამენტურ ფასეულობებად, რომლებიც აუცილებელია „ადამიანების როგორც მოქალაქეების მოსამზადებლად მონაწილეობისთვის და იმ ღირებულებების დასაცავად, რომელსაც ეფუძნება ჩვენი საზოგადოება . . .“¹⁹⁰. ავტონომიისა და ტოლერანტულობისთვის კი წინაპირობას გახსნილობა წარმოადგენს. იმისათვის, რომ ბავშვებმა თავისით იაზროვნონ, მათ უნდა იცოდნენ, როგორ ფიქრობენ სხვები; იმისათვის, რომ მათ დაიკავონ ლიბერალური დემოკრატიის წევრების ადგილი, მათ უნდა ისწავლონ ადგილის დათმობა სხვა წევრებისთვის. ჩვენი კონსტიტუციური თავისუფლებები ეფუძნება რესპუბლიკელების უნდობლობას ავტორიტარული იდეოლოგიების მიმართ და ღრმა სკეპტიციზმს საბოლოო და სრული ჭეშმარიტებების მიმართ¹⁹¹. უმაღლესმა სასამართლომ, თუმცა ოდნავ ჰიპერბოლურად, აღნიშნა, რომ „მასწავლებლები და მოსწავლეები ყოველთვის თავისუფალნი უნდა რჩებოდნენ იმისათვის, რომ იკითხონ, ისწავლონ, შეაფასონ და შეიძინონ ახალი ცოდნა, სხვაგვარად ჩვენი ცივილიზაცია გაჩერდება ერთ ადგილას და მოკვდება“¹⁹². თუ კონსტიტუციის მიხედვით ვიმსჯელებთ, ჩვენ ყველანი მასწავლებლები და მოსწავლეები ვართ.

ლიბერალური პლურალისტები აღიარებენ, რომ ზოგიერთი რელიგიური ჯგუფი ქმნის სიცოცხლეს, რომელიც ვითარდება კულტურული ნორმების საწინააღმდეგოდ, განცალკევებით მისდევნის ისეთ ცხოვრებას, რომელშიც მათ შეუძლიათ თავიანთი ბავშვების განათლება, სადაც არ ექნება ადგილი სხვადასხვა ფასეულობებსა და რწმენას. გალსტონის მიხედვით, ლიბერალურ საზოგადოებას შეუძლია და მან უნდა დაუთმოს ადგილი რელიგიურ სეპარატიზმს: „ავტონომია წარმოადგენს ერთადერთ შესაძლო მოდელს ლიბერალურ საზოგადოებაში არსებობისთვის – ერთი ბევრ სხვას შორის; მისი პრაქტიკა უნდა იყოს პატივსაცემი და დაცული უნდა იქნეს მისი უსაფრთხოება; მაგრამ ავტონომიის მომხრეებმა უნდა აღიარონ ღირსეული თანაარსებობის საჭიროება იმ ინდივიდებთან და ჯგუფებთან, რომლებიც არ

¹⁸⁸ იქვე.

¹⁸⁹ რეიზი, შენიშვნა *supra* 175, 293-ე გვ-ზე. სხვა ადამიანების ზემოქმედებისგან მრავალკულტურულ დაცვასთან დაკავშირებით იხ. უილ კუმლიცკა „მრავალკულტურული მოქალაქეობა“ 82-83 (1995) (Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship*, 82-83 (1995)); ჯოზეფ რაჯი „თავისუფლების ზნეობრიობა“ 204 (1986) (Joseph Raz, *The Morality of Freedom*, 204 (1986)); ჩარლზ ტეილორი, 2 ფილოსოფია და ადამიანური მეცნიერებები: ფილოსოფიური სტატიები, 204-05 (1985) (Charles Taylor, *2 Philosophical Papers* 204-05 (1985)).

¹⁹⁰ *Ambach v. Norwick*, 441 US 68, 76 (1979).

¹⁹¹ იხ. ბარნეტი (*Barnette*, 319 US at 642), იხ. ასევე შენიშვნა *supra* 29 და თანმდევი ტექსტი.

¹⁹² *Keyishian v. Board of Regents*, 385 US 589 (1967) (ციტირებული *Sweezy v. New Hampshire*, 354 US 234, 250 (1957)).

ანიჭებენ ავტონომიას დიდ მნიშვნელობას¹⁹³. ავტონომიის ხელშეწყობის ისეთი დამცველიც კი, როგორცაა ჰარი ბრაჰაუზი, ეთანხმება იმ აზრს, რომ სამოქალაქო სტაბილურობა არ მოითხოვს ყველასგან ავტონომიურად ცხოვრებას, რადგან ადამიანების საკმარისი რაოდენობა ცხოვრობს ასე „ზღვრული სტაბილურობის მიღწევის მიზნით“¹⁹⁴. თუმცა არავინ უნდა იჩხუბოს მშვიდობიან თანაარსებობასთან დაკავშირებით, როცა ხდება დაინტერესება იმ ბავშვების ბედით, რომელთა ოჯახები და საზოგადოებები არ ანიჭებენ ავტონომიას დიდ მნიშვნელობას. დემოკრატიის გადარჩენის შემთხვევაში, თუ იგი შეინარჩუნებს სტაბილურობის ზღვრულ დონეს, ეს არ იქნება იმის საფუძველი, რომ ზოგიერთ ბავშვს მისაჯოს სიცოცხლე არჩევანის გარეშე¹⁹⁵.

და მაინც, თუ საკლასო ოთახი რეალურად წარმოადგენს, როგორც ამას აღნიშნავს უმაღლესი სასამართლო, „იდების ნამდვილ ბაზარს“¹⁹⁶, მაშინ იქ რელიგიური განწყობის ბავშვების ხმაც უნდა ისმოდეს. სკოლის საკლასო ოთახი, ყოველ დონეზე, უნდა ჰგავდეს ფორუმს, სადაც ბავშვებს ესმით სხვადასხვა შეხედულება, იქნება ეს საერო თუ რელიგიური. იდეა იმისა, რომ მოსწავლეებისთვის სასარგებლოა სხვადასხვა შეხედულებებთან გაცნობა, ამართლებს მხოლოდ მაშინ, თუ ეს ხელს უწყობს დინებას ყველა მიმართულებით. ამ თვალსაზრისით, რელიგიის შესწავლა უნდა წარმოადგენდეს სასწავლო პროგრამის მუდმივ ნაწილს. სახელმწიფო ძალზე დაინტერესებულია, რომ ბავშვებმა შეისწავლონ „დემოკრატიული საზოგადოებისთვის აუცილებელი თავაზიანი ჩვევებისა და ქცევის ფუნდამენტური ღირებულებები“¹⁹⁷, მაგრამ იმისათვის, რომ ბავშვებმა ისწავლონ თავაზიანობა არა მარტო უბრალოდ მანერების დონეზე, მაშინ სახელმწიფომ უნდა მისცეს მათ უფლება, ილაპარაკონ თავისი სახელით (არა აქვს მნიშვნელობა, ისინი გონების ენით ლაპარაკობენ თუ რწმენის ენით) და თავისი საზოგადოებისა თუ კულტურის სახელით (მიუხედავად იმისა, ამის საფუძველს რელიგიური ფასეულობები წარმოადგენს თუ საერო). მორწმუნე ბავშვების ხმები აუცილებლად უნდა ისმოდეს – მთელი კლასის სასიკეთოდ. კლასები, სადაც თავისუფლად მიიღება სხვადასხვა რელიგიური გამოხატულება, შეიძლება უფრო უსაფრთხო იყოს ზოგიერთი მორწმუნე მშობლისთვის¹⁹⁸.

¹⁹³ გალსტონი, შენიშვნა *supra* 69, 24-ე გვ-ზე. იხ. ასევე ზოგადად მაიქლ უოლცერი „სამართლის სფეროები: პლურალიზმის და თანასწორობის დაცვა“ (1983).

¹⁹⁴ ბრაიჰაუზი, შენიშვნა *supra* 154, 269-ე გვ-ზე. შდრ. უოლცერი, შენიშვნა *supra* 192, 219-ე გვ-ზე (1983) (აცხადებს, რომ არ არის საჭირო „პირდაპირი თავდასხმა“ კერძო სკოლებზე, რადგან მთავარ მიზანს წარმოადგენს „იდეოლოგიური მრავალფეროვნების უზრუნველყოფა, განსაკუთრებით, სხელმწიფო სისტემის საზღვრებთან“).

¹⁹⁵ შდრ. არჩარდი, შენიშვნა *supra* 137, 75-76 გვ-ზე („პლურალიზტული კულტურა მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ მისივე საკუთარი მიზნებისთვის, არამედ იმიტომაც, რომ იგი წარმოადგენს ბუნებრივ გამოსავალს ავტონომიური ცხოვრების არჩევანის გამოყენებიდან და, ამავე დროს, ფასდაუდებელ, მართლაც განუყოფელ საფუძველს, რომელზეც აიგება ავტონომია. ეს შეხედულება მნიშვნელოვანია, რადგან ის ნიშნავს, რომ ბავშვები კვლავაც უნდა აღიზარდონ ისე რომ ავტონომიურებად ჩამოყალიბდნენ. ყველაფერი, რასაც მნიშვნელობა აქვს პლურალიზმის, როგორც ასეთის, დასამყარებლად, საკმარისი იქნებოდა იმისათვის, რომ ოჯახებს გამოეშვათ პეტერონორმული ზრდასრული ადამიანები, რომლებსაც ექნებოდათ ძალიან განსხვავებული შეხედულებები ცხოვრებაზე. პლურალიზმთან დაკავშირებული არაგუმენტაცია გვიჩვენებს, რომ ეს არის შეფასება იმის მიხედვით, ამზადებენ თუ არა ისინი მრავალმხრივ, მაგრამ, ამავე დროს, ავტონომიურ ზრდასრულ ადამიანებს“).

¹⁹⁶ კეისჰიანი, 385, აშშ, 603-ე გვ-ზე (შიდა ციტირების ნიშნები გამოტოვებულია).

¹⁹⁷ Bethel School District No. 403 v. Fraser, 478 US 675, 681 (1986) (შიდა ციტირების ნიშნები გამოტოვებულია).

¹⁹⁸ იხ. მაგალითად, გუტმანი, შენიშვნა *supra*, 122-23 გვ-ზე (აცხადებს, რომ უარი ზოგიერთი პრაქტიკიდან გამონაკლისის დაშვებაზე დააშორებს მშობლებს სახელმწიფო სკოლებიდან); სტეფან მაკედო „ლიბერალური სამოქალაქო განათლება და რელიგიური ფუნდამენტალიზმი: საქმე „ღმერთი ჯონ როულზის წინააღმდეგ“? (Stephen Macedo, *Liberal Civic Education*

ბევრ მორწმუნე მშობელს აღელვებს (და არა უსაფუძვლოდ), რომ სკოლების ხელმძღვანელები ასპონსორებენ გარკვეულ რელიგიურ თუ პოლიტიკურ მიმდინარეობებს. ეს შეიძლება სულაც არ ხდებოდეს მიზანმიმართულად და ამის მიზეზს წარმოადგენდეს ის, რომ ისინი ვერ აფასებენ საკუთარ რწმენას საზოგადოების ნაწილის შეხედულებად. რა თქმა უნდა, რელიგიური გახსნილობის პრინციპი შეიძლება გამოყენებული იქნეს პოლიტიკური ინსტრუმენტის სახით მანიპულირებისთვის – როგორც ბავშვის გადარჩენის მე-19 საუკუნის-დროინდელი სტრატეგიის უახლესი ვერსია¹⁹⁹. მაგრამ რელიგიური გახსნილობა, თუ ის სათანადოდ ხორციელდება, მუშაობს უფრო მაღალ ინტელექტუალურ პრინციპებზე. პირველი, იმისათვის, რომ ავტონომია სერიოზულად იქნეს განხილული, ლიბერალებს და კონსერვატორებს, საეროდ განწყობილ და მორწმუნე ადამიანებს, უნდა შეეძლოთ თავისი რწმენის და ფასეულობების კრიტიკულად განხილვა. ერთნაირი პატივისცემით და სამართლიანობით უნდა ისმინებოდეს ყველა ბავშვის ხმა. სავალდებულო განათლების მოთხოვნები ვარაუდობს „თანაგრძობით განმსჭვალულ და კრიტიკულ მიდგომას რწმენებისადმი და ცხოვრების იმ გზებისადმი, რომლებიც ეწინააღმდეგება იმ ოჯახის, რელიგიური თუ ეთნიკური ჯგუფის კულტურას, რომელშიც დაიბადა ბავშვი“²⁰⁰. ეს მოიცავს განსხვავებულისადმი პატივისცემის გაღვივების მცდელობას და მსჯელობას ოჯახისთვის დამახასიათებელი თვისებების საწინააღმდეგო იდეების შენარჩუნებაზე. მეორე, რელიგიური გახსნილობა არ წარმოადგენს მზა საშუალებას იმ ისტორიისა და კულტურის უგულვებელყოფისთვის, რომელიც ბავშვს მოაქვს სკოლაში. განსხვავებულობის მიმართ პატივისცემა სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ბავშვმა უნდა უარყოს თავისი საწყისი კულტურა. ყველაფერი პირიქით უნდა მოხდეს: საკლასო ოთახი უნდა წარმოადგენდეს იმ ადგილს, სადაც შეიძლება განმტკიცდეს ბავშვის პირველადი ვალდებულებები, სადაც გაუგებენ მათ და თავადაც გაუგებენ სხვებს²⁰¹. სავალდებულო განათლება ცდილობს შემდეგის განმტკიცებას: სულ მცირე, ბავშვმა უნდა ისწავლოს, რომ გასაკეთებელია ძალიან მნიშვნელოვანი არჩევანი და, რომ ავტორიტეტის არც ერთ წყაროს – არც მშობელს და არც მასწავლებელს არა აქვს უფლება, არ მისცეს ვინმეს არჩევანის უფლება, რომელიც, წესითა და რიგით, თავისუფალია.

and Religious Fundamentalism: The Case of God v. John Rawls?, 105 *Ethnicities* 468, 488 (1995) (დააკვირდა, რომ სკოლის ოფიციალურ პირებს შეიძლება ჰქონდეთ მშობლებთან შეთანხმების ჭკვიანური მიზეზები იმისათვის, რომ შეინარჩუნონ მათი შვილები სახელმწიფო სკოლებში).

¹⁹⁹ იხ. ზოგადად ბრიუს ბელინგჰემი „დაწესებულება და ოჯახი: ბავშვის გადასარჩენად მიმართული მეცხრამეტე საუკუნის დროინდელი ალტერნატიული შეხედულებები“, 33 „სოციალური პრობლემები“ 533 (1986) (Bruce Bellinghan, *Institution and Family: An Alternative View of Nineteenth-Century Child Saving*, 33 *Social Problems* 533 (1986)).

²⁰⁰ კალანი, შენიშვნა *supra* 90, 133-ე გვ-ზე. მაგრამ იხ. თილ ვან გილი „მოქალაქეობრივი განათლება და რელიგიის თავისუფალი მიმდევრობა“ (Tyll van Geel, *Citizenship Education and the Free Exercise of Religion*, 34 *Akron L. Rev.* 293 (2000) (ფიქრობს, რომ ტოლერანტობის არსის გამაგრებელი პროგრამები აუტანელია თავად); ნომი მაია სტოლცენბერგი „მან შემოხაზა წრე, რომელმაც მე გამომკეტა გარემოსგან“: ასიმილაცია, ინდოქტრინაცია და ლიბერალური განათლების პარადოქსი“ (Nomi Maya Stolzenberg, *“He Drew a Circle That Shut me Out”*: *Assimilation, indoctrination and the Paradox of a Liberal Education*, 106 *Harv. L. Rev.* 581 (1993)) (განიხილავს ლიბერალური საზოგადოების პარადოქსულ არატოლერანტულობის არატოლერანტულობას).

²⁰¹ შტრ. მაგალითად, შტივენ შ. როკფელერი, „შენიშვნა“ ნაშრომში „მრავალკულტურულობა: აღიარების პოლიტიკის გამოცდა“ 97-98 (ემი გუტმანი, 1994 წლის გამოცემა) (Steven C. Rockefeller, *Comment, in Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition* 97-98 (Amy Gutmann ed. 1994)) („ნებისმიერი ლიბერალური პოლიტიკა, რომელიც ეთაყვანება თავისუფლების და თანასწორობის იდეებს, ვერ აიცილებს თავიდან მოთხოვნას, რომ შექმნას ყოვლისმომცველი და მდგრადი სოციალური გარემო, რომელიც პატივს სცემს ყველა ადამიანს თავის კულტურულ მრავალფეროვნებაში და აგრძობინებს მათ, რომ ისინი უფრო ფართო საზოგადოებას მიეკუთვნებიან“).

VI. დასკვნა: რელიგიური პროპაგანდის საზღვრები

სიუზან მერფიმ ცამეტი წლის ასაკში დაიწყო ჰარე კრიშნას რელიგიის შესწავლა²⁰². მას, სხვა საკითხებთან ერთად, ასწავლეს, რომ ქალი მამაკაცზე ნაკლებია, რომ ქალი ეს არის ბოროტების ფორმა, რომ ქალმა არ უნდა მიიღოს რაიმე გადაწყვეტილება მამაკაცთან შეუთანხმებლად და, რომ ქალი უნდა განიხილავდეს თავის ქმარს როგორც სულიერ ავტორიტეტს²⁰³. ეკლესიიდან გამოსვლის შემდეგ სიუზანმა უჩივლა მას იმ მიზეზით, რომ რელიგიურმა სწავლებებმა მიაყენეს მას ემოციური ტრავმა²⁰⁴. ფსიქიატრიულმა ექსპერტიზამ დაადასტურა სიუზანის მდგომარეობა და სასამართლომ გადაწყვიტა გოგონასთვის 210,000 აშშ დოლარის²⁰⁵ ოდენობის ანაზღაურების გადახდა.

აპელაციის შედეგად, მასაჩუსეტისის შტატის უმაღლესმა სასამართლომ გააუქმა ზემოხსენებული გადაწყვეტილება²⁰⁶. სასამართლომ დაასკვნა, რომ სამოქალაქო სამართალდარღვევა უტოლდებოდა სასჯელს რელიგიური არაორთოდოქსულობისთვის და გააუქმა, რასაც იგი განიხილავდა როგორც ეკლესიის რელიგიური რწმენის კონსტიტუციურად დაუშვებელ შეფასებას: „სასამართლოზე მომხდარის არსს წარმოადგენს ის, რომ მოსარჩელებს მიეცათ უფლება, განემარტათ მსაჯულებისთვის, რომ მოპასუხის რელიგიური დოგმებისადმი გაბნეულობა საკმარისი იყო მავნე ემოციური ზიანის მისაღებად . . .“²⁰⁷. არც ერთი მოპასუხე, განაცხადა სასამართლომ, არ უნდა იყოს იძულებული, ამტკიცოს „რომ მისი რელიგიური დოგმების არსი პატივისცემის ღირსია“²⁰⁸.

რაც შეეხება მერფის საქმეს, ძირითად კითხვას წარმოადგენდა – სიუზანის ჩვენება მოპყრობას ეხებოდა თუ რწმენას. სასამართლომ უგულებელყო მისი არგუმენტი, რომ რელიგიური სწავლება წარმოადგენს საქმიანობას და არა რწმენას: „სარჩელში ლაპარაკია იმაზე, რომ გახსნილობა [მოპასუხის] რელიგიური დოგმების მიმართ იწვევს მავნე ემოციურ ზიანს, რაც წარმოადგენს ცნებას, რომ სადავო დოგმები თავიდანვე ცუდია . . .“²⁰⁹. სასამართლომ განაცხადა, რომ სიუზანის ასაკს „შეუძლია შეამციროს კონსტიტუციური დაცულობის ზომა, რომელიც [ეკლესიას] აქვს რელიგიურად მოტივირებულ საქმიანობაზე დაფუძნებული საერთაშორისო სამოქალაქო-სამართლებრივი დელიქტის წინააღმდეგ“²¹⁰. მაგრამ ეს არ იქნებოდა საკმარისი. სასამართლომ მიიჩნია, რომ სიუზანის საქმის ბუნება „ითრევს სასამართლოს

²⁰² Murphy v. I. S. K. Con. of New Eng., Inc., 571 N. E. 2d 340, 342 (Mass. 1991).

²⁰³ იქვე, გვ. 346.

²⁰⁴ იქვე, გვ. 344.

²⁰⁵ იქვე, გვ. 346.

²⁰⁶ იქვე, გვ. 342.

²⁰⁷ იქვე, გვ. 347.

²⁰⁸ იქვე, გვ. 348.

²⁰⁹ იქვე, გვ. 347.

²¹⁰ იქვე, გვ. 349.

აღნიშნული დოგმების სისწორის შეფასებაში, მომჩივანების ასაკის მიუხედავად²¹¹ და სასამართლო არ ჩაატარებს ერესთან დაკავშირებულ პროცესს.

სინამდვილეში, არ ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა იმას, იყო თუ არა რელიგიური რწმენები „ფუნდამენტურად მცდარი“. მართებულ სამართლებრივ საკითხს წარმოადგენდა არა ის, იყო თუ არა ქალის ფორმა ბოროტეული (როგორც ამას ეკლესია ასწავლიდა), არამედ ის, შეძლებდა თუ არა სიუზან მერფი იმის დამტკიცებას, რომ მისი სულიერი ტრავმა ნამდვილად გამოწვეული იყო ეკლესიის სწავლებებით, მიუხედავად იმისა, იყო თუ არა ეს სწავლებები მართებული. თუ დავსვსხებით კანონს მტკიცებულებათა შესახებ, სასამართლოს არ სჭირდებოდა დამტკიცებული საკითხის ჭეშმარიტების დადგენა²¹². ამგვარი საქმეების განხილვისას სასამართლოს შეუძლია და უნდა შეზღუდოს გამოკითხვები ბავშვებისათვის ემოციური და ფსიქიკური ზიანის მიყენებასთან დაკავშირებული ობიექტური ზომებით²¹³.

ზრდასრული ადამიანი თავად აცხადებს თანხმობას რელიგიურ გაერთიანებაში შესვლაზე, მაგრამ ბავშვების რელიგიური იდენტურობა განისაზღვრება მათი თანხმობისა თუ დასტურის გარეშე²¹⁴. ისინი ხდებიან რელიგიური ჯგუფების წევრები დაბადების, რაიმე მიმდევრობის გაცნობის საფუძველზე თუ რელიგიურ ჯგუფებში გაერთიანების რაიმე სხვა გზებით. ვინაიდან მათ არა აქვთ ინდივიდუალური არჩევანის გაკეთების სრული უფლება²¹⁵, ბავშვები, თავისი ბუნებიდან გამომდინარე, სრულად მიენდობიან ხოლმე სხვებს²¹⁶. ამგვარი დაუცვე-

²¹¹ იქვე.

²¹² იხ. Fed. R. Evid. 801 (c).

²¹³ შდრ. Kendall v. Kendall, 687 N. E.2d 1228 (Mass. 1997) (აღმოჩნდა, რომ მამის უფლების შეზღუდვა, შესაწავლოს თავის შვილებს თავისი რელიგიის დოგმები, „არ იწვევს მთავრობის მხრიდან წინააღმდეგობას, რადგან ფოკუსირება ნებისმიერ სამართლებრივ გამოძიებაზე შედეგად მოიტანს ბავშვებისთვის ემოციურ თუ ფიზიკურ ზიანს და არა მხარეების მორიგებას შესაბამისი რელიგიის სწავლებასთან დაკავშირებით“).

²¹⁴ როცა ზრდასრულები ირჩევენ გაერთიანებას მსგავსად მოაზროვნე ადამიანების ჯგუფში, ისინი მზად არიან ცხოვრებისთვის შესაბამისი რელიგიური წესების მიხედვით. თუმცა რელიგიური ავტორიტეტის გავრცელება შეუძლებელია იმ ადამიანებზე, რომლებსაც არ სურთ ამგვარად ცხოვრება. იხ. მაგალითად, Guinn v. Church, 775 P.2d 766, 781 (Okla. 1989). („პირველი შესწორება ვერ დაიცავს ეკლესიას სამოქალაქო ვალდებულებისგან, მოახვიოს თავისი ნება, რომელიმე საგნიდან გამომდინარე, იმ ადამიანს, რომელსაც არ სურს ეკლესიასტური საგნის სწავლა“). ამგვარად, როცა წევრი არ თანხმდება, იხ. მაგალითად, *id.*, ან როცა რელიგიური გაერთიანება იყენებს იძულების ტექნიკას ამგვარი წევრის წინააღმდეგ, კონსტიტუციური ფარი, რომელიც იცავს რელიგიურ თავისუფლებას სამოქალაქო სამართალდარღვევის ვალდებულებისგან, ირღვევა, იხ. მაგალითად, Molko v. Holy Spirit Association for the Unification of World Christianity, 762 P.2d 46, 56-63 (Cal. 1988). (გამარტივებული საქმისწარმოების საფუძველზე გამოტანილი გადაწყვეტილების ანულირება ემოციური ზიანის მიყენების თაობაზე, სადაც იძულებით დარწმუნებამ მომჩივნებს ჩამოართვა ეკლესიაში გაერთიანებაზე უარის თქმის საშუალება.); Wollersheim v. Church of Scientology of Cal., 66 Cal. Rptr. 2d 1, 7-19 (Cal. Ct. App. 1989) (ემოციური ზიანის დამტკიცება მომჩივნისთვის, სადაც ეკლესიაში რელიგიურ ქმედებებს ახორციელებდნენ იძულებით); შდრ. მაგალითად, გინი, 775 776-ე გვ-ზე („რელიგიის არჩევის არავითარი თავისუფლება არ იარსებებდა ამ ქვეყანაზე, თუ პირველი შესწორების ფარის ქვეშ რელიგიური დაწესებულებები მოახერხებდნენ თავისი ნების თავსმობხვევას იმათთვის, ვისაც ეს არ სურს და მოითხოვდნენ იმუნიტეტს სეკულარული იურისდიქციიდან თავისი მწვალებლური ქმედებებისთვის“).

²¹⁵ იხ. მაგალითად, Bellotti v. Baird, 443 US 622, 635 (1979) („თუ ერთად შეგხედავთ ჩვენ საქმეებს, დავინახავთ, რომ, თუმცა ზოგადად ბავშვები დაცულნი არიან მთავრობისგან ისეთივე კონსტიტუციური გარანტიებით, როგორითაც უფროსები, სახელმწიფოს აქვს თავისი სამართლებრივი სისტემის მორგების უფლება ისე, როგორც ეს დამაკმაყოფილებელი იქნება დაუცველი ბავშვებისთვის . . .“).

²¹⁶ იხ. Ginsberg v. New York, 390 US 629, 649 (1968) (მოსამართლე სტიუარტი, თანმხვედრი შედეგთან დაკავშირებით).

სადაც მსმენელთა აუდიტორია კარგად ემორჩილება გამომსვლელის ნებას, „მთავრობის მხრიდან [დაცული] გამობატულების რეგულირება შეიძლება თანაარსებობდეს და ნერგავდეს კიდევ პირველი შესწორების გარანტიებს“. *Id.* მორჩილი აუდიტორიის დოქტრინასთან დაკავშირებით იხ. Hill v. Colorado, 530 US 703, 716-18 (2000) (იმ სტატუტის შენარჩუნების ხელშეწყობა, რომელიც უკრძალავდა გამომსვლელებს მიახლოებას სამკურნალო დაწესებულებების გარეთ ისეთ მსმენელებთან, რომლებსაც ეს არ აინტერესებდათ); Madsen v. Women’s Health Ctr., Inc., 512 US 753, 768 (1994) (საავადმყოფოს ან კლინიკის გამიზნული პიკეტირება საფრთხეს უქმნის იმ პაციენტების ფსიქოლოგიურ კეთილ-

ლობა წარმოშობს აზრს, რომ სახელმწიფო სკოლის მოსწავლეები ადვილად ხელმისაწვდომ

დღეობას, რომლებიც „მომწყვდეულნი“ არიან თავისი ჯანმრთელობიდან გამომდინარე გარემოებების გამო); Frisby v. Schultz, 487 US 474, 484 (1988) (სახლის გარემო იცავს „სურვილის არმქონე მსმენელებს“ არასასურველი და მოძალადე მოსაუბრისგან; Carey v. Brown, 447 US 455, 478 (1980) (მოსამართლე რენკვისტი, განსხვავებული აზრი) (ფსიქოლოგიური უთანხმოების და ზეწოლის აღწერა, რომელიც წარმოადგენს საცხოვრებელი სახლის გამიზნული პიკეტირების შედეგს); FCC v. Pacifica Found., 438 US 726, 748 (1978) („ამჟამად შეურაცხმყოფელი, შეუსაბამო მასალა, გადაცემული რადიოთი, წინ ხედება მოქალაქეს არა მხოლოდ საზოგადოებაში, მაგრამ ასევე სახლში, სადაც ინდივიდის მარტო დარჩენის უფლება აბსოლუტურად გადაწონის პირველი შესწორების აბეზარი ადამიანების უფლებებს“ (ციტირება, Rowan v. US Post Office Department, 397 US 728 (1970)); Erznoznik v. City of Jacksonville, 422 US 205, 209-10 (1975) (აღნიშნულია, რომ საუბარზე დაწესებული შეზღუდვები გარანტირებულია, როცა ადამიანის მიჯაჭვულობის ზომა „შეუძლებლს ხდის სურვილის არმქონე მსმენელისთვის ამგვარი საუბრის თავიდან აცილებას“); Lehman v. City of Shaker Heights, 418 US 298, 302 (1974) (აღნიშნება, რომ ქალაქის ტრანზიტული სისტემის მგზავრები დატყვევებული აუდიტორიაა); როუენი, 397, აშშ, 738-ე გვ-ე („ჩვენ, აქედან გამომდინარე, კატეგორიულად ვგმობთ არგუმენტს, რომ გამყიდველს კონსტიტუციით ან სხვაგვარად მინიჭებული აქვს არასასურველი მასალის სხვის სახლში გაგზავნის უფლება. თუ ეს აკრძალვა მუშაობს ხელის შემშლელად მოქმედი იდეებისთვისაც კი, მაშინ პასუხი იქნება, რომ არავის აქვს თუნდაც „კარგი“ იდეების თავს მოხვევის უფლება, როცა ეს არ უნდა ადამიანს. ის, რომ ჩვენ ხშირად აღმოგჩნდებით ხოლმე ჩვენი სახლის გარეთ „ტყვევებად“ და იძულებულნი ვართ ვუსმინოთ იმას, რაც არ გვსურს, არ ნიშნავს, რომ ყველგან „ტყვევები“ უნდა ვიყოთ.“ (ციტირება, Public Utilities Company v. Pollak, 343 US 451 (1952)); პოლაკი, 343, აშშ, 468-ე გვ-ზე (მოსამართლე დუგლასი, განსხვავებული აზრი) (ტრამეისი და ავტობუსის მგზავრები წრმოადგენენ დატყვევებულ აუდიტორიას); Kovacs v. Cooper, 336 US 77, 86-87 (1949) („ძალაუბრული მსმენელი არ ჰგავს გამველს, რომელსაც შეიძლება შესთავაზონ პანფლექტი ქუჩაში, მაგრამ ვერ აიძულონ მისი აუბა.“) (ციტირება, Schenier v. State, 308 US 147, 162 (1939)); Packer Corp. v. Utah, 285 US 105, 110 (1932) (ადამიანები, რომლებიც ხედავენ რეკლამას ბილბორდებსა თუ ტრანსპორტზე, იღებენ გზავნილს „ყოველგვარი რეაქციის ან იძულების გარეშე.“); შდრ. Campbell v. Cathron, 623 F.2d 503, 509 (8th Cir. 1980) (რელიგიური „მოწვეობა“ პატიმრებთან, რომლებსაც არ შეუძლიათ „გაქცევა“ ქადაგებისგან, არღვევს თავისუფალი არჩევანის მუხლს). მაგრამ იხ. Cohen v. California, 403 US 15, 21-22 (1971) (ადამიანებს, რომლებსაც არ მოეწონათ მოპასუხის ქურთუკი, რომლებზეც ეწერა „ჯარის დედაც . . .!“, შეეძლოთ თავიდან აეცილებინათ თავისი გრძობების შემდგომი გაღიზიანება მარტივად თვალის არიდებით); Collin v. Smith, 578 F.2d 1197, 1207 (7th Cir. 1978) (მოსახლეობას შეეძლო „მარტივად აეცილებინა თავიდან“ ნაციზმთან დაკავშირებული საპროტესტო აქციები).

ზოგიერთი სასამართლო განიხილავს ფსიქოლოგიური ტიპის ტყვეობას, როგორც ისეთი გადაწყვეტილების მიღებას შეუძლებლობას, რომელიც ტკივილს მიაყენებს მათ, ვისაც იძულებით ახვევენ თავს დოქტრინებს. იძულებითი ინდოქტრინაციის ტექნიკასთან დაკავშირებით იხ. ზოგადად „კულტები, კულტურა და კანონი: ახალი რელიგიური მოძრაობების პერსპექტივები“ (ტომას რობინსი და სხვები, 1985 წლის გამოცემა) (Cults, Culture and the Law: Perspectives on New Religious Movements (Thomas Robbins et al. eds., 1985); მარკ გალანტერი „კულტები: რწმენა, გადარჩენა და იძულება“ (1989) (Mark Galanter, Cults: Faith, Healing and Coercion (1989)); ჯონ ლოფლანდი „დუშმლის კულტი: შემობრუნება დემოკრატიისკენ, თავის რწმენაში მოქცევა და რწმენის შენარჩუნება“ (1966) (John Lofland, Domsday Cult: A Study of Conversion, Proselytization and Maintenance of Faith (1966)); ტომას რობინსი „კულტები, რწმენა შეცვლილები და ქარიზმა: ახალი რელიგიური მოძრაობების სოციოლოგია“ (1988) (Thomas Robbins, Cults, Converts and Charisma: The Sociology of the New Religious Movements (1988)); ა. ჯეიმს რუდინი და მარცია რ. რუდინი „ციხე თუ სამოთხე?": ახალი რელიგიური კულტები (1980) (A. James Rudin & Marcia R. Rudin, Prison or Paradise?: The New Religious Cults (1980)); რიჩარდ დელგადო „კულტები და მოქცევა: ინფორმირებული თანხმობის საქმე“ (Ricard Delgado, Cults and Conversion: The Case for Informed Consent, 16 Ga. L. Rev. 533 (1982); რიჩარდ დელგადო „რელიგიური ტოტალიზმი: ფრთხილი და უხეში დარწმუნება პირველი შესწორების მიხედვით“ (Richard Delgado, Religious Totalism; Gentle and Unfentle Persuasion Under the First Amendment, 51 S. Calif. L. Rev. 1 (1977); რობერტ ნ. შაპირო „რობოტების, ადამიანების და რელიგიური რწმენების დაცვის შესახებ“ (Robert N. Shapiro, Of Robots, Persons and the Protection of Religious Beliefs, 56 S. Calif. L. Rev. 1277 (1983)). მიუხედავად იმისა, რომ „ბრეინვოშინგი“ წარმოადგენს სადავო თეორიას, ზოგიერთი სასამართლო აღიარებს, რომ იძულებით დარწმუნებას რელიგიური თვალსაზრისით შეუძლია თანხმობისთვის ხელის შეშლა. იხ. მაგალითად, მოლკო, 762 61-ე გვ-ზე (რელიგიურ ორგანიზაციას შეიძლება დაეკისროს პასუხისმგებლობა ტრადიციული სარჩილის საფუძველზე თაღლითობისთვის – არაწევრების მოტყუებით დამორჩილება მათი თანხმობის გარეშე იძულებითი დარწმუნებით); ვოლერშეინი, 66, მე-15 გვ-ზე (Waller-sheim, 66 Cal. Rptr. 2d at 15) (რელიგიური პრაქტიკა, ჩატარებული იძულებით გარემოში არ კვალიფიცირდება როგორც ნებაყოფლობითი რელიგიური პრაქტიკა, რომელსაც იცავს კონსტიტუცია); Peterson v. Sorlien, 299 N. W. 2d 123, 126 (Minn. 1980) („იძულებით დარწმუნებას ხელს უწყობს კონტროლირებული გარემოს შექმნა, რაც ამაღლებს სუბიექტის მგრძობილებას რჩევის და მანიპულირების მიმართ სენსორული უკმარისობის, ფიზიოლოგიური ცვეთის, კოგნიტიური დისონანსის, თანატოლთა ზეწოლის და ავტორიტეტისა და დომინირების ამჟამად გრძნობის გამო. ინდოქტრინაციის შედეგს წარმოადგენს ავტონომიასა და დამოუკიდებლად აზროვნებაში უხეში ჩარევა, რაც იწვევს ობიექტის მტკიცე მორჩილებას და ყოველგვარი კავშირის გაწყვეტას წარსულთან“). მაგრამ იხ. Lewis v. Holy Spirit Association, 589 F. Supp. 10, 12 (D. Mass., 1983) (არავითარი არასწორი ქმედება რელიგიური ორგანიზაციის წინააღმდეგ „ბრეინვოშინგის“ და ინდოქტრინაციის სავარაუდო სამართალდარღვევის საფუძველზე); Meroni v. Holy Spirit Association, 506 N. Y. S. 2d 174, 177-78 (N.Y. App. Div. 1984) (უარი „ბრეინვოშინგის“ ისეთ საჩივარზე, სადაც ინდოქტრინაცია ჩვეულებრივად გამოიყენება რელიგიური ჯგუფების მიერ).

მიზანს წარმოადგენენ სახელმწიფო დოქტრინის ჩანერგვისათვის²¹⁷. თუმცა ბავშვები არანაკლებ ენდობიან კერძო სკოლის მასწავლებლებსაც და, მართლაც, თავიანთი ოჯახების იდეებიდან მთლიანად მოწყვეტილი ბავშვები უფრო მეტად ხდებიან მათზე დამოკიდებული, ხოლო რელიგიურ წინამძღოლობას შედეგად მოჰყვება ავტორიტეტის ისეთი ფორმა, რომლისგანაც ბავშვებს ხშირად უჭირთ თავის დაღწევა.

როდესაც სასამართლოები განიხილავენ რელიგიური მენტორების პასუხისმგებლობას მიყენებული ზიანისათვის, ისინი, ჩვეულებრივ, ორ კითხვას სვამენ: (1) ხელყოფს თუ არა პასუხისმგებლობა რწმენას, და არა ქცევას; და (2) იყო თუ არა ქცევა სეკულარული ან, თუ ქცევა განიხილება როგორც რელიგიური, არის თუ არა ის მოპასუხის რელიგიური სწავლებების ცენტრალური ნაწილი (და, ამგვარად, აკრძალვა რელიგიურ თავისუფლებაზე მნიშვნელოვანი ტვირთი იქნებოდა)²¹⁸. მაგრამ ორივე კითხვას საეჭვო საფუძველი აქვს.

ხაზი რწმენასა და ქცევას შორის არ არის გამოკვეთილი, როგორც ჩვენ შეიძლება ვფიქრობდეთ²¹⁹. ლორა შუბერტმა აღმოაჩინა, რა სწრაფად შეუძლია მკაფიო ხაზებს გაუგებრობამდე ადამიანის მიყვანა, როცა ის უჩიოდა Pleasant Glade Assembly of God-ს²²⁰. საქმეში *Pleasant Glade Assembly of God შუბერტის წინააღმდეგ შუბერტმა შეიტანა სამოქალაქო პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებული სარჩელი ემოციური ზიანის შესახებ*, რომელიც მას მიაღდა მაშინ, როცა ეკლესიის წევრები, ლორას სურვილის საწინააღმდეგოდ, ცდილობდნენ მისი სხეულიდან ეშმაკების განდევნას²²¹. ლორა, „ხელდასმის“ ნაწილის სახით, ფიზიკურად შეზღუდული იყო. მან წამოიწყო სასამართლო საქმე ფიზიკური ძალადობის, ცემის და თავისუფლების იძულებით აღკვეთის შესახებ²²². ტენასის უზენაესმა სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ამგვარი საქმეების გარჩევა „აუცილებლად მოითხოვს რელიგიური რწმენების ქვეყნარტებისა თუ სიცრუის გარკვევას“²²³. სასამართლოს აზრით, „ხელდასმის“ აქტი შეტანილი იყო Pleasant Glade Assembly of God-ის რელიგიური რწმენის სისტემაში²²⁴. სასამართლომ უგულვებლყო ის ირონია, რომ თვით ეს გადაწყვეტილება ეხებოდა დოქტრინულ საკითხებს. მთავარი მოსა-

²¹⁷ სახელმწიფო სკოლებში სახელმწიფოს მიერ ინდოქტრინაციის შესახებ იხ. მაგალითად, არონსი და ლორენს III, *შენიშვნა supra 29*; დენტ, იუნიორი, *შენიშვნა supra 136, 707-ე გვ-ზე (1993)* (Arons & Lawrence III, *supra* note 29; Dent, Jr., *supra* note 136, at 707 (1993)); კამენსინი, *შენიშვნა supra 164* (Kamenshine, *supra* note 164); სტროსენი, *შენიშვნა supra 72* (Strossen, *supra* note 72); იუდოფ, *შენიშვნა supra 164* (Yudof, *supra* note 164); მოსკოვიცი, *შენიშვნა supra 164* (Maskowitz, *supra* note 164); მილი, *შენიშვნა supra 164* | 17-18 გვ-ზე (Mill, *supra* note 164) („ზოგადი სახელმწიფო განათლება წარმოადგენს უბრალოდ გამოგონებას ადამიანების ფორმირებისთვის, რათა ისინი ზუსტად გავდნენ ერთმანეთს: და, როგორც ყალიბი, რომელშიც მათ ასხამენ, არის ის, რაც ასე სიამოვნებს დომინანტ ძალას . . . იქნება ეს მონარქი, მღვდელი, არისტოკრატია თუ არსებული თაობის უმრავლესობა პროპორციულად, ვინაიდან ის არის ეფექტიანი და წარმატებული, ის წარმოშობს დესპოტურ ზეგავლენას გონებაზე . . .“).

²¹⁸ იხ. მაგალითად, *Turner v. Unification Church*, 473 F. Supp. 367, 371-72 (D.R.I. 1978).

²¹⁹ იხ. მაგალითად, *Murphy v. I.S.K. Con. of New Eng., Inc.*, 571 N.E.2d 340, 345 (Mass. 1991) (უარყოფა არგუმენტის, რომ რელიგიური სწავლება იყო საქციელი და არა რწმენა). განსხვავების შესახებ რწმენასა და ქცევას შორის იხ. *Cantwell v. Connecticut*, 310 US 296 (1940); *Jacobson v. Massachusetts*, 197 US 11 (1905); *Reynolds v. Unite States*, 98 US 145 (1878).

²²⁰ 264 S.W.3d 1, 5 (Tex. 2008).

²²¹ *Schubert*, 264 S.W. 3d at 5 (Tex. 2008).

²²² *Id.*

²²³ *Id.* მე-9 გვ-ზე (ციტირება, *Tilton v. Marshall*, 9025 S.W.2d 672, 682 (Tex. 1996); იხ. აგრეთვე *Paul v. Watchtower Bible & Tract Society of N.Y.*, 819 F.2d 875, 883 (9th Cir. 1987) („უხილავი თუ ემოციური ზიანი, ჩვეულებრივ, ვერ იქნება სამოქალაქო პასუხისმგებლობის საფუძველი საქმისთვის ეკლესიის ან მისი წევრების წინააღმდეგ“).

²²⁴ *Schubert*, 264 S.W. 3d at 11.

მართლვე ჯეფერსონი, რომელსაც უმრავლესობის აზრისგან განსხვავებული აზრი ჰქონდა, უფრო საღად უყურებდა საკითხს, როცა განაცხადა, „როდესაც იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ „ხელდასმის“ აქტი შეტანილი იყო Pleasant Glade Assembly of God-ის რელიგიური რწმენის სისტემაში, სასამართლო თავად ერთვება არაკონსტიტუციურ ქცევაში, როცა მას სურს რელიგიური დოქტრინის საკითხების გადაჭრის თავიდან აცილება“²²⁵.

როცა სასამართლო აფასებს, რას წარმოადგენს მნიშვნელოვანი ტვირთი რელიგიაზე, ის აკეთებს ამას მიუხედავად უზენაესი სასამართლოს გაფრთხილებისა, რომ იმის დადგენა, თუ რომელი რწმენა თუ პრაქტიკაა ცენტრალური რელიგიურ ტრადიციაში, არ წარმოადგენს სასამართლოს საქმეს²²⁶. მაგრამ, თუ სასამართლო დავა თვითონაა მნიშვნელოვანი ტვირთი? შუბერტის საქმეში ეკლესია არ ეძებდა დაცვას ლორას სეკულარული სარჩელისგან ფიზიკური ძალადობის და თავისუფლების იძულებით აღკვეთის შესახებ. აღნიშნულ საქმეებთან დაკავშირებით ეკლესიამ განაცხადა, რომ მისი რელიგიური რწმენა და პრაქტიკა „მართლაც შეუსაბამო იყო“²²⁷. ეკლესიის წარმომადგენლების სიტყვებით:

მოსარჩელემ, ლორა შუბერტმა, არასრულწლოვანმა, შეიტანა სარჩელი ეკლესიისა და მისი სასულიერო პირების წინააღმდეგ. ეს დაიწყო მაშინ, როცა იგი, მისივე სიტყვებით, „გულწასული დაეცა“ ამბიონთან დგომისას ეკლესიაში მსახურებისას. იგი ამბობს, რომ იგი გააკავეს, წაიყვანეს და გააკრეს ეკლესიის იატაკზე მისი სურვილის საწინააღმდეგოდ. შავარაუდოდ, ეს გაკეთებული იქნა როგორც „ეგზორციზმის“ ნაწილი სავარაუდო მცდელობისას, განედევნათ მისგან ეშმაკი. მაგრამ ამგვარი რელიგიური კონტექსტი არ არის რელევანტური. ლორა შუბერტი ამტკიცებს, რომ იგი გაკრული ჰყავდათ ეკლესიის იატაკზე მისი სურვილის საწინააღმდეგოდ, იგი ასევე ჩივის ფიზიკური ძალადობის, ცემის და თავისუფლების იძულებით აღკვეთის შესახებ. ეს არის საჩივარი „სხეულის დაზიანებაზე“ . . . სასამართლოში ინფორმაციის წარმომდგენი პირები – ეკლესია და სასულიერო პირები აღიარებენ, რომ ეს არის „სეკულარული დაპირისპირება“ და, რომ იგი არ ხვდება პირველი შესწორებით დაცვის სფეროში. ეს ნიშნავს, რომ არც ერთ ეკლესიას და არც ერთ სასულიერო პირს არ შეუძლია პირველი შესწორებით სარგებლობა თავის გამართლებების მიზნით, როცა საქმე ეხება ნებისმიერი ადამიანის სხეულის დაზიანებას . . .

ეს რომ ყოფილიყო ამ დავის დასკვნა, სასამართლოში ინფორმაციის წარმომდგენი პირები [ანუ ეკლესიის წარმომადგენლები – მოპასუხეები] არ იქნებოდნენ სასამართლოს წინაშე . . . არ იქნებოდა ჩართული არც რელიგიური რწმენის საკითხი. პირველი შესწორება და რელიგიის თავისუფლება უბრალოდ არ იდგებოდა დღის წესრიგში. აქედან გამომდინარე,

²²⁵ *Id.* მე-18 გვ-ზე (მოსამართლე ჯეფერსონი, განსხვავებული აზრი (ციტირება გამოტოვებულია)).

²²⁶ *ib.* *Emp't Div., Dep't of Human Res. of Or. v. Smith*, 494 US 872, 887 (1990) („განმეორებით და სხვადასხვა კონტექსტში, ჩვენ ვაფრთხილებდით, რომ სასამართლოებმა არ უნდა დაუშვან კონკრეტული რწმენის ადგილის განსაზღვრა რელიგიაში ან რელიგიური საჩივრის ჭეშმარიტების დადგენა.“); *Hernandez v. Comm'r*, 490 US 680, 699 (1989) („სამართლებრივი თვალსაწიერი ნიშნავს კონკრეტული დოგმების თუ რწმენასთან დაკავშირებული პრაქტიკის ეჭვის ქვეშ დაყენებას . . .“); *ib.* აგრეთვე *სმიტი*, 494, აშშ, 887-ე გვ-ზე („მსჯელობა სხვადასხვა რელიგიური პრაქტიკის ცენტრალურ ხასიათზე ჰგავს სხვადასხვა რელიგიური საჩივრების შედარებითი დამსახურების შეფასების მისაღებ საქმიანობას“) (ციტირება *United States v. Leo*, 455 US 252, 263 n.2 (მოსამართლე სტივენსი, თანხმდებელი აზრი)).

²²⁷ შუბერტი, 264 S.W. 3d at 7.

სასამართლოში ინფორმაციის წარმომდგენი პირები არ მოითხოვენ, რომ სასამართლომ გამოსცეს ბრძანება „სხეულის დაზიანებასთან დაკავშირებული სეკულარული დაპირისპირების“ დავის შეწყვეტის შესახებ²²⁸.

მიუხედავად ამისა, სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ეკლესია კონსტიტუციურად დაცული იყო „სარჩელებისგან თვალთ შეუმჩნეველი ზიანის შესახებ, რომელიც წარმოადგენს „ხელდასმის“ რელიგიური პრაქტიკის შედეგს“²²⁹. შუბერტის საქმესთან დაკავშირებით სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ „ხელდასმის“ პრაქტიკის შეზღუდვა განიხილებოდა მნიშვნელოვან ტვირთად²³⁰. სამოქალაქო პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებული საქმის გადაწყვეტა, თუნდაც რომ შესაძლებელი ყოფილიყო რელიგიასთან კავშირის გარეშე, სასამართლოს გადაწყვეტილებას – ანუ უბრალო ფაქტს, რომ ეკლესია დაექვემდებარა სამოქალაქო პასუხისმგებლობას – „ეცნებოდა არაკონსტიტუციური, „უარყოფითი ზეგავლენა“, ვინაიდან ეკლესიას იძულებულს გახდიდა, უარი ეთქვა მისი რელიგიური რწმენის ძირითად პრინციპებზე“²³¹.

თუმცა იოდერის საქმეში დადგენილი ზიანის სტანდარტი ვერ სთავაზობს ბავშვებს მათთვის აუცილებელ სრულ დაცვას, იგი მაინც ადგენს გარე ზღვარს რელიგიური დოქტრინების ჩანერგვის უფლებისთვის. როცა დოქტრინა „ერევა ბავშვის ემოციურ განვითარებაში ან თვითშეფასებაში“²³², სახელმწიფომ უნდა დაიცვას ბავშვი – მან უნდა დართოს ნებართვა, რომ რელიგიური მენტორები სამოქალაქო პასუხისმგებლობის სუბიექტები გახდნენ. ამგვარი დაცვა არ უნდა განხორციელდეს რელიგიური ორგანიზაციების კონსტიტუციური პრივილეგიების ხარჯზე. სამოქალაქო პასუხისმგებლობა არ უნდა ეფუძნებოდეს აზრს, რომ რელიგიური რწმენა არის „ფუნდამენტური შეცდომა“ ან არ არის კონსტიტუციური დაცვის ღირსი²³³. ამის საპირისპიროდ, ადგილი ჰქონდა თუ არა რელიგიურ პროპაგანდას და გამოიწვია თუ არა მან მწვავე ემოციური განცდები, წარმოადგენს კითხვას, რომელიც განხილული უნდა იქნეს სამოქალაქო კანონმდებლობის ნეიტრალური და ზოგადად მიღებული პრინციპების მიხედვით²³⁴.

²²⁸ იქვე.

²²⁹ *Id. at 8.*

²³⁰ *Id. at 11.*

²³¹ *Id. at 10.*

²³² განსაზღვრება „ბავშვის შეურაცხყოფა და უარყოფა“ 1996 წლის „ბავშვის შეურაცხყოფის და პრევენციული მოპყრობის“ კანონის თანახმად, მოიცავს სერიოზულ ემოციურ ზიანს. 42 U. S. C. § 5106g (2006). აშშ-ის ჯანმრთელობის და სოციალური სამსახურების დეპარტამენტი ემოციურ შეურაცხყოფას განმარტავს როგორც „ქცევა, რომელიც აფერხებს ბავშვის ემოციურ განვითარებას ან თვითშეფასების გრძნობას. ეს შეიძლება იყოს მუდმივი კრიტიკა, მუქარა, უარყოფა, სიყვარულის, მზარდაჭერის და მზრუნველობის მოკლება“. აშშ-ის ჯანმრთელობის და სოციალური სამსახურების დეპარტამენტი, „ინფორმაცია ბავშვის კეთილდღეობის შესახებ“ 3 (2006), *იხ. მისამართზე*: <http://www.childwelfare.gov/pubs/factsheets/whatiscan.pdf>.

²³³ *იხ. შენიშვნა supra 213 და თანმხლები ტექსტი.*

²³⁴ *იხ. სმიტი*, 494, აშშ, 879-ე გვ-ზე („თავისუფალი პრაქტიკის უფლება არ ათავისუფლებს ადამიანს ვალდებულებისგან, იყოს შესაბამისობაში „მოქმედ და ნეიტრალურ ზოგადი დანიშნულების კანონთან იმ საფუძველზე, რომ კანონის მიხედვით, სავალდებულოა ისეთი ქცევა, როგორსაც ადამიანისგან მოითხოვს მისი რელიგია“ (ციტირება, *ლი*, 455, აშშ, 263-ე გვ-ზე (1982) (მოსამართლე სტივენსი, თანმხვედრი აზრი გადაწყვეტილებაში)); *Presbyterian Church in the US v. Mary Elizabeth Blue Hull Mem'l Presbyterian Church*, 393 US 440, 449 (1969) („სამოქალაქო სასამართლოები არ ზღუდავენ რელიგიის თავისუფლებას, რისთვისაც მათი კარი ღიაა დისპუტებისთვის, რომელიც ეხება ეკლესიის საკუთრებას. ასევე არსებობს კანონის ნეიტრალური პრინციპები, რომლებიც შექმნილია ქონებასთან დაკავშირებული დავებისთვის იმ შემთხვევაში, როცა არ არის აუცილებელი ქონების მფლობელი ეკლესიის დადგენა“); *Jones v. Wolf*, 443 US 595, 602 (1979) („გვიქრობთ, რომ „კანონის ნეიტრალური პრინციპების“ მიდგომა თანმიმდევრულია მიმდინარე კონსტიტუციურ პრინციპებთან“); *იხ.*

სხვა ადამიანის სულიერი თვითშეგნების გაკონტროლება ძლიერი და აღსანიშნავი პრივილეგიაა, თუმცა ამ დროს არ არსებობს დაზღვევა ამ კონტროლის ბოროტად გამოყენებისგან. ბავშვებს სჭირდებათ დაცვა ისეთი რელიგიური დოქტრინებისგან, რომლებიც აზიანებენ ბავშვის ფსიქოლოგიას, მაგრამ, თუ უფრო ფართოდ შევხედავთ ამ საკითხს, მათ სჭირდებათ ისეთი მენტორებისგან დაცვა, რომლებიც უსპობენ ბავშვებს რელიგიურ საკითხებთან დაკავშირებით დამოუკიდებელი გადაწყვეტილებების მიღების საშუალებას²³⁵. რელიგიურმა მენტორობამ არავითარი მუდმივი კვალი არ უნდა დატოვოს ბავშვებზე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მან არ უნდა ჩაკეტოს ბავშვის რელიგიური თავისუფლება. ბავშვის რელიგიური ბედის მიმართვა და არა კონტროლი – ეს არის დიდი და სერიოზული ამოცანა, რელიგიური მენტორებისთვის დაკისრებული პასუხისმგებლობების გული (და სული)²³⁶.

აგრეთვე *Smith v. O'Connell*, 986 F. Supp. 73, 80 (F.R.I. 1997) (დადგენილი იქნა, რომ „არ არსებობს საკითხი, რომ სამოქალაქო პასუხისმგებლობის კანონის პრინციპები არის როგორც ნეიტრალური, ასევე ზოგადად მისაღები“); *Doe v. Hartz*, 970 F. Supp. 1375, 1431-32 (N.D. Iowa 1997) (აღინიშნება, რომ პირველი შესწორება არ ბლოკავს სამოქალაქო სამართალდარღვევის საჩივარს ეკლესიის მოპასუხეთა მიმართ, რადგან საჩივარი შეიძლება შეფასდეს კანონის ნეიტრალური პრინციპების გამოყენებით); *Isely v. Capuchin Province*, 880 F. Supp. 1138, 1151 (E.D.Mich. 1995) (დადგინდა, რომ არავითარი კონსტიტუცია არ კრძალავს სამოქალაქო პასუხისმგებლობის სარჩელთან დაკავშირებით მიღებულ გადაწყვეტილებას, რადგან კანონის ნეიტრალური პრინციპები შეიძლება გამოყენებული იქნეს ეკლესიის კანონის და პოლიტიკის ძირითადი საკითხების განსაზღვრის გარეშე“ (ციტირებული, *Serbian E. Orthodox Diocese v. Milivojevich*, 426 US 696 (2976)); *Moses v. Diocese of Colorado*, 863 P. 2d 310, 320-21 (Colo. 1993) (სამოქალაქო საჩივარს არ ბლოკავს პირველი შესწორება, რადგან საჩივრების გადაწყვეტა „არ მოითხოვს ეკლესიის დოქტრინის განმარტებას თუ შეწონვას და შეიძლება გამოყენებული იქნეს კანონის ნეიტრალური პრინციპები“); *Fortin v. Roman Catholic Bishop of Portland*, 871 A.2d 1208, 1225 (Me. 2005) („სასამართლოები არ კრძალავენ რელიგიის თავისუფლებას კანონის ნეიტრალური პრინციპების გამოყენებისას სამოქალაქო დავაში, როცა საქმეში ჩართულნი არიან სასულიერო პირები“). *შ.დ. Kendall b. Kendall*, 687 N.E.2 d 1228, 1233 n.16 (Mass. 1997) (აღინიშნა, რომ „GAL ანგარიში ეფუძნებოდა ინტერვიუებს მშობლებთან, ბავშვებთან და იმავე ბავშვების მასწავლებლებთან, ფსიქოლოგიურ ტესტებს და დაკვირვებას ბავშვების ორივე მშობელთან ურთიერთობაზე“). *ჯარედ ა. გოლდსტეინი*, „წარმოადგენს თუ არა „რელიგიურ საკითხს“ დოქტრინა? სასამართლო ხელისუფლება – რელიგიური პრაქტიკის და რწმენის შემოწმება“ (*Jared A. Goldstein, Is There a "Religious Question" Doctrine? Judicial Authority to Examine Religious Practices and Beliefs*, 54 *Cath. U.L. Rev.* 497, 502-03 (2005)) („პოზიტიური რელიგიური საკითხები, როგორცაა რელიგიურ რწმენასთან დაკავშირებული საკითხები ან რელიგიური პრაქტიკის მნიშვნელობა რელიგიურ კონტექსტში, არ მოითხოვს სასამართლოებისგან სხვა რამეს, გარდა ფაქტების აღმოჩენის ჩვეულებრივი გზებისა და შეიძლება გადაწყდეს ტრადიციული მტკიცების საფუძველზე, როგორცაა ექსპერტიზა, მოწმე, ტრაქტატები და ფაქტური მოწმობა“); *დუგლას ლიქოკი* „თავისუფლების ნარჩენები“, 1990 (*Douglas Laycock, The Remnants of Free Exercise*, 1990 *Sup. Ct. Rev.* 1, 45-46 (1990)) (ემოციური ზიანის მიყენების საქმის გადაწყვეტისას გამოიყენება ნეიტრალური წესები).

²³⁵ მაქლეუდი, შენიშვნა *supra* 137, 130-ე გვ-ზე („მშობლის ავტორიტეტის გაუმჯობესებული ლიბერალური კონცეფცია აკისრებს შეზღუდვებს იმ სტრატეგიებს, რომელთა გამოყენებაც კანონიერად შეუძლიათ მშობლებს აღნიშნული პრინციპების ბავშვებისთვის გადასაცემად . . . ზოგად იდეას წარმოადგენს ის, რომ მშობლებს უნდა ჰქონდეთ უფლება, გადასცენ თავის შვილებს საუკეთესო კონცეფციები. მიუხედავად ამისა, მშობლებმა არ უნდა გამოიცილონ მიზნები, რომლებსაც უნდათ რომ მიაღწიონ შვილებმა. მშობლებმა არც განსჯის საშუალება არ უნდა მოუსპონ შვილებს მათი მჭიდრო იზოლირებით აზროვნებისთვის აუცილებელი სოციალური პირობებიდან“); *დევიდ ა.ჯ. რიჩარდსი* „ინდივიდი, ოჯახი და კონსტიტუცია: სამართლებრივი პერსპექტივა“ (*David A. J. Richards, The Individual, the Family and the Constitution: A Jurisprudential Perspective*, 55 *N.Y.U. L. Rev.* 1, 25 (1980)). („მშობლებს არ შეუძლიათ შვილების ინტერესების კარგად ფორმირება ისე, რომ ისინი შეესაბამებოდეს მათ საკუთარ ინტერესებს და ღირებულებებს, არა აქვს მნიშვნელობა რამდენად ჯანსაღია ეს ინტერესები, თუ ისინი გააკეთებენ ამას ისე, რომ უსამართლოდ ჩამოართმევენ ბავშვებს ამგვარი საკითხების შეფასების უნარს არგუმენტების და მტკიცებულებების რაციონალური შეწონვის გზით“).

²³⁶ უმაღლესმა სასამართლომ დაადგინა სათანადო პროცესი მშობელთა უფლებისთვის, როგორც „მშობელთა ინტერესი შვილებზე მზრუნველობაში, მეურვეობასა და კონტროლში“. *Troxel v. Granville*, 540 US 57, 65 (2000). ფრაზასთან „მზრუნველობა, მეურვეობა და კონტროლი“ დაკავშირებით იხ. *Leebaert v. Harrington*, 332 F.3d 134, 142 n. 3 (2d Cir. 2003):

ტროქსელის საქმეში პირველად იქნა გამოყენებული ფრაზა „მზრუნველობა, მეურვეობა და კონტროლი“, ნაცვლად ტრადიციული ფრაზისა „მზრუნველობა, მეურვეობა და მართვა“. *Stanley v. Illinois*, 405 US 645, 651 (1972), მშობლის შვილთან დაკავშირებული უფლების კონტექსტში. *ტროქსელამდე* ფრაზა ჩვეულებრივ გამოიყენებოდა ფიზიკურ ქონებასთან დაკავშირებით, მაგალითად, კრიმინალურ საკითხებთან, იხ. *მაგალითად*, *Fisher v. United States*, 529 US 667, 675 (2000) (ციტირება, U.S.C. § 666, რომელიც კრძალავს ქურდობას ან მექროთამეობას იმ პროგრამებთან დაკავშირებით, რომლებიც იყენებენ ფედერალურ ფონდებს) და დაზღვევის პოლიტიკის კონტექსტში, იხ. *მაგალითად*, *First Investors Corporation v. Liberty Mut. Ins. Co.*, 152 F.3d 162, 167 n.6 (2d Cir. 1998) (ციტირება, დაზღვევის პოლიტიკის ნაწილი, სადან აღნიშნულია, რომ „ზარალი, ღირებულების გაზარდება ან ზიანი ნებისმიერი უძრავი თუ პირადი ქონების მიმართ, მათ შორის უკლებლივ, ფულის, ფასიანი ქაღალდების, მოლაპარაკების დოკუმენტების თუ ფულთან დაკავშირებული კონტრაქტების, რომლებიც ინახება

ყველანაირ თანმხლებ სიხარულთან ერთად, მშობლობა წარმოადგენს რთულ ამოცანას, რადგან იგი ასევე მოიცავს ბავშვთან განშორებას განსაკუთრებული და მტანჯველი გზით. ეს მშობელია, ვინც ბავშვს ანიჭებს თავისუფალი და დამოუკიდებელი არჩევანის უფლებას და ამზადებს მას მშობლიური სახლისა და ოჯახის დატოვებისთვის და აქეზებს (ან, სულ ცოტა, ნებას რთავს) ბავშვს, იცხოვროს საკუთარი წარმოდგენებით და არა მშობელთა აზრების უბრალოდ დამორჩილების გზით. რომ შეგვეძლოს, ალბათ დავიცავდით ჩვენს ბავშვებს იმ პასუხისმგებლობებისგან და ტანჯვისგან, რომელიც არჩევანს ახლავს. რომ შეგვეძლოს, საკუთარ თავსაც დავიცავდით იმ ტკივილისგან, რომელიც ახლავს შვილის ინდივიდალ ჩამოყალიბებას და, საბოლოოდ, ჩვენი ბუდიდან გაფრენას. კანონმდებლობა უშვებს, რომ მშობლები მოქმედებენ შვილების საუკეთესო ინტერესებიდან გამომდინარე, მაგრამ, როგორც ეს კარგად მოეხსენება თითოეულ მშობელს, ხშირად მშობლებისთვის უფრო მძიმეა გამოყოფა შვილებისგან, მათი გაშვება, ვიდრე შვილებისთვის იმ ნეიტრალური გზის გამონახვა, რომელიც მათ ზრდასრულობამდე მიიყვანს.

მრავალი ჩვენგანი ახერხებს ბავშვების გაშვებას. ჩვენ ხომ ყოველდღე ვხედავთ, როგორ უფრო და უფრო წინ მიიწევენ ჩვენი შვილები გამოყოფისა და ინდივიდუალურად ცხოვრების გზაზე. ჩვენ ხელს ვუწყობთ მათ ზრდას და მოძრაობას (პირდაპირი თუ გადატანითი მნიშვნელობით) დამოუკიდებლობისკენ. მაგრამ ნუ გვგონია, რომ ყველა მშობელი ასე იქცევა! ნარცისიზმით შეპყრობილი მშობლები, რომლებიც ძალიან არიან დამოკიდებულები შვილებზე და უნდათ, რომ ისინი მათ ასლს წარმოადგენდნენ, იყენებენ დიდი რაოდენობის ემოციურ იარაღს – ხშირად ამას სიყვარულის სახე აქვს – ბავშვის თვითმყოფადობის გრძნობის დანგრევის მიზნით.

მშობელთა პათოლოგიების სხვა შემსწავლელთა შორის ფსიქოანალიტიკოსმა ელის მილერმა აღწერა, როგორ არღვევს ნარცისიზმით შეპყრობილი მშობელი, რომელიც არასაკმარის უსაფრთხოებას გრძნობს, პროცესს, რომელსაც ბავშვები მიჰყავს მორალური, ინტელექტუალური და სულიერი ავტონომიისკენ²³⁷. ფაქტობრივად, ნარცისი მშობელი თავდაყირა აყენებს განვითარების ამ პროცესს:

დაზღვეულის მზრუნველობის, მეურვეობის თუ კონტროლის ქვეშ“. ტროქსელის საქმის შემდეგ ფედერალურმა სააპელაციო სასამართლოებმა დაიწყეს ამ ფრაზის გამოყენება მშობელთა უფლებებთან დაკავშირებით. იხ. მაგალითად, *Batten v. Gomez*, 324 F.3d 288, 295 (4th Cir. 2003) (ბავშვის წართმევამ დაარღვია დედის საპროცესო ინტერესი, დაკავშირებული „შვილზე ზრუნვასთან, მის მეურვეობასა და კონტროლთან“); *Hatch v. Department for Children, Youth and Their Families*, 274 F.3d 12, 20 (1st Cir. 2001) („მშობლების ინტერესი მზრუნველობის, მეურვეობასა და კონტროლის მიმართ თავის შვილებთან დაკავშირებით წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე დაუცველ კონსტიტუციაში ჩართულ ინტერესებს შორის“) (ციტირება, *ტროქსელი*, 530, აშშ, 65-ე გვ-ზე); *Littlefield v. Forney Indep. Sch. Dist.*, 268 R.3d 275, 288 (5th Cir. 2001) („სასამართლოს მიერ აღიარებულ ერთ-ერთ ფუნდამენტურ თავისუფლების ინტერესს წარმოადგენს „მშობლის ინტერესი შვილზე მზრუნველობის, მისი მეურვეობის და კონტროლის მიმართ.“) (ციტირება, *ტროქსელი*, 530, აშშ, 65-66-ე გვ-ზე).

²³⁷ მშობლის ნარცისიზმის შესახებ იხ. ალის მილერ „შენ უნდა იცოდეს: ბავშვის ლაღატი საზოგადოების მხრიდან“ (1998) (Alice Miller, *Though Shalt Not Be Aware: Society's Betrayal of the Child*(1998)); ლეონარდ შენგოლდი „სულის მკვლელობა: ბავშვობაში შეურაცხყოფის და უფლებების ჩამორთმევის შედეგები“ (1989) (Leonard Shengold, *Soul Murder: The Effects of Childhood Abuse and Deprivation* (1989)); რ. დ. ლაინგი „გაორბეული მე: სიჭკვიანის და სიგიჟის ეგზისტენციალური შესწავლა“ (R. D. Laing, *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness* (Penguin Books, 1965) (1959)); შდრ. ირა ს. ლუპუ „ძალთა გამიჯვნა და ბავშვების დაცვა“ (Ira C. Lupu, *The Separation of Power and the Protection of Children*, 61 U. Chi. L. Rev. 1317, 1326 (1994)) („საკუთარი თავის სიყვარული შეიძლება დამანგრეველი ძალა აღმოჩნდეს, როცა საქმე ეხება მშობლისა და შვილის ურთიერთობას. როცა პოლიტიკური ან თანამდებობის პირი წინ წევს თავის ინტერესებს, კლასს თუ ახლობლებს, უნდა ვიფიქროთ, რომ მან, მინიმუმ, იცის რა წინააღმდეგობა შეიძლება წარმოიშვას მასსა და საზოგადოებას შორის; კოგნიტიურ დისონანს აქვს თავისი საზღვრები. თუმცა მშობელსა და შვილს შორის ურთიერთობაში საკუთარი თავის მო-

- ჯანსაღი მშობლობა ემსახურება ბავშვის საჭიროებებს. ბავშვის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან საჭიროებას წარმოადგენს სარკისებრი არეკვლა (ანუ ექოს გამოძახილი). ბავშვის ემოციებისა და ინტერესებისთვის სარკის როლის შესრულებით მშობელი ასახავს ბავშვის განვითარების პროცესში მყოფ თვითშეფასებას. სარკისებრი არეკვლის პრინციპი ბავშვს უჩენს რწმენას, რომელიც წარმოადგენს ინდივიდუალიზაციის და ინტიმურობის წინა პირობას. მოვლენების ბუნებრივად განვითარების პირობებში შვილები გამოეყოფიან მშობლებს. მოვლენების ბუნებრივად განვითარების პირობებში შვილები აყალიბებენ ახალ ურთიერთობებს ოჯახის ინტერესების სფეროს გარეთ.
- ნარცისი მშობლები უკულმა წარმართავენ ამ პროცესს. ამგვარი მშობლები ბავშვებს იყენებენ საკუთარი ინტერესების და ემოციების სარკედ. უფროსი ბავშვს თავისი საკუთარი წარმოდგენით აცხოვრებს. ინდივიდუალიზაციის პრობლემა ამგვარ ბავშვს არ ეკუთვნის: პრობლემას წარმოადგენს ის, რომ მშობლისთვის რთულია თავისი შვილისგან გამოყოფა.
- ემოციურად და ფსიქოლოგიურად არასწორი საქციელი თავს მაშინ იჩენს, როცა მშობლის სიყვარულის პირობა ხდება ბავშვის მიერ მშობლის კოპირება. ამ დროს საქმე გვაქვს მორჩილებასთან ამ სიტყვის ყველაზე ფართო გაგებით. ეს არ ნიშნავს მხოლოდ წესების დაცვას, თუმცა ესეც ძალიან მნიშვნელოვანია. ეს უფრო უფროსის მსგავსებაა, უფროსივით აზროვნება და მოქმედებაა. ეს ნიშნავს უფროსის ინტერესებისა და გეგმების უსიტყვოდ მორჩილებას. ეს უფროსის მიმართ მოწონების და სიყვარულის გამოხატულებაც კია.
- ბავშვს არა აქვს სხვა არჩევანი, გარდა იმისა, რომ მიიღოს მშობლისგან მისი მოწონების თუ გაკიცხვის ხატები და ეს ხატები მშობლის იდეალურ ხატს მიუსადაგოს. როცა ბავშვი ეთანხმება მშობლის მიერ შექმნილ და მშობლისთვის სასურველ ხატს, იგი თრგუნავს საკუთარ წარმოდგენას, საკუთარ ნებას. ამის არგაკეთების ფასს წარმოადგენს ბავშვის შერცხვენა და შეურაცხყოფა (ბავშვი თავნებაა, ბავშვი ცუდია). ბავშვმა უნდა დაიჯეროს, რომ უფროსი არ ცდება. თუ ჩემი მშობელი მაკლებს სიყვარულს, ესე იგი მე ცუდი ვარ. მშობლის იდეალური ხატი უნდა შენარჩუნდეს.
- მაგრამ ამ ტიპის დათრგუნვის ფასია ის, რომ ბავშვი ყველა თავის სურვილს და საჭიროებას აფასებს როგორც ცუდს. ამგვარად, მორჩილი ბავშვი ექცევა საკუთარი თავის უარყოფასთან დაკავშირებული დაბნეულობის საფანგში.

ამ ტიპის მშობლის ქცევა საშინელ ემოციურ ზემოქმედებას ახდენს ბავშვზე. ბავშვი საკუთარ საჭიროებებს და სურვილებს უარყოფითად აფასებს და, შესაბამისად, თრგუნავს დამოუკიდებლად აზროვნების და გრძნობების გამოჩენის შესაძლებლობას. სრული სიყვარულის დამსახურებისთვის ბავშვს მეტი გზა არ რჩება, გარდა იმისა, რომ იყოს მშობლის

ტყუება შეიძლება მაქსიმუმს აღწევდეს. რადგან მშობელი სოციალურად და ფსიქოლოგიურად მზადაა დაინახოს თავისი ურთიერთობა შვილთან, როგორც სიყვარულსა და პირად სიმპათიებზე დაფუძნებული, მშობელი შეიძლება უბრალოდ ვერ ხედავდეს იმის შესაძლებლობას, რომ საკუთარი თავის სიყვარული ვნებს მის აზრებს. უფრო მეტიც, ზოგიერთ ადამიანს გაცილებით უფრო მარტივად შეუძლია იმ ბავშვების დომონირების გამართლება, რომლებსაც აშკარად სჭირდებათ გარკვეული მზრუნველობა და მეურვეობა, ვიდრე ის გაამართლებდა შესაბამის (ცუდ) მოპყრობას უფროსების მხრიდან“).

მორჩილი. მაგრამ როცა მშობლის ავტორიტარიზმს აქვს რელიგიური ძალაუფლების ფორმა, ბავშვის ემოციური მდგომარეობა უფრო მძაფრია, რაც უფრო მეტად აქცევს ბავშვს მშობლის ზეგავლენის ქვეშ. ერთია მშობლის დაუმორჩილებლობა და უპატივცემლობა და მეორე – ღმერთის დაუმორჩილებლობა და უპატივცემლობა. როცა თვით ღმერთი მოითხოვს ბავშვისგან თავის შეწირვას, ბავშვი იძულებულია, იტანჯოს საკუთარი თავის დამკვიდრების მარტივი ქმედებებისგან.

სახელმწიფოს, როგორც განმანათლებელს, რომ მოეთხოვა მორჩილება თავისი იდეოლოგიური ძალაუფლებისადმი, ჩვენ ამას განვიხილავდით ძალიან სერიოზულ არასწორ საქციელად²³⁸. მაგრამ ჩვენ არ განვიხილავთ იმავე მოთხოვნებს ზიანის მომტანად, როდესაც ამას რელიგიური წინამძღოლები გვთხოვენ. პირიქით, ჩვენ ვაქებთ მორჩილ შვილს – შვილს, რომელიც, ბეტი სიმონსის მსგავსად, ირჩევს შვილობრივ ერთგულებას და არ იცის მისი საბოლოო ფასი.

და ვინაიდან ჩვენ არ მიგვაჩნია ბავშვის თვითგანწირვა ზიანად, ჩვენ არც კი ვამჩნევთ მას.

²³⁸ შდრ. არონსი და ლორენს III, შენიშვნა *supra* 29, 312-ზე („მთავრობა რომ არეგულირებდეს აზრების და შეხედულებების ფორმირებას, მაგალითად, ერთი მონოპოლიური ტელევიზიის ან ბავშვებისთვის გამიზნული რელიგიური რიტუალების დახმარებით, გამოხატვის თავისუფლება უაზრო უფლებად გადაიქცეოდა“).